Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Frostating lagmannsembete og lagmenn inntil 1797

AV

GUNNAR NISSEN

LAGMANN I FROSTATING

TRONDHEIM 1956

FROSTATING
LAGMANNSEMBETE OG
LAGMENN INNTIL 1797

Frostating lagmannsembete og lagmenn inntil 1797

AV

GUNNAR NISSEN
LAGMANN I FROSTATING

EN HISTORISK OVERSIKT

TRONDHEIM 1956

TRYKT I
A.s NIDAROS & TRØNDELAGENS
BOKTRYKKERI

FORORD

Det er innlysende at en amatør i historie vil møte særlige vanskeligheter når han som undertegnede innlater seg på en historisk framstilling av Frostating lagmannsembete som spenner over skiftende tidsepoker i ca. 600 år. På bakgrunn av dette og i betraktning av den begrensete tid som jeg på grunn av mine embetsplikter har kunnet avse til denne publikasjon, må jeg be om overbærende kritikk. Selv om en skolert historiker sikkert kunne ha gjort det bedre må det regnes meg til gode at ingen hittil har gjennomført oppgaven. Min forgjenger i embetet lagmann Fridtjov Hegge har riktignok samlet inn en del opplysninger om embetets historie, men dette materiale som er deponert i Vitenskapsselskapet i Trondheim rekker ikke så langt. Og det er etter min mening på tide at man søker å samle og sammenfatte så meget av det spredte historiske stoff om lagmannsembetet at man kan få en oversikt. Dette vil da kunne danne opptakten til en grundigere og mere systematisk kildegranskning og muligens også inspirere til liknende framstillinger av andre lagmannsembeters historie.

Det lagmannsembete som her omhandles het fra 1400-tallet Trondheim lagmannsembete med forskjellige varianter av navnet Trondheim som senere gikk over til Trondhjem. Når jeg likevel har valgt å gi publikasjonen titelen «Frostating lagmannsembete» skyldes det ikke minst at dette opprinnelige navn også er embetets nuværende titel. Det middelalderlige særskilte bylagmannsembete for byen Nidaros er tatt med i framstillingen på grunn av sin nære forbindelse med Frostatingsembetet. Det historiske stoff er for en stor del felles for alle landets lagmannsembeter. Dette fellesstoff er bare tatt med i den utstrekning det må tjene som bakgrunn for vårt spesielle emne. Når

det gjelder dette fellesstoff har jeg for en stor del bygget på Jens Arup Seip's grunnleggende verk: «Lagmann og lagting i senmiddelalderen og det 16de århundred». Det behandler også Frostating. Blant tidligere publikasjoner om Frostating må jeg spesielt framheve Tarangers: Trondheimens forfatningshistorie.

Mitt viktigste trykte kildemateriale har vært Diplomatarium Norvegicum, Norske Riksregistranter og Norske Herredagsdomsbøker. Det viktigste utrykte materiale finnes i Statsarkivet i Trondheim og i Riksarkivet. For tidsrommet 1671—1797 har man i Statsarkivet lagtingsprotokoller som for en vesentlig del er bevart. En systematisk granskning av disse protokoller ville sikkert være av interesse, men vil ta betydelig mer tid enn jeg har kunnet avse. Atskillig utrykt kildemateriale er det også i Det danske rigsarkiv, men dette har jeg dessverre ikke hatt anledning til å studere.

Jeg har lagt særlig vekt på å rekonstruere kronologien for lagmannsrekken og de enkelte lagmenns embetstid. I enkelte tidsrom, vesentlig før 1424, er det lakuner som det ikke er mulig å utfylle. For de lagmenn som man kjenner før 1500-tallet kan man ikke tidfeste embetstiden eksakt. Jeg har da måttet nøye meg med å angi de ytterpunkter for tidsrommet som kan utledes av kildene. Med disse reservasjoner er embetstiden angitt øverst for hver lagmann under de biografiske opplysninger.

Til alle som med råd og dåd har hjulpet meg retter jeg en hjertelig takk. Dette gjelder først og fremst styrere og funksjonærer ved de to institusjoner hvorfra jeg har hentet det meste av mitt kildemateriale: Det kongelige norske videnskabers selskabs bibliotek i Trondheim og Statsarkivet sammesteds. Det gjelder også Vitenskapsselskapets antikvariske avdeling og Riksarkivet. Det kongelige justis- og politidepartement har vist mitt arbeid den interesse at det har bekostet trykningen. For dette bringer jeg departementet min ærbødige takk.

INNHOLDSFORTEGNELSE

Første del. Lagmannsembetet.

		Side
I.	De eldste trønderske rettsinstitusjoner	13
II.	Det kongelige lagmannsembete opprettes. — De første lagmenn	17
III.	Lagmannsembetets utvikling under Håkon Håkonsson og Magnus Lagabøter	20
IV.	Bylagtinget og det særskilte lagmannsembete for byen Nidaros	22
V.	Perioden ca. 1290—ca. 1400 — Lagmannsembetet utbygges i autoritær retning	25
VI.	Frostatingets segl	27
VII.	Geistlig jurisdiksjon	29
VIII.	Hovedtrekk i utviklingen 1400—1600	30
	1) Tinget på Frosta	31
	2) Bylagtinget — Felles ting for byen (Trondheim) og landdistriktene	33
	3) Under- og overinstanser	35
IX.	Selvstendighetstapet i 1537	37
X.	Justismordet på Rolf Halvardsson fra Horg og hans feller	39
XI.	Hekseprosessene	42
XII.	Jemtland og Herjedalen	45
XIII.	Lagmannsembetet 1600—1797	46
	1) Domstolsordningen	46
	2) Embetets organisasjon	47
	3) Tid og sted for lagtingene	48
	4) Embetets inntekter	50
XIV.	Eksempler på domsbrever	55
XV.	Kildehenvisninger	61

Annen del. Biografiske opplysninger.

I. Bylagmenn i Nidaros.

1.	Eilif 1284—1301	67
2.	Ottar Torsteinsson Drumb 1310—1313	67
3.	Olav Hermansson 1324—1345	68
4.	Bjørn Toresson 1345—1346	68
5.	Jardar Erlingsson 1382	68

II. Lagmenn i Frostating (Trondheim)

		Side
1.	Gunnar Grjonbak ca. 1188—ca. 1230	68
2.	Ivar ca. 1230—1239	68
3.	Sigurd Jonsson 1307—1324	68
4.	Kolbein Jonsson 1324—1327	69
5.	Torfinn Øymodsson 1329	69
6.	Harald Niculaisson 1335—1337	69
7.	Bjørn Toresson 1342—1344	69
8.	Serkve Arnason 1345—1354	69
9.	Jon Arnason 1422	70
10.	Oluf Niclisson 1424—1439	70
11.	Jon Niclisson 1446—1459	70
12.	Erik Amundsson 1459—1497	70
13.	Olav Vigfastsson 1504—1538	71
14.	Oluf Mogensson (Monsson) 1538—1551	71
15.	Severin Pederssøn (Skriver) 1551—1565	72
16.	Jørgen Pederssøn 1565—1589	73
17.	Henrik Jørgenssøn 1589—1609	74
18.	Jacob Pedersen 1609—1623	75
19.	Peder Mortenssøn Grumb 1623—1631	79
20.	Peder Alfssøn 1631—1653	81
21.	Nicolaus Povelssøn 1653—1658	85
22.	Hans Mortensen Wesling 1659—1671	86
23.	Peter Carstensen Drejer 1671—1703	87
24.	Abraham Drejer 1703—1736	88
25.	Hans Collin 1736—1742	89
26.	Poul Dons 1742—1748	89
27.	Hans Ulrich Mølmann 1749—1778	90
28.	Jens Bing Dons 1778—1797	92

Tilbakeblikk og forsøk på en vurdering 93

FORKORTELSER

D. N. — Diplomatarium Norvegicum.
R. R. — Norske Riksregistranter.
N.g.l. — Norges gamle love.
Samlinger — Samlinger til det norske folks sprog og historie.
Munch — P. A. Munch: Det norske folks historie.
Taranger — Absalon Taranger: Trondheimens forfatningshistorie.
Seip — Jens Arup Seip: Lagmann og lagting i senmiddelalderen og det 16de århundre.
D. A. Seip — Didrik Arup Seip: Trondhjems bynavn.
Sigiller — Henrik Jørgen Huitfeldt-Kaas: Norske Sigiller.

I. del
Lagmannsembetet

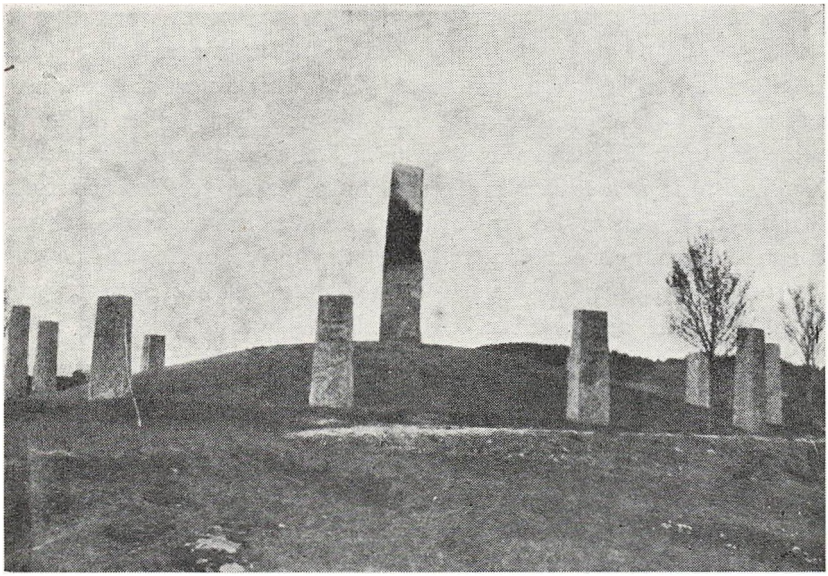

Tinghaugen på Frosta med bautastein og fylkessteiner omkring.

I. De eldste trønderske rettsinstitusjoner.

En av våre eldste folkerepublikker er Trøndelag eller Trondheimr. Det omfattet landskapet på begge sider av Trondheimsfjorden fra Agdenes i vest til Namdalseidet i nord og Dovre og Kjølen i syd og øst. Det var delt i 8 fylker hvorav 4 utgjorde Inntrøndelag (innan or Trondheimi) og 4 Uttrøndelag (utan or Trondheimi). De 8 fylker hadde sitt allting på Øren ved Nidelvens utløp. Øretinget var et allmannating, «allzherjarting» (d.v.s. ting for hele hæren.) Alle bønder som hadde arbeidshjelp på gården hadde plikt til å møte der.

Et rettsfellesskap av høyere orden er «Frostutingslog» som het så fordi det var knyttet til tingstedet på Frosta. Frostatinget var siden Håkon den godes tid, ca. 940, Trondheimens lagting. Med ordet «logting» d.v.s. lagting betegnet det gamle sprog ethvert lovordnet ting, men særlig bruktes uttrykket om fellestinget for en «log» d.v.s. for et lovsamfunn og et sådant lovsamfunn var «Frostutingslog». Innen utgangen av det 11te århundred var både Namdal og Hålogaland inn-

lemmet i Frostatingets lovsamfunn og det samme var sannsynligvis alt da tilfelle med Nordmøre og Romsdal. Sunnmøre hørte under Gulating og vedble å høre under det. Den eldste bevarte Frostatingsbok fra ca. 1170 regner til trøndernes lovsamfunn 8 fylker innenfor Agdenes og 4 fylker utenfor Agdenes. Det samme gjør den eldste Norgeshistorie (Historia Norvegiae). Men denne gjør den sondring at det bare er de 8 fylker innenfjords og de 3 fylker utenfjords som hører til Trondheimens «patria». Dette stemmer også med Frostatingsboken som ikke lar Hålogaland sende representanter til Frostatinget. Heller ikke Herjedalen og Jemtland sendte representanter dit.

Det ordinære hjemting var fylkestinget som søktes av «allir fylkismenn». Det kan «døma log» i alle de «maal» som rettelig kan stevnes dit. Men hvis fjerdeparten eller flere av de rette tingmenn dissenterer og forlater tinget sammen med den misnøydde part, kan de føre vitner på at tinget er brutt og skyte målet til 2 fylkers ting. Hvis de ikke der blir enige, da kan de skyte til 4 fylkers ting. Men hvis de ikke der blir enige da skal de skyte til 8 fylkers ting. Der skal de la seg nøye med det som alle blir enige om og som kommer fram for lagretten. Hertzberg lærte at dette 8 fylkers ting var Øretinget, men Taranger mener at det må være siktet til lagretten på Frostatinget, da Frostatingsloven, som har bestemmelsene, bare omtaler logretten på Frostatinget.

Også etter at Frostatinget var opprettet vedble Øretinget å bestå som særskilt ting for de 8 gamle trønderfylker. Det hadde etter lovene to funksjoner: å vedta lover og å velge konger. Som kongevalgting fortsatte det å spille en rolle. Reminisenser av Øretinget som hyldningsting (kongevalgting) er den hyldningstribune som var oppført nordøst for Nidarosdomens Mariakapell. Den kaltes graderne d.v.s. trinnene, fordi den var bygget opp trinnvis. Den omtales så sent som i skriftlige kilder fra slutten av 1300-tallet.

Som nevnt var Øretinget et almannating, men Frostatinget var et representasjonsting. Det hadde både lovgivende, dømmende og utøvende myndighet. Alle de fylker som hørte under Frostutingslog sendte nefndarmenn (representanter) til tinget. Frostatingsboken av 1170-årene er defekt og vi vet ikke hvor mange nemndemenn den fastsatte. Blant nemndemennene oppnevnte kongens ombudsmann et mindre utvalg «logretta», lagretten. Denne var Frostatingets senat, som forberedte sakerne og som utgjorde den egentlige domstol. Lag-

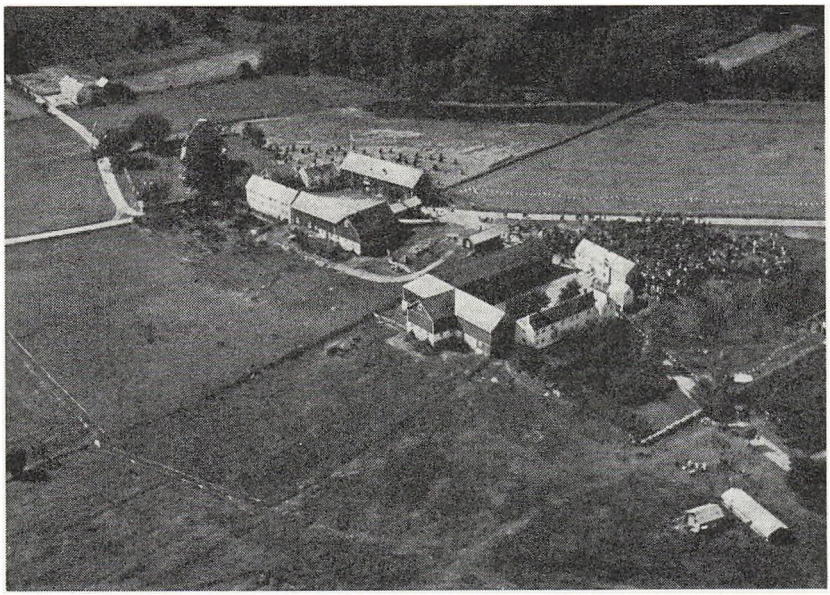

Loktu på Frosta i fugleperspektiv under innvielsen av fylkessteinene i 1930 (folkemengden på Tinghaugen).

rettemennenes tall var fastsatt til 60 bønder fra hvert fylke i Uttrøndelag og 40 fra hvert fylke i Inntrøndelag. Tilsammen blir det 400 som var valgt av de 8 gamle trønderfylker. Trønderne hadde således skaffet seg monopol på lagretten. En så tallrik forsamling er lite egnet som domstol, men sannsynligvis har det i den enkelte sak vært oppnevnt et domsutvalg, en såkalt «dòm» som har utarbeidet dommen, som så er blitt vedtatt av den samlede lagrette og av hele det øvrige ting. Etter middelalderens praksis bestod dòmen av et utvalg på 6 menn eller et multiplum av 6.

Lagretten ble konstituert ved at kongens årmann satte vebånd (innhegning) på tingvollen. Innenfor vedbåndene skulle lagretten sitte og ingen andre fikk komme der. Det var vedtatt et ordensreglement for Frostatinget som skriver seg fra erkebiskop Eystein og som lyder slik:

«Dette er erkebiskop Eysteins råd og bud med bifall av de viseste menn at folk skal gå fastende til tings og søke til tinget, når solen står i øst (ca. kl. 6) og være på tinget til non (ca. kl. 15).

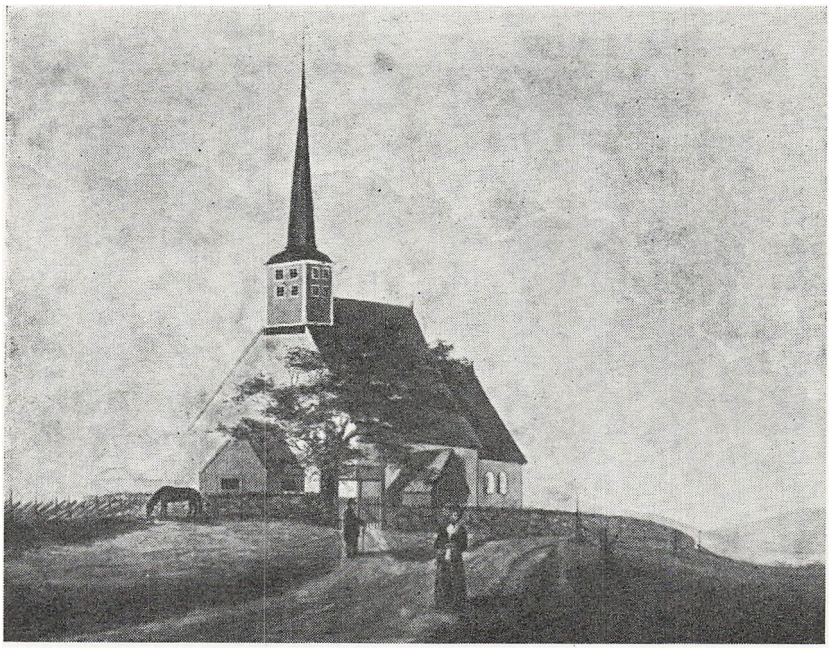

Loktu kirke (etter akvarell av J. F. Rosenvinge 1821).

Men den prest som rår for boken han skal ringe med storklokken (i Loktu kirke) når han vil gå til tings med boken. Og den klokken skal der ikke ringes med ellers sålenge tinget står. Men om noen slår seg på mat eller drikke og vører dette mere enn tinget, da skal han ikke få fremmet noen av sine mål det år på Frostating. Øl skal man ikke bringe til tings hverken til salg eller til annet bruk. Hvis det bringes dit da er det konfiskabelt og tingmennene eier det.»

Når da lagretten var kommet på plass skulle hver nyvalgt lagrettemann avlegge sin dommered som ifølge landsloven lyder så: At han skyter det til Gud at han i hver manns sak skal stemme som han vet er sannest for Gud og sin samvittighet såvel mot fiende som mot frende.»

Frostatinget var knyttet til Loktu (Logtun) på Frosta. Etter tradisjonen skal lagretten ha hatt sin plass på «Tinghaugen», hvor det fra gammel tid har stått en bautastein. Da lagretten skulle sitte, må det innenfor vebåndene ha vært benker, og de har sannsynligvis vært oppstillet i ring eller i firkant rundt formannens (lagmannens) plass.

Den kirke som står på stedet og som nu er restaurert, Loktu kirke, var Frostatingets kirke. Der oppbevartes lovboken og tingets segl. Kirken nevnes første gang i Frostatingslovboken av 1170-årene. De murer som har stått igjen til våre dager er yngre, sannsynligvis bygget i erkebiskop Gaute Ivarsons tid (1475—1510), men er oppført med bruddstykker fra eldre byggverk. Det meste av materialene og enkelte av detaljerne skriver seg antakelig fra den forrige kirke. Hele den sletten som kirken og gårdene Ytre og Østre Loktu nu ligger på het i middelalderen Lagatun (lovtunet). Det var opprinnelig krongods, men ble som vi senere skal se av Håkon Håkonsson lagt under lagstolen.

II. Det kongelige lagmannsembete opprettes – De første lagmenn.

De første spor vi har av lagmannsstillingen som kongelig embete er fra Håkon Håkonssons tid. Men allerede lenge før den tid treffer vi i kilderne på lagmennene, selv om det bare er sporadisk. Lagmenn kaltes de lovkyndige menn som opptrådte på tingene eller innenfor de felles lovsamfunn. De var bøndernes tillitsmenn og veiledere i lov og rett og deres virksomhet var knyttet både til bygdetingene (fylkestingene) og til de store lagting. Deres oppgave var ikke å avsi dom, men å si fram og tolke loven for den dømmende tingalmue. De opprettholdt den muntlige tradisjon som loven var bygget på. Det er denne slags lagmenn som vi møter under den rettssak som kong Sigurd Jorsalfar i årene 1114—1115 førte mot lendermannen Sigurd Ranesson. Saken var oppe på det ene ting etter det andre — til sist på Frostatinget — som ved dette høve ble holdt i Nidaros. Ifølge sagaen var det både på de lavere ting og på lagtinget i Nidaros flere lagmenn til stede og de ble anmodet om å gi «orskurd» d.v.s. svar på rettsspørsmål som ble forelagt dem. En av lagmennene er navngitt, nemlig lendermannen Jon Mørnev, men vi vet ellers ikke noe om ham og kan ikke si om han var særlig knyttet til Frostatinget. Dette er den første prosess vi kjenner fra dette ting.[1])

Håkon Håkonssons saga forteller at der på riksmøtet i Bergen i 1223var møtt fram ni lagmenn.[2]) De regnes opp i grupper og tre av dem er «or Trondalogum». Den ene av de tre er Gunnar Grjonbak (Gunnar Grionbakr) som ifølge kongens tale på riksmøtet tok over

sitt embete i kong Sverres og erkebiskop Eysteins dager. Gunnar Grjonbak sier selv i sin tale på riksmøtet at kong Sverre bød ham å skifte sak mellom kotkarler (almuesmenn) og ikke mellom høvdinger. Av disse opplysninger kan man trekke den slutning at lagmannsstillingen som kongelig embete eksisterte på kong Sverres tid og at lagmannsembetene på den tid riksmøtet holdtes har vært knyttet til faste embetsdistrikter. Av de tre lagmenn som møtte fra Trøndelag må Gunnar ha vært fra Frostating, den annen fra Jemtland og den tredje fra Hålogaland. Jemtland og Hålogaland var derfor allerede på dette tidspunkt egne embetsdistrikter med egne lagmenn.

Gunnar Grjonbak, som således var den første kongevalgte Frostatingslagmann vi har kjennskap til, omtales også i Sverres saga. Da han etter utsagnet på riksmøtet i 1223 overtok sitt embete i erkebiskop Eysteins tid, må han ha overtatt det før 26. januar 1188. Da riksmøtet holdtes, hadde han vært lagmann i minst 35 år. Hvor lenge han var lagmann etter 1223 vet vi ikke, men vi vet at i 1239 var hans etterfølger Ivar lagmann. Gunnar Grjonbak var en av de mange av ringe ætt som kong Sverre trakk fram i ledende stillinger. Hans sønn Einar med tilnavnet Smørbak steg ennå høyere sosialt, idet han ble erkebiskop i Nidaros. Han var kongenavngiver på Øreting i 1240 og på Ekerøene 1257. Grjonbak og Smørbak er tilnavn som henspiller på deres forskjellige utseende.[3])

Gunnar Grjonbak må ha vært en av kong Sverres mest betrodde menn. At kongen hadde stor tillit til ham viser episoden med Torstein Kugad.[4]) Torstein som hadde vært kongens befalingsmann på borgen Zion (Sverresborg ved Trondheim) hadde sviktet og gått over til baglerne. Nu angret han sitt frafall og sendte bud til Nidaros til Gunnar Grjonbak at han måtte be kongen om grid for ham. Det gjorde Gunnar og tross motstand fra birkebeinerne lykkes det ham å få kongen til å gi Torstein grid. Annen gang vi hører om ham er under fredsforhandlingene på Hvittingsøy i 1208 mellom kong Inge Bårdsson og kong Filip (Simonsson).[5]) Det heter i sagaen at etter at forliket var sluttet, skred man til edsavleggelse. Først svor høvdingene, nemlig kong Inge, Håkon jarl og Filip, siden lendermenn og sysselmenn, to tylvter på hver side, og til sist sto trøndernes lagmann Gunnar Grjonbak fram og forkynte alminnelig grid og trygd. Da Håkon Håkonssons brev til erkebiskop Guttorm om rett til å slå mynt ble undertegnet i 1222 var Gunnar Grjonbak blant undertegnerne.[6])

På riksmøtet i Bergen 1223 gjaldt forhandlingene kongespørsmålet — striden mellom kongsemnerne. Håkon Håkonsson oppfordret møtedeltakerne til å uttale seg om kongespørsmålet. Først talte erkebiskopen og deretter hadde flere ordet. Ordskiftet holdt på å utarte til munnhuggeri, da kongen stod opp og sa «På denne måten nytter det ikke å fare fram ved ransakingen. Vi vil nu først høre den lagmann som er beskikket over Trøndelagen, som med rette tilkommer kongevalget. Han er også den eldste lagmann i landet, fordi han tiltrådte sitt embete i kong Sverres og erkebiskop Eysteins dager. Heller ikke har man funnet svik, falskhet eller urettferdighet hos ham, og derfor anser alle ham for den viseste mann i landet. Altså, Gunnar bonde, siden vi nu henskyter saken til deg, så si i alles påhør hva du anser for rettest for Gud om vår fordring på Norges krone.»

Gunnar tok sent til orde og sa: «De oppfordret meg, herre konge, til å erklære for disse høvdinger, hvem av eder har rett til Norges krone. Det er en tung byrde for et kotkarlsbarn å skifte en så stor makt, frakjenne en og tilkjenne en annen den. Jeg føler det går meg som jeg tror det i liknende tilfelle ville gå de fleste at jeg gjør det skjelvende og redd, for da kong Sverre overdrog meg dette verv, bød han meg å skifte rett mellom kotkarler, ikke mellom høvdinger, aller minst når vedkommende selv er til stede. For en stund siden hørte jeg lagmennene benekte hva man beskyldte dem for, og da de fleste viker for makten, vil heller ikke jeg overta den byrde på egen hånd å avgjøre denne sak. Etter som altså vi kotkarlssønner er alt for ukyndige til å kunne ha noen mening i så viktige anliggender og enkelte også er noe partiske (vennekjære), så vil vi heller la *den* tale som både vet hva der er rett og sier det rette, hvem som enn hører på det, mektig eller ringe, uten å frykte mishag fra noen. Dette er hverken mere eller mindre enn kong Olavs lovbok som han lot gjøre for hele Norge og som alle Norges konger, som hyller sannhet og rettferdighet alltid siden har overholdt. Men når jeg, så vidt jeg formår, skal erklære hva den sier meg, da sier jeg som så at kong Håkon er den eneste som har rett til riket av alle de menn som gjør fordring på det. Ja, om enndog kong Inge og Håkon Jarl ennu i dag satt her i deres fulle makt, så sa jeg at han var lovlig berettiget til å bestige tronen og til å fordre at hin annen skulle forlate den, likesom jeg og sier at hverken Skule jarl etter hans bror kong Inge eller junker Knut etter sin far Håkon eller Guttorm etter sin far kong Inge har minste

fordring på Norges krone, så lenge kong Håkon lever. For Erling Steinveggs sønn sier jeg ingen lov og kjenner jeg ingen, han får vikverjerne si lov som gjorde ham og hans far til konge og som formodentlig vet hvor han skal søke sine fedrearv. Mer har jeg ikke å si ved denne anledning.»

De øvrige lagmenn som hadde hevdet andre meninger sluttet seg nu til dette, og erkebiskopen summerte opp uttalelsene fra lagmennene som alle gikk ut på å støtte kong Håkon. Gunnar Grjonbak holdt også en tale til, det var mest for å rå til forlik mellom konge og jarl. Dermed sluttet stevnet.

Som man ser skildrer sagaen Gunnar Grjonbak som den mann i landet som hadde størst autoritet i lov og rett og den talen som legges ham i munnen vitner både om politisk kløkt og formell evne.

Gunnars etterfølger på lagstolen Ivar sluttet seg til hertug Skule. Da hertugen på Øreting 6/11 1239 lot seg utrope til konge, trådte Ivar fram og holdt en tale.[7]) Han oppregnet Skules ætt og sluttet med å erklære ham for arveberettiget til Norge, og ga ham kongenavn med land og tegner og alle de skattland som lå under Norges krone. Ved Skules fall må Ivars embetstid ha fått en brå avslutning.

III. Lagmannsembetets utvikling under Håkon Håkonsson og Magnus Lagabøter.

De første lovbestemmelser om lagmennene finnes i Frostatingsloven slik som den er overlevert og inndelt av Håkon Håkonsson i 1244 på grunnlag av den lovbok som ble skrevet i erkebiskop Eysteins tid (1161—1188).[1]) Her nevnes lagmannsinstitusjonen bare på to steder, nemlig i innledningen kapitel 16 og i tingfarebolken kapitel 1. På det sistnevnte sted som inneholder eldre rett tales der ikke om en enkelt lagmann, men om lagmennene. Dette peker tilbake til den eldre tid, da der ennu ikke var inndelt embetsdistrikter med hver sin lagmann, men da flere lovkyndige menn opptrådte på tinget — altså en tid da lagmannen ennu ikke var blitt kongelig embetsmann. I innledningskapitlet som skriver seg fra kong Håkons tid siktes det derimot til de lagmenn som er utnevnt av kongen. Kongen sier at han har «henlagt til lagmennene av vårt gods og fedrene arv», altså krongods. Da «sannsakete folk ikke vil fare til lagmannen og mange ikke vil lite

på lagmannens orskurd» settes det bøter for dem som ikke retter seg etter dette. Lagmannens opprinnelige funksjon var å tolke loven og svare på rettsspørsmål, men han går etter hvert over til å bli dommer. Lovteksten viser at lagmannsembetets funksjon som dømmende myndighet ennu ikke var grunnfestet.

Dette skjedde først under Magnus Lagabøter. Den nye landslovbok ble sommeren 1274 vedtatt på Frostating, og noe senere ble byloven vedtatt der. Disse lover som bærer kongens navn forutsetter at lagmannen har dømmende myndighet også utenfor lagtingene, men samtidig blir lagmannsembetet innføyd som et viktig ledd i lagtingets organisasjon. Etter den eldre Frostatingslovbok var det den lesekyndige prest som rådde for lovteksten på tinget. I landsloven er lagmannen trådt i prestens sted. Lagmannen blir tingets leder, hvis stemme i tilfelle av uenighet har den avgjørende vekt «da råde lagmannen og de lagrettemenn som samtykker med ham medmindre kongen med de skjønnsomste menns råd finner annet å være mere lovlig.»

Landsloven setter nemndemennenes tall til 60 bønder fra hvert fylke i Uttrøndelag og 40 fra hvert fylke i Inntrøndelag, tilsammen 400, men til dette kommer 18 fra Namdal, 16 fra Romsdal, 48 fra Nordmøre og 3 fra Oppdal, tilsammen 585.[2]) De skulle oppnevnes på Midfastetinget av sysselmannen som skulle sverge på at han hadde oppnevnt de menn som etter hans samvittighet syntes ham de forstandigste og at han ikke hadde tatt andre hensyn. Nemndemennene skulle utstyres med reisepenger og de pliktet under bøtestraff å møte på tinget. Dessuten skulle alle lendermenn, sysselmenn og ombodsmenn for konge og erkebiskop møte på tinget. Lagting skulle holdes hvert år på Botolfsok (16. juni). Lagmannen skal la gjøre vebånd på Frosta på det rette tingsted, og han skal la ringe med den store klokke, når han vil gå til tings. Tinget skal stå så lenge lagmannen vil og lagrettemennene samtykker. Lagretten som utgjør den faste dòm skal bestå av tre tylvter menn (36). Lagtinget var både en lovgivende, en utøvende og en dømmende forsamling, men i lagretten som utgjorde domstolen skulle lendermenn ikke møte uten bøndernes samtykke.

Selv om kongen i størst mulig utstrekning søkte å knytte lagmannens dommervirksomhet til tinget, var den ikke eksklusivt knyttet til dette. Lagmannen hadde sine egne stevner, hvor han som enedommer utøvet dømmende myndighet. Han var blitt en ny førsteinstans ved siden av bygdetingene. «Nu skyter noen sitt mål fra lagmannen til

Frostating, da skal lagrettemennene nøye granske det mål. Og selv om de alle synes at den orskurd lagmannen har sagt ikke er lovlig, da skal de ikke bryte lagmannens orskurd, men de skal skrive til kongen om hva de finner sannest i den sak og med slik ransaking (begrunnelse) som de etter provene, finner sannest. For den orskurd som lagmannen gir kan ingen bryte medmindre kongen skulle finne at vår lovbok vitner imot eller kongen selv med vise menns samtykke skulle se at noe annet er sannere. For han er satt over lovene . . . .» Kongen var således den eneste myndighet som kunne endre en lagmanns orskurd.

IV. Bylagtinget og det særskilte lagmannsembete for byen Nidaros.

Kjøpstederne sto fra gammel tid under en egen lov, den såkalte «bjarkøyrett» som regulerte bysamfunnet og de næringsveier som var knyttet til dette, særlig da handel og sjøfart.[1]) Vi har bare bevart den bjarkøyrett som knyttet seg til Nidaros. Etter denne dannet bymennene (bøjarmenn) et eget samfunn som hadde sitt eget ting (moti), sine egne utredsler og sine egne inntekter. Byen sorterte ikke under Frostatinget. Den gamle bjarkøyrett avløstes av Magnus Lagabøters bylov, og der ble opprettet et eget lagmannsembete for byen, et embete som ble opprettholdt til 1350-årene. I denne periode (1270-årene til ca. 1350) var det således to lagmannsembeter, et for landdistriktene, Frostatingslagmannen, og et for byen, Nidaroslagmannen. Om embetene har vært strengt atskilte vet vi ikke. I flere av diplomerne opptrer de to lagmenn sammen.

Bylagmannen hadde den samme stilling på bylagtinget som distriktets lagmann på Frostatinget. Bylagtinget var organisert i bylovens tingskipingsbolk. Det omtales ikke i eldre kilder og er antakelig en nydannelse av Magnus Lagabøter. Byting skal holdes en av dagene etter trettende dag jul (6. januar). På bymøtet før jul skal gjaldkeren eller sysselmannen oppnevne 48 nemndemenn «tolv menn fra hver byfjerding». 12 av disse skal sitte i lagretten sammen med byens 12 rådmenn. Kongens og biskopens ombudsmenn skal møte fram. Lagmannen skulle når tinget begynte gjøre vedbånd i «Kros gildis skaale» i Nidaros, og han skulle la ringe med «klockunni byiarbot i Margrætto kirckio stoppli» når han ville gå til tings med boken.[2]) Bylagtinget

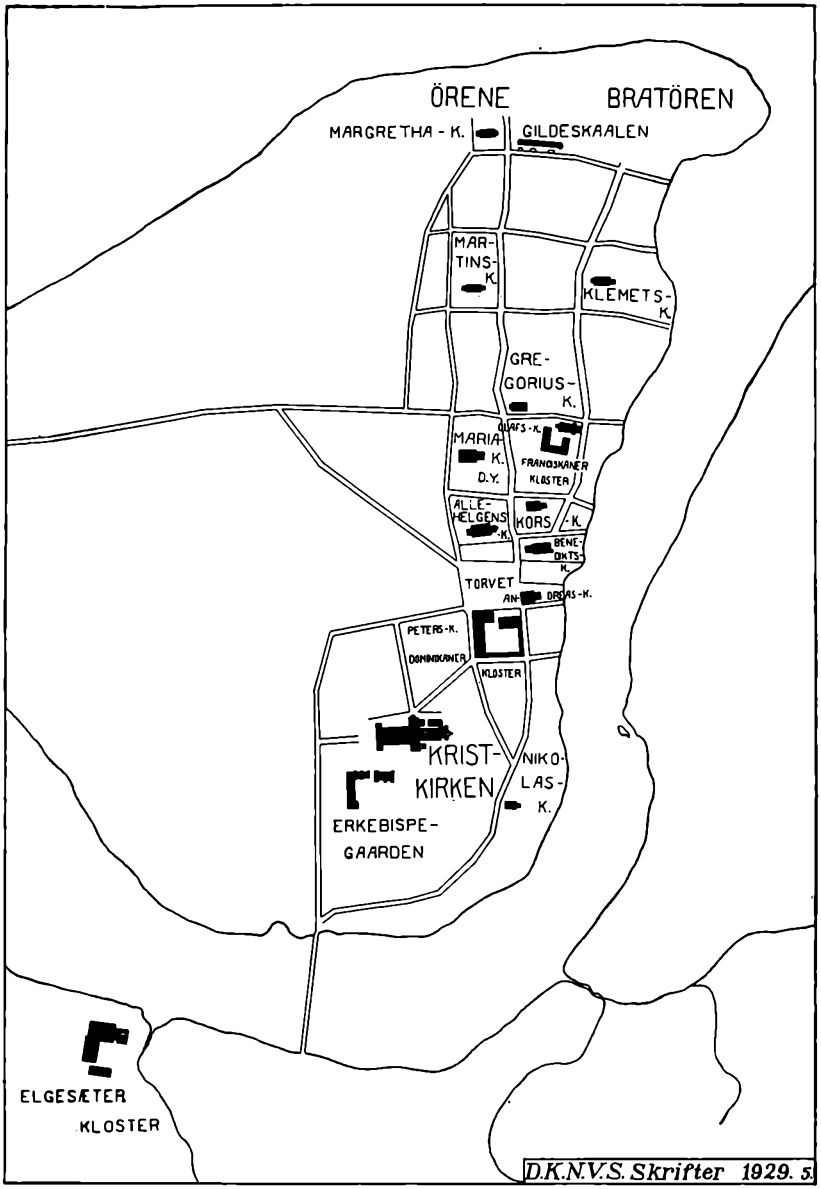

Trondheims kirker i middelalderen, utarbeidet av Sigurd Tiller og Th. Petersen (fra Absalon Taranger: Trondheimens forfatningshistorie).

var byens øverste domstol. Bymøtets rettsavgjørelser kunne appelleres t.l bylagtinget og derfra til kongen og hans råd.

Ved siden av sin dommervirksomhet hadde lagmannen etter byloven mange forvaltningsmessige gjøremål. Byens styre besto av 12 rådmenn som ble oppnevnt av gjaldkeren (byfogden). Gjaldkeren var offentlig anklager og inntalte de bøter som tilfalt kongen og byen. Lagmannen var formann i byrådet og var en av de tre menn som forvaltet bykassen og forvaret ledingsskipets inventarium og normalvekter og normalmål. Lagmannen og gjaldkeren fikk som lønn en viss accise av den vin som ble utskjenket i byen.[3])

Nøyaktig hvor lenge det særlige bylagmannsembete ble opprettholdt vet vi ikke, men antakelig er det svartedøden som har brakt det til opphør. Bylagmannens titel er i diplomene i alminnelighet «logmadr i Nidarose» til forskjell fra distriktets lagmann «Frostotings logmadr».[4]) Den siste lagmann som kalles lagmann i Nidaros er Jardar Erlingsson i et brev av 1382,[5]) men da brevet er skrevet ved domkapitlet er det mulig som fremhevet av D. A. Seip at Nidarosnavnet bare er en gjenklang av kirkelig språkbruk. Det er derfor ikke utelukket at Jardar har vært lagmann også for landdistriktet. Henimot 1300-tallets slutt er det sikkert at de to embeter er slått sammen. Ifølge et brev av 1394 blir Klemet Aslaksson fra Verdal dømt til å møte «j kumunet fore offisialen ok konungssens loghmann».[6]) Jon Arnesson blir i 1422 uttrykkelig kalt lagmann for Frostating og byen (bøar)[7]), og Olav Niclisson blir i 1424 og 1439 kalt kongens lagmann i «Trondeime ok Trondaloghom».[8])

Også etter at blyagmannsembetet var opphørt og Frostatingslagmannen tillike var lagmann for byen (og bylagtinget), fortsatte lagmannen å ta del i byens styre. Når og hvorledes hans befatning med byadministrasjonen opphørte vet vi ikke, men så sent som i Christian I's stadfestelse av 1450 av Trondheims og Bergens privilegier nevnes lagmannen som deltaker i byrådets anliggender.

V. Perioden ca. 1290 – ca. 1400 – Lagmannsembetet utbygges i autoritær retning.

Utgangspunktet for rettergangsreformene under Magnus Lagabøter var rettsordningen på Vestlandet og i Trøndelag. Lovgiverne la vekt på å mobilisere bøndene til deltakelse i rettspleien, men utviklingen under de følgende konger av Sverreætten gikk i motsatt retning: tingenes betydning reduseres og lagmannens autoritet som enedommer styrkes. Sysselmannen tar del i den dømmende virksomhet. Ved retterbot av 1306 ble lagmannen innrømmet friskyss.[1]) Han skulle ha fire hester tillands og fire skysskarer tilsjøs. Påbudet er senere gjentatt i recess av 1568 art 2. Retterboten av 17/6 1308[2]) bestemmer at når sysselmannen reiser omkring for å skifte rett i sin syssel skal lagmannen reise med. De skal ha to svenner på egen kost og en klerk som skriver alle de dommer og orskurder som lagmannen avsier. Dommen skal gis partene beskreven under lagmannens segl, men sysselmannen skal la hver dom eller orskurd innføre i en protokoll. Foruten de 15 merkers årlig inntekt som lagmannen hittil pleide å nyte av kongens kasse, skal han ha likeså meget av bøndene. Dette var den såkalte lagmannstoll som her for første gang pålegges. Tar lagmannen gaver for å felle en uriktig dom har han forbrutt sitt liv, hvis ikke kongen benåder ham. For at lagmennene og sysselmennene så meget desto bedre kan sørge for almuens tarv, skal de når de har vært lenge borte fra kongen komme til ham og bli der i to dager for å foredra hva de måtte ha å legge fram til kongens avgjørelse og forat dette skal gå desto hurtigere fra hånden og kongen lettere skal kunne sette seg inn i sakene, skal hovedpunktene oppsettes skriftlig. I forbindelse med dette ble det gitt anordninger for de forskjellige lagdømmer. Således skal lagmannen på St. Botolfs dag lese opp loven på tinget og hver bonde skal betale ham ½ øre i lagmannstoll.[3])

Fra denne periode, da det som nevnt fungerte to lagmenn, en for byen og en for landdistriktet, har man en rekke diplomer, hvorav flere er domsbrev. I et anhang til byloven for Nidaros om byens takmark[3a]) sies det at Ottar Torsteinsson (lagmann) i 1310 hadde gitt «loghsoghn» om grenseskjellet mellom bønder og bymenn. En flerhet av brevene gjelder tvistigheter mellom geistligheten og bøndene. I et brev av 12/3 1311[4]) pålegger kongen tre menn, hvoriblant Nidaroslagmannen Ottar (Drumb) og Frostatingslagmannen

Sigurd (Jonsson) å granske og avgjøre en tvist mellom kannikerne i Nidaros og noen Austråt-menn om et laksevarp. 13/3 1313[5]) avsier seks menn, hvoriblant Ottar lagmann dom i en tvist mellom Aslak på Lyng og fru Ingebjørg Pålsdatter om 32 helgdarland (jordvei som man betaler tre skjepper korn i landskyld av) i gården Lyng i Verdal. I brevet som er gitt i kongens gård i Nidaros sies det at «kong Håkon bød oss å sette dòm om den langvarige trette». Brevet er stadfestet av kongen. Det samme gjelder et domsbrev av 5/4 1313[6]) hvor tre riddere og Ottar lagmann avgjør en annen tvist på kongens bud. I et brev av 28/1 1322[7]) nevnes et forlik på almenstevne i kongsgården i Nidaros i henhold til en dom av Sigurd lagmann. I flere av brevene møter vi en årelang strid mellom erkebiskopen på vegne av Domkirken og bonden Vigleik på Lyng i Verdal om en kanniks testamente. Den ble pådømt 20/9 1334[8]) av en blandet dòm som besto av tre biskoper, drotseten, fehirden og Nidaroslagmannen Olav Hermannsson som valgte dommere. I et brev av 1337[9]) dømmer Frostatingslagmannen Harald Niculaisson Vigleik på Lyng til å etterkomme dommen. Brevet er oppsatt på «stevnet i Bredestuen i kongsgården i Nidaros». 11/2 1338[10]) ble en tvist mellom de samme parter pådømt av seks menn «i stuen under kapellet i kongens gård i Nidaros.» Lagmannens orskurds brev var lagt fram. 12/8 1345[11]) pådømmes en tvist av seks menn hvoriblant Nidaroslagmannen Bjørn Toresson og Frostatingslagmannen Serkve Arnesson. Domsbrevet er gitt på «stevnet i Bredestuen i kongens gård i Nidaros». I et brev av 1/3 1346[12]) behandler de to lagmenn en tvist om gården Lyng i Verdal mellom Vikleik på Lyng m. fl. og Elgeseter kloster. I et domsbrev av 10/9 1353[13]) stevner kong Magnus to legmenn og Nidaros kanniker til å møte for Frostatingslagmannen Arne Arnesson og andre gode menn som han kaller til å være sammen med seg.

Som det vil sees nevner ingen av brevene noe lagting, men så fåtallige som de er, kan man ikke av denne negative kjennsgjerning trekke den slutning at tingene overhodet ikke har vært i virksomhet. Da tingene sporadisk dukker opp i diplomer fra de følgende århundrer taler sannsynligheten for at tingene også har vært i virksomhet på 1300-tallet. Håkon Magnussons rettebøter av 23/6 1310 og 10/6 1313[14]) hvori møteplikten til lagtingene innskjerpes viser dog at man er kommet inn i en periode, da lagtingene ikke har vært omfattet med den samme interesse som før. Den nærliggende forkla-

ring er at det kongelige enevelde har svekket interessen for å delta i offentlige saker.

Titelen «Frostotings loghmadr» er den vanlige titel, men allerede i denne periode dukker opp titelen lagmann i Trondheim (en). Sigurd Jonsson blir i 1322 kalt «loghman i Trondheimi».[15]) Hans ettermann Kolbein Jonsson kaller seg i 1324 «heradz logmadr i Trondheimi».[16]) Tillegget «heradz» skyldes muligens som D. A. Seip har gjort merksam på at titelen Trondheim ikke var entydig som navn på distriktet.[17]) I 1326 kaller han seg bare lagmann i T.[18]), men i 1327 kaller han seg igjen Frostatingslagmann.[19]) Også i resten av perioden varierer titelen.

Frostatingets segl etter voksavtrykk fra 1453.

VI. Frostatingets segl.

Frostatingets segl har som omskrift: «Sigillum: Communitatis: De: Frostothing». Seglbildets hovedfigur viser en konge sittende frontalt på høyrygget tronbenk. Om man forutsetter portrettlikhet, må man heller tenke på unge Erik Magnusson enn på hans far (Magnus Lagabøter). Kongens høyre hånd holder en bok som er lukket med spenne og har en stav gjennom ryggen. Til høyre for

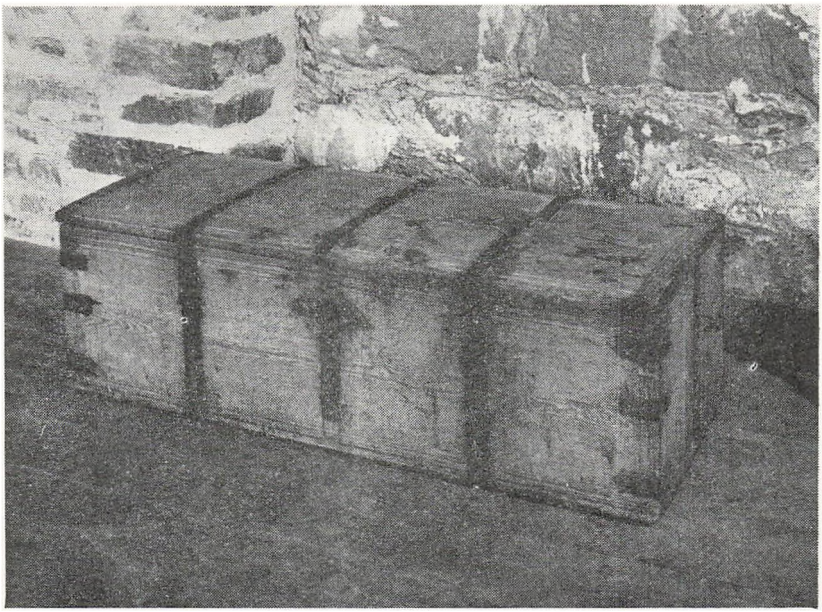

Kiste fra middelalderen i Loktu kirke, hvori oppbevartes lovboken og Frostatingsseglet.

kongen står en mann. Han fatter med to utstrakte hender om boken som kongen holder, idet han beveger seg fram med oppreist tjenestevillig holdning, knærne halvt bøydd. Det er sannsynlig at man her har for seg lagmannen som enten (1269) gir Frostatingsloven «i kongens skiping» eller (1274) mottar den ferdige landslov som kongen lot utarbeide og lot skrive et eksemplar av til hvert lagdømme. Tett inn til kongens venstre side sitter fire menn som man kan tenke seg forestiller lagretten. Nederst på seglet står to menn med ryggen mot hverandre og skyter med pil og bue hvert sitt ekorn som sitter i hvert sitt tre.[1])

Seglet daterer seg fra 1300 tallet. Det er omtalt i et brev av 2/2 1433[1a]) fra 3 kanniker og 6 svorne lagrettemenn på Frostatinget om at noen kirkelige avgifter skal ytes til et alter i Domkirken. Den første bestemmelse om lagtingsseglet finnes i Kong Erik Magnussons store alminnelige retterbot år ca. 1280 art. 8[2]) som sier: «Pass også på at Gula- (Frosta- etc.) tingmennenes segl gjemmes under 3 lås, lagmannens sysselmannens og sogneprestens og at det ikke brukes til

noe annet enn til de mål som skipes på lagtinget, medmindre landsens nødsfall inntreffer og skjønnsomme menn finner at det brev skal oppleses som seglet skal settes for og det skal straks innlegges i sitt gjemme». I en retterbot utstedt om det kongelige norske retterting i 1578[3]) bestemmes at landsens signet: «skal blive udi Frostens (ɔ: Loktu) kirke udi det skrin der til gjort er og alltid være beseglet med 4 skjellige menns innsegl, som den menige mann vil dertil betro og skal det ikke bruges uden udi de sager det bør bruges udi og med de bedste omliggende menns raad, og naar det er brugt, skal det innlegges (i skrinet) igjen og paany besegles». Taranger[4]) mener at bestemmelsen hadde sin grunn i justismordet mot Rolf Halvardsson fra Horg og hans feller (omtalt nedenfor under X.) Dommen, som ble opphevet av Herredagen, var blitt forseglet med Frostatingsseglet.

Det segl vi har med å gjøre var et segl for Frostatingets lovsamfunn. Det var ikke i egentlig forstand et segl for lagmannsembetet. Vi ser da også at lagmannsbrevene fra middelalderen er beseglet med vedkommende lagmanns private segl.

VII. Geistlig jurisdiksjon.

Geistligheten gjorde krav på en utstrakt domsrett og gjennom hele middelalderen var det tautrekking mellom kongemakten og geistligheten om omfanget av denne domsrett. Ved settargjerden i Tunsberg 9/9 1277 var det fastslått at kirken hadde domsrett i alle kirkelige saker og i alle ekteskaps- og sedelighetssaker, saker om testament, mened m. v. Da Magnus Lagabøter i 1269 kom til Frostatinget med lovbokspørsmålet hadde erkebiskop Jon Raude satt seg imot at kongen fikk stelle med kristendomslovgivningen. Resultatet var at kristendomslovgivningen ikke ble tatt med i landsloven. Den samme erkebiskops provinsialkollegium av 1280 truet med anvendelse av bannstrålen mot legmenn som måtte tilta seg å dømme i kirkelige saker. Formynderstyret etter Magnus Lagabøters død med Jon Bryniulfsson i spissen gikk aggressivt til verks mot geistligheten og hevdet at ingen annen kristenrett skulle gjelde enn den som var gitt av kong Håkon og erkebiskop Sigurd. På et lagting i Nidaros i 1292 ble det vedtatt en ny retterbot som satte settargjerden av 1277 ut av kraft.[1]) Ved Håkon V Magnussons retterbot av 1316 ble lagmennene formant

til å gi sine orskurder etter den kristenrett som gjaldt fra «gammel tid», nemlig den som gjaldt før settargjerden.[2])

Lagmennene har øyensynlig vært i et dilemma når det gjaldt kirkelige saker og særlig måtte da det gjelde den lagmann som var knyttet til erkebispesetet. Den gamle kristenrett erkjente ikke geistlig jurisdiksjon i saker om legmenns pengebøter i kristenrettssaker, men erkebiskop Paal Baardsøn (1333—1346), professor dr. juris utriusque, gjorde fordring på å utøve retten i Nidaros og vistnok ikke bare i selve byen. Ved kong Magnus Erikssons retterbot av 30/8 1337[3]) ble det inngått et kompromiss hvoretter der, inntil kongen kom til Nidaros, skulle gjelde den ordning at erkebiskopens officialis og lagmannen i forening avga orskurder i slike saker, de skulle dømme hver sin dag eller vekselvis avsi like mange orskurder hver, men således at begge skulle være til stede og den ene vedta den annens orskurd. I tilfelle av uenighet skulle de sammen med kongens fehirde gå til erkebiskopens gård og denne skulle så avsi dommen. Hvor lenge denne ordning ble praktisert vet vi ikke. Erkebiskopen voktet nidkjært over at den verdslige myndighet ikke overskred sin kompetanse. Ifølge et domsbrev av 4/8 1422[4]) hadde Anders Tormodsson Skrog innstevnet til Frostatinget en tvist med kannikerne i Nidaros om disses kosthold av en gård. Der ble avsagt en 12-mannsdom med orskurd av lagmann Jon Arnesson. Erkebiskop Askel som betraktet dette som et inngrep i geistlighetens domsmyndighet, oppnevnte en geistlig rett som i sin dom henviste til erkebiskopens orskurd. Skrog ble så dømt til en bot på 30 engelske pund for Sacrilegium, men ble på forbønn løst fra den bannsettelse som var en følge av forgåelsen.

VIII. Hovedtrekk i utviklingen 1400—1600.

Tidsrommet fra svartedødens utbrudd til 1420-årene er praktisk talt tomt for kildemateriale. Vi må gå ut fra at det fra ca. 1400 bare er et embete, nemlig det felles embete for distriktet og byen. Embetets sete var Trondheim hvor lagmannen også var bosatt. Titelen «Frostotings logmadr» går etter hvert over til å bli «Lagmann i Trondheim» med variantene Lagmann over Trondhjems lagstol, Lagmann over Trondhjems lagdømme eller Lagmann over Trondhjems lens lagdømme med enkelte andre varianter i senmiddelalderen. Jon Arnason

kaller seg i 1422 «Frostatings oc bøars logmantz»[1]) og Olaf Niclisson «konunx logman i Trondheime ok Trondalaghom».[2]) Det er tydelig at distriktsnavnet Trondheim (Trondheimen) nu etter hvert går over til å bli navn på byen. I et diplom av 1439 kalles bymennene «stadharmen i Trondheem»,[3]) se også diplom av 1470 hvor det tales om «Erik Torstensøn, canniche i Trondem, Erik Amundsøn laghman och Magnus Jonssøn radhman samastadz».[4]) Bynavnet Trondheim har forskjellige varianter alt etter språkutviklingen: Erik Amundsen kalles i 1459 lagmann i «Trondheim»,[5]) i 1466 i «Trondem»,[6]) i 1482 i «Trondeim»,[7]) i 1485 i «Trondheim»,[8]) i 1486 atter «Trondem»,[9]) i 1488 i «Trondhem».[10]) Språkutviklingen fører videre til «Trondhiem» og «Trondhjem».[11])

Den oppdeling av flere av de gamle lagdømmer i flere embetsdistrikter (lagsogn) som var begynt allerede i Håkon Håkonssons tid og fortsatte i senmiddelalderen ble ikke gjennomført i Frostating lagdømme. Embetsdistriktet ble udelt og uendret. Det gamle trønderske lovsamfunn var inkorporert i den lovbok som ble oppbevart på Frosta tingsted. Magnus Lagabøters legister skapte rettsenhet i landet, men forestillingen om Frostatingslagen som et eget lovsamfunn vedble likevel å bestå i flere hundredår på samme måte som forestillingen om lovverket som St. Olafs lov fortsatte å leve. Et uttrykk for den førstnevnte tanke må det vel være når et kongebrev av 30/7 1514[12]) stadfestet at Trondheim lagsogn skulle ha de samme privilegier som det hadde hatt før. Hver lagmann hadde sitt eksemplar av lovboken og retterbøterne som han etter hvert førte a jour. På denne måten kom lovboken til å knyttes sammen med embetet. Et uttrykk for denne tanke er det når lagmannen i Trondheim i 1508 og 1517 «på Frostatings lovboks vegne» stadfester to domsbrev angående eiendommer i Jemtland.[13])

1. *Tinget på Frosta.*

Som tidligere nevnt dukker Frostatinget sporadisk opp i domsbrev fra 1400-tallet. Første gang 4/8 1422 i den dom over Anders Tormodsson Skrog som er nevnt foran.[14]) Ifølge domsbrev av 25/6 1446[15]) holdtes rett på Frosta tingsted lørdagen etter St. Botolfs dag. Der møtte da to menn, Sigurd på Flå og Jon på Bjerkaker, med en tvist om Jons søsters heimanfylgje. Lagmannen oppnevnte en seks manns dòm og Jon kjentes berettiget til å gjenløse jorden etter seks

manns taksering: «War tha thet sex manna dòmer swa ok min lager orskurder». I 1490[16]) ble en sak fra Jemtland behandlet på Frostatinget. Lagmannen Erik Amundsson kunngjør at saken kom for ham og lagretten «a Frostatinge aff Iemptelandh» fredagen nest etter St. Botolfs dag i overvær av «min herre erkebiskopen og herr Niels Henriksen, ridder og riksråd».

Ifølge landslovens reglement for Frostatinget skulle man møte der fastende og det var strengt forbud mot drikk og svir. Men på 1500-tallet ble der «tidt og ofte klaget og kjæret for rikets raad over den onde og slemme sedvane som her er inden Frostatingslagen med daarheyt og drukkenskab på fylkestingom ok fjorungstingom eller stefnom». Etter pålegg av erkebiskop Gaute og ridderen og riksråden Niels Henriksen oppnevnte lagmannen Olav Vigfastsson på Frostatinget 17. juni 1506[17]) 24 menn i en dòm, nemlig to menn fra hvert av følgende 12 fylker: Frosta, Øynafylke, Sparbu, Verdal, Skogn, Namdal, Stjørdal, Strinda, Gauldal, Orkdal, Romsdal og Nordmøre. Dòmen stadfestet landslovens bestemmelser om tingplikten og tingpolitiet og om at tingtiden begynner ved «rett messetid»: Thettæ ær alles wore 24 fulle dòmer oc alle menige logrettens samtyckie og forscrefne logmans fulle orskurder. Til ytermere wisso og saninde tryckiom vi wore jncigle uppo thenne wor dom huelkit wij framdeles alle gierne williom, naar riigens raad thette teckis, upponder perman. Datum Lagetun uppo Frostøn anno Domini 1506 die beati Botulfi abbatis.» På baksiden av dokumentet er skrevet «24 manna dom oc samtykt uppo Frostetinget.» Dette er således en lovbeslutning som etter initiativ av riksrådet ble vedtatt på tinget. Framgangsmåten er at lagmannen oppnevner en dòm som vedtar beslutningen. Alle lagrettemenn samtykker og lagmannen stadfester den med sin orskurd. Her utfoldes således hele det gamle lagtingsapparatet og det vedtas et reglement som faktisk er en reminisens av tingets gamle lovgivende myndighet.

Frostatinget nevnes videre under lagmann Oluf Mogensson. 17. juni 1542[18]) holdtes da ting på Frosta: «Kom for meg og menige lagrette på Frosten St. Botolfs dag.» Under Severin Pederssøn holdtes 1560[19]) på St. Botolfs dag lagting på Frosta, hvor det ble behandlet en tvist mellom jemtene og herjedølene om skog, vann og veidesteder på grensen mellom Jemtland, Vemedal og Herjedalen. De bad lagmannen oppnevne en 24 manns nemnd. Lagmannen oppnevnte 4

menn «selvsjette», nemlig Hans Quolle (forsvunnet navn fra Byåsen), Sjurd på Lade, Sevald på Fløytet (Flyten i Rissa) og Anders på Elnene (Elnan i Beistad). Disse 24 menn «avsa for en full dòm at hverken jemter eller herdøler skal etter denne dag gå over råmerket mot hverandre, men de skal på begge sider rette seg etter landeskråen og gamle brev og vitnesbyrd, men alle de nye brev og vitnesbyrd dømte vi ugilde i alle måter, og hver skade som de på begge sider har gjort hverandre, skal ransakes hjemme, og der da å stå hverandre til rette etter prov og dannemenns sigelse. Til ytter mere visse herom da orskurder jeg denne dom ved sin fulle makt å bli om alder og om æve.»

Endelig hører vi om ting på Frosta under lagmann Jørgen Pedersøn. I en rettertingsdom av 11/9 1578[20]) nevnes en lagmannsdom på St. Botolfs dag i 1572. Det er siste gang Frostatinget nevnes. Innen slutten av århundret må vi gå ut fra at det er opphørt for godt og at alle saker er flyttet over til bylagtinget i Trondheim.[20 a])

2. *Bylagting — Felles ting for byen (Trondheim) og landdistriktene.*

Ifølge Seip fikk bylagtingene liten betydning for rettspleien: det ble faktisk ikke bruk for dem fordi lagmannen holdt regelmessige stevner i byen og disse stevner var en mere elastisk ordning. Bylagtingene i Trondheim har imidlertid hatt en sterkere stilling enn i andre byer. Man har sikre vitnesbyrd om at der har vært holdt bylagting i senmiddelalderen. Håkon Magnussons retterbot av 24/1. 1377[21]) om handelen og takstene i Nidaros er stadfestet både «a lagthingi stadarens i Nidarosæ med samsycktt raadmanna og allrar loghrettunar uthan vebanda og innan» og senere «that samma aa almænlægo thingi oc aa møte med samsycktt stadarmanna alle . . .» Som det vil sees skjelnes det her mellom bymøtet og det forutgående lagting. Ifølge Magnus Lagabøters bylov skulle bylagtingene holdes i Korsgildeskålen, men det finnes ikke noe domsbrev som omtaler denne bygning som rettslokale. Så fåtallige som diplomene er utelukker dog ikke dette at lagting er holdt der på 1300-tallet. Lagmennenes stevner er knyttet til kongsgården i Nidaros. Dette er Håkon Håkonssons kongsgård som antakelig har ligget øst for Domkirken ved Nidelven. Diplomene omtaler som stevnestue: «Bredestuen under kapellet i kongens gaard.»[22]) Her ble det også holdt bylagting i 1450-årene. Under lagmann Jon Niklisson har vi et doms-

brev av 14/1 1450[23]) angående en tvist fra Herjedalen. Den kom opp for lagmannen, tre rådmenn fra Trondheim og tre lagrettemenn fra distriktet på lagtinget i stevnestuen i kongsgården midtukedagen nest etter Brettemesse (Brettemesse er 11. januar). Under Oluf Mogensson holdtes lagting i Trondheim 9. januar 1548[24]). Høvedsmannen på Steinviksholm, lagmannen, to borgermestre og en rådmann kunngjør at der på tinget ble inngått et forlik: «kom for oss og for menige raad og flere gode menn på en almindelig raadstue på lagtinget i Trondhjems by.»

Grunnlaget for rettspleien i senmiddelalderen var de to elementære institusjoner: lagmannen og dòmen. Dòmen er som nevnt et utvalg på seks menn eller et multiplum av dette tall. Den var opprinnelig oppnevnt av partene, senere av kongens ombodsmann. Dòmen var ikke nødvendigvis knyttet til lagtinget, men ved Magnus Lagabøters lovgivning ble den dòm som opererte på tinget fast organisert som lagrette. Samvirket mellom lagmann og dòm er meget gammelt. Begge institusjoner, både lagmann og dòm kan også hver for seg opptre som selvstendige domstoler. Ved en fusjon av begge elementer førte utviklingen til 1500-tallets lagmannsrett.[24 a])

Som det sees av framstillingen foran beholdt tinget på Frosta sin livskraft helt til slutten av 1500-tallet, men bylagtinget får etter hvert karakter av lagting også for landdistriktene og overtar til slutt helt og holdent Frostatingets funksjoner. I hvilken utstrekning trønderlagmannen i disse hundreår har opptrådt som enedommer er det på grunnlag av det sparsomme kildemateriale ikke mulig å si. I en sak mellom lagmannen Henrik Jørgensen og Jens Skredder som ble behandlet på rettertinget 7/6 1597 må lagmannen ha vært enedommer.[24 b] Lagmannen hadde dømt skredderen til at hans fortenner skulle slåes av hans munn og han skulle løse dem etter kong Magnus retterbot. Men herredagsdommene tyder på at lagmannen som oftest har opptrådt som dommer sammen med borgermester og råd, tildels sammen med lagrettemenn fra landdistriktene. I enkelte av sakene nevnes bare «gode menn» eller «godt folk» som meddommere.[25]) Utviklingen tenderer i retning av utsjaltning av det folkelige element slik at rådmennene blir faste meddommere i «lagmannsretten», som således blir en felles domstol for byen og landdistriktene.

3. *Under- og overinstanser.*

Den gammelnorske rettsforfatning opererte med domstoler av lavere og høyere orden. Man hadde fylkesting, 2 fylkers ting, 4 fylkers ting, 8 fylkers ting (Øretinget) og endelig lagtinget på Frosta. Men det var ingen instansfølge i den moderne betydning av dette ord, slik at en sak nødvendigvis måtte følge trappetrinnene nedenfra. Betydningen av å få en sak behandlet for en domstol av høyere orden lå deri at denne domstol hadde høyere autoritet enn den lavere, og at det da var lettere å få dommen respektert og fullbyrdet. Fullbyrdelsen var det svake punkt langt inn i 1500-tallet. Begrepet rettskraft var en fremmed tanke for den tids mennesker. Man ser derfor eksempel på at en sak tas opp ofte flere ganger etter at den er pådømt, og ofte da for en ny domstol. Etter at riksrådet var etablert som appellinstans ser man mange eksempler på at saker, til og med bagatellsaker, bringes inn for dette i første instans.

Fylkestingene går med tiden over til bygdeting, hvor domsmyndigheten blir utøvet av et utvalg av lagrettemenn (6 eller 12) oppnevnt av den kongelige ombudsmann. Det er det samme utvalg av bønder som også fungerer som lagrettemenn ved lagtingene. Fra bygdetinget kunne der appelleres til lagmannen, men lagmannen kunne også dømme sammen med lagretten og bygdetinget — lagmannsembetet var ikke eksklusivt knyttet til lagtingene. Lagrettemennene skjøv ofte sakene fra seg og bygdetingene som regulær instans tilhører først 1500-tallet, og særlig slutten av århundret. Underrettsdommer i trolldoms- og drapssaker eller andre livssaker kunne ikke eksekveres førenn dommen var konfirmert av lagmannen eller høyere rett. Et skille i utviklingen betegner kongebrev av 31/7 1591 da sorenskriverembetene ble opprettet, idet sorenskriverne som opprinnelig var skrivere for lagrettemennene på bygdetinget etterhånden gikk over til å bli dommere på disse ting. Inntil da hadde lagmennene vært de eneste embetsdommere i landet.

På lagtinget presiderte lagmannen, men vi har fra 1500-tallet eksempler på at dòmen opptrer som lagting uten medvirkning av lagmannen. Den domstol som lensherren Ludvik Munk etablerte i 1574 bestående av 6 menn fra hvert fogderi i saken mot Rolf Halvardsson og hans feller er eksempel på det (se X).

Ifølge Magnus Lagabøters landslov kunne der, som tidligere omtalt, appelleres fra lagmannen til lagtinget, som imidlertid ikke kunne

forandre lagmannens avgjørelse, men bare henstille til kongen å forandre den. I virkeligheten var kongen den eneste appellinstans. Den dømmende makts utskillelse som egen «statsmakt» tilhører den nyere tid. Et fast appellsystem ble først oppbygget under eneveldet, men utbyggingen begynte allerede i kong Hans tid.

Allerede i senmiddelalderen hadde lagmennene leilighetsvis sittet som dommere sammen med medlemmer av riksrådet, men det var først ved kong Hans håndfesting av 1/2 1483 §§ 18, 38 og 45 at det ble organisert domstoler på dette høyeste plan, nemlig retterting, riksrådets domstol og faste riksrådsmøter. Allerede fra de første år av hans regjering var det i virksomhet to faste domstoler, en i Oslo for Østlandet og en i Bergen for Vestlandet og Trøndelagen.[26]) Disse domstoler besto av utsendte danske riksråder og ved siden av dem Norges rikskansler og stattholder og som «overværende» eller bisittere lensherrer og lagmenn i den landsdel og borgermester i den by, hvor rettertinget ble holdt. I 1485 er erkebiskopen og høvedsmannen i Bergen.[27]) De har tatt med seg en herre, en kannik og lagmennene i Bergen og Trondheim «skikket til å sitte en rett .... etter kong Hanses befaling.» I herredagsdommer i Bergen 1539 er lagmann Oluf Mogensson med som dommer.[28]) Disse retterting ble videre utbygget i løpet av 1500-tallet. Ved kongebrev av 18/1 1557[29]) anordnes retterting hvert år i Bergen på St. Olavs dag og i Oslo på St. Pauls dag. Norges rikes kansler skal være til stede. De sønnenfjellske lagmenn skal møte i Oslo og de nordenfjellske i Bergen. Det sies i brevet at kongen er kommet til kunnskap om at, selv om det er en lov for hele Norges rike, brukes og tydes den forskjellig nordenfjells og sønnenfjells, så at mange klagemål er kommet til kongen, som også tidligere har befalet lensmenn og lagmenn å samles til beleilig tid og gjøre skikk derpå, hvilket ikke tidligere er skjedd. Dette er de såkalte overlagting. Da det i Trondheim holdtes marked på St. Olavs dag og lagmannens nærvær i byen da føltes som en nødvendighet samtykket kongen etter forslag fra lensherren i at markedet ble flyttet til et beleiligere tidspunkt.[30])

Overlagtinget i Bergen skulle som nevnt fungere som overdomstol for hele det nordenfjellske, og lagmannen i Trondheim pålegges å møte der. Det ble imidlertid leilighetsvis holdt overlagting i Trondheim med deltakelse av lagmennene i Trondheim og Jemtland.[31]) Omkring 1508 kan der stevnes fra Jemtland i rette «på rådstuen

i Trondheim og for alt rikeens raad». Seip mener at lagtinget i Trondheim har vært oppfattet som sideordnet med de to overlagting i Oslo og Bergen.[32])

Oslo overlagting får etter hvert en viss overvekt, slik at f. eks. saker innstevnes dit som skulle vært behandlet i Trondheim. Vi ser derfor at kongen formaner lagmannen til at han skal avgjøre sakene selv og ikke sende dem fra seg til Oslo.

Overlagtingene var ikke noen virkelig appellinstans. Det var intet i veien for at sakene kunne behandles der i første instans. Dette skjedde i atskillig utstrekning. Man ser eksempler på at rene bagatellsaker er brakt fram. Det var først i slutten av 1500-tallet at overlagtingene utviklet seg til å bli virkelige appellinstanser.

IX. Selvstendighetstapet i 1537.

De historiske hendelser som førte til selvstendighetstapet skal bare behandles i den utstrekning lagmannsembetet kommer inn i bildet. At det kom inn i bildet skyldtes at lagmannen hadde sitt sete i Trondheim, som var residensstad for erkebiskopen, Olav Engelbriktsson, den sentrale skikkelse i begivenhetene.

Vi begynner med sommeren 1529, da det var innkalt til herredag i Oslo for å hylde tronarvingen hertug Christian. Erkebiskopen uteble, men av politiske grunner så han seg nødsaket til å tre fram på lagtinget på Frosta St. Botolfs dag 1530[1]) for offentlig å gjendrive de rykter som var oppstått om hans sviktende troskap mot kongen. 15/8 1533[2]) holdtes etter innkalling av erkebiskopen et riksmøte på Bud i Romsdalen. Der møtte en anselig forsamling av geistlige og verdslige herrer, således også 4 lagmenn fra vestlandet og det nordenfjellske. Blant disse må Trondheims-lagmannen, Olav Vigfastsson, ha vært. Lagmannen møtte også på riksmøte i Trondheim 23/5 1535[3]) hvor frammøtet imidlertid var meget dårlig. Erkebiskopen søkte å unngå den protestantiske hertug Christian til Norges konge, og stillet seg i det lengste avvntende. Inn i det politiske intrigespill griper kjærlighetshistorien mellom Niels Lykke og jomfru Lucie, datter av den mektige Ingerd Ottesdatter. Da Niels hadde vært gift med Lucies avdøde søster, var forholdet etter den katolske kristenrett blodskam «kjetteri». Erkebiskopen hadde av politiske grunner holdt sin hånd

over Niels og hadde gitt ham leide til riksmøtet. Nu førte begivenhetene til at han fant å måtte gripe inn. Han sendte sin betrodde mann, Oluf Monssen, til Fosen, for å ta Niels til fange[4]) Oluf hadde med brev fra erkebiskopen til fru Ingerd, som forsynte ham med båter og folk. Niels ble fanget og stillet for en domstol i Trondheim, som besto av syv vepnere, tretten rådmenn og fire lagrettemenn.[5]) Blant vepnerne var lagmann Hans Bagge fra Steigen, og blant rådmennene var Oluff Mogenson. Niels ble dømt til å ha forbrutt liv og gods til erkebiskopen «på Norges krones vegne», dog således at riksrådet skulle felle den endelige dom. Dette var 21/7 1535.

Ved nyttårsskiftet 1536 lot erkebiskopen dødsdommen eksekvere. I julehelgen kom de sønnenfjellske riksråder til Trondheim for å gjennomføre valget av hertug Christian til Norges konge. Det var bispene Hans Rev og Mogens, og riksrådene Vincens Lunge og Klaus Bille. De hadde overlegginger med erkebiskopen, som tilsynelatende samtykket i alt. Dokumentene skulle legges fram for almuetinget, som var samlet i Trondheim. Men erkebiskopen hadde nu besluttet seg til å kaste alle broer av, og i en kunngjøring av 7. januar 1536 erklærte almuetinget seg enig med erkebiskopen, lagmannen, rådmennene og borgerne i Trondheim, at de som var skyld i kongevalget og skattekravet, bispene Mogens og Hans og herr Klaus Bille, skulle gripes og tas til fange, men herr Vincens Lunge, Erik Ugerup og Erik Hak skulle «straffes hvor man dennom kunde overkomme som og strax skede med herr Vincens». Brevet er forseglet med Frostatingets segl. En flokk hadde stormet inn i herberget til Vincens Lunge og drept ham.[6])

De videre begivenheter førte som kjent til at erkebiskopen våren 1537 måtte dra i landflyktighet, og at Christian III's invasjonshær underla seg landet. Norge hadde tapt sitt riksråd, og var blitt et lydrike under Danmark. Selvstendighetstapet førte ikke til noen endring i den materielle rett eller i rettsinstitusjonene. Fremdeles var St. Olafs lov lovverkets grunnstamme. Fordanskningen av språket gjennom danske embetsmenn og dansk administrasjon førte imidlertid til at det gamle lovspråk etter hvert ble uforståelig, og måtte omsettes til dansk for å bli tilgjengelig for utøverne av rettspleien. Mot slutten av århundret var det bare danske oversettelser i bruk. Trondheim lagstol var besatt med nordmenn den første tid. De to lagmenn

som virket fra 1551—1609 var født av innvandrete dansker. Fra 1609 var lagmennene danske menn. For å råde bot på den forvirring som etter hvert var oppstått i lovtekstene, fikk lagmennene påbud om å samles i Oslo forat der kunne istandbringes en brukbar oversettelse av landsloven. Dette ble det purret om gjennom en årrekke, men først i 1603 lykkes det å få samlet lagmennene. Den oversettelse som der kom i stand, ble revidert på et nytt lagmannsmøte i Bergen 1604 og 4/6 1605[7]) ble et trykt eksemplar av Christian IV norske lovbok fra København sendt hver lagstol i Norge: «Blev og hver lagstol den lovbog tilforordnet som ere forne 12 lagstole med Jemteland som tilforn har været en sær lagstol for sig og nu comprehenderes under Trondhjems lagstol eller lagmandsdom. Og saaledes skreven for i hver forne lovbøger ut sequiter: Denne lovbog er oppskikket til Norge og af Kgl. Maj. forordnet stedse at blive ved N. lagstol.»

De fremmede lensherrers og fogders styre i Trøndelag førte til mange overgrep. Illustrerende for tilstanden er historien om Rolf Hallvardsson fra Horg og hans feller, som skal behandles i neste avsnitt.

Også over lagmennene kom det mange klager. Betegnende er en instruks for stattholderen av 15/7 1588[8]) som bl. a. omhandler hvorledes man skal gå fram hvis der klages over lagmennene: «Findis der og nogen av lagmennene som ikke er forfarne udi den norske lov og ikke er duelig eller skikkelig til lagmenn . . » Og i et brev til lagmennene av 1/8 1589 formanes de til ikke å skyve sakene fra seg, men dømme i sakene sammen med lagrettesmennene etter Norges lov.

X. Justismordet på Rolf Hallvardsson fra Horg og hans feller.

I Trøndelag var trykket av de offentlige byrder vokset særlig sterkt under lensherrene Evert Bild (1553—64) og Ludvig Munk (1571—1577 og 1589—96). I Evert Bilds tid ble de gamle avgifter forhøyet, kongens leding, lagmannens mikkelstoll og fogedskjeppen, og der ble pålagt en ny byrde, hestekorn eller foring av kongens hester. Da Ludvig Munk holdt fast på disse avgifter, vakte det sterk misnøye. Bøndene i Gauldal fant det tryggest å føre fram klagen for

kongen selv, og som deres leder og utsending dro Rolf Hallvardsson på Lynge i Horg til København. Han hadde også et personlig klagemål mot Evert Bild angående en odelssak. Kongen gikk med på å undersøke klagene, og ga Ludvig Munk ordre om dette: hvis de nye avgifter og f orhøyelsene av de eldre var uten hjemmel, skulle de avskaffes, og om Rolf kunne bevise sin hustrus odelsrett, skulle hun få gården tilbake.

Ludvig Munk stevnet nu Rolf på Lynge og alle hans «anhengere» for retten på Trondheim rådstue midfaste 1574, — antagelig et lagting. Undersøkelsen ga det resultat at bøndene ikke hadde grunn til å klage over ham. Men bøndene nektet å bøye seg for avgjørelsen. Munk innberettet til kongen at bøndene hadde «modvilligen uden billig aarsag og ret begynt og anrettet et mytteri og oprør» mot lensherren og lagrettemennene, og Munk fikk i oppdrag av kongen å velge dommere, seks menn av hvert fogderi over alt Trøndelag som skulle stevne Rolf på Lynge og hans feller for retten som opprørere. Ludvig Munk sendte sin foged opp i Gauldal og det gikk rykte om at han ville ta Rolf på Lynge til fange. Bøndene samlet seg for å gå i borgen for Rolf, og møtte fogden ved Lunde bru i Horg. Det holdt på å bli et sammenstøt, bøndene kastet brua av og ville ta en av fogdens menn med vepnet hånd.

Den dòm som var oppnevnt av Munk trådte sammen i Trondheim i juli 1574. Lagrettemennenes antall var i samsvar med gammel sedvane (et multiplum av seks), og det var også i samsvar med loven at de var oppnevnt av lensherren. Muligens var det irregulært at lensherren foretok oppnevningen når han selv var part i saken. Av rettens medlemmer kjenner vi bare to, Oluf på Vist i Verdal og Anders Alshaug i Skogn. Domstolen brukte «landsens segl», d.v.s. Frostatingets gamle segl, og hadde karakteren av et Frostatingslagting. Bare noen få av de innstevnte bønder møtte. Ludvig Munks tiltale var formet i fire spørsmål: 1) hvorfor de hadde gjort opprør og mytteri mot ham på Trondheim rådstue, idet de ikke ville være lov og rett undergitt som andre kongens undersåtter, 2) hvorfor de hadde tatt i mot fogden som de gjorde ved Lunde bru, 3) hvorfor de hadde nektet å utruste knekter til krigstjeneste etter kongens bud, 4) hvorfor de nu ikke ville møte i retten for å lide og undergå hva lov og rett var. Lagrettemennene kunne ikke finne at Rolf og hans tilhengere hadde hatt noen grunn til opprør og ulydighet, og dømte dem etter

landevernbolkens tredje kapitel og retterbøter av kongene Haakon og Magnus til å være «utlæge og sanne landraademenn» i «kongens naade og unaade». Etter kongelig befaling ble deretter Rolf på Lynge og de andre domfelte pågrepet og henrettet, noen av dem ble skutt og noen hengt, og kroppene ble lagt på steiler. De dømtes eiendom var forbrutt, og enkenes boslodd ble inndradd.

Etter at Ludvig Munk var fratrådt som lensherre, ble saken tatt opp for det kongelige retterting i 1578. I et åpent brev om rettertinget kunngjorde kongen for undersåttene i Bergenhus og Trondheims len at hans tilforordnete råd og gode menn også ville komme til Bergen og Trondheim og «der forhøre hvad klagemål og besværinge I have at andrage enten over lensmendene, deres fogder eller andre, og dærudinden forhjælpe eder alle og hver særdeles, saameget Norges log og rett er.» Enkene etter de henrettede bønder reiste nu for rettertinget tiltale mot fogden Hans Ovessøn fordi han hadde latt deres menn fengsle og henrette. Men da Ovessøn kunne påberope seg kongelig befaling, unngikk han videre tiltale, og rettertinget lot innstevne de lagrettemenn som hadde dømt Gauldalsbøndene. Disse møtte da på rettertinget 15. september 1578. Medlemmer av rettertinget var de fire utsendte danske kommissærer, hvoriblant Ludvig Munk, som da var stattholder og «overværende som meddommere»: lagmann i Trondheim Jørgen Pederssøn og lagmann i Jemtland, Nils Botolvssøn, borgermesteren i Trondheim, Adrian Borkortsson og seks rådmenn i samme by. Ludvig Munk fratrådte retten som inhabil. Oluf på Vist og de andre lagrettemenn hevdet at de kunne ikke ha dømt annerledes enn de gjorde. Enkene etter de henrettede og en del andre Gauldalinger som var tilstede fikk høve til å forklare seg. Rettertinget fant etter det opplyste at Gauldalingene ikke hadde gjort noen landsforrædersk gjerning, men når domsmennene hadde dømt dem som landrådemenn, da hadde de ikke tydet eller forstått loven eller retterbøtene som de burde forståes: «Ti er Rolf på Lynge med de andre hans medbrødre skeet urett og skal tages av steiglerne og begraves i kirkegaarden.»

Ludvig Munk var som nevnt for annen gang blitt lensherre i Trondheim i 1589, men ble avsatt 1596 på grunn av nye klagemål og regjeringen besluttet å la hans atferd og klagemålene undersøke på rettertinget i 1597. Dette ble holdt fra 25. mai til 16. juni, og behandlet i disse tre uker 71 rettssaker, derav var omkring halvparten

mot Ludvig Munk og hans fogder. Blant sakene var Gauldalssaken. Munk hadde latt innkreve hos de henrettede bønders tilhengere i Gauldal og Orkdal betydelige pengebeløp som bøter. Lensherren Jacob Trolle som opptrådte på bøndenes vegne hevdet at det var ulovlig når Munk hadde fratatt enkene deres boslodd og innkrevet bøter av de henrettedes tilhengere. Rettertinget dømte Munk til å betale bøndene sonepengene (1187½ daler) —, gi enkene tilbake det gods som var fratatt dem, og erstatte den skade de hadde lidt. Saken endte således med full oppreising for bøndene.

En samtidig unavngitt forfatter skrev i 1580-årene på tysk en bitter satire over samfunnsforholdene i Norge med titelen «Den norske so», hvor han i sterke farger skildrer vilkårligheten og undertrykkelsen. Han anklager også dommere, borgermestre og rådmenn fordi «de feller uriktige dommer og dømmer etter gunst og gave og persons anseelse,» og han tilføyer «Saadan en morder var lagmannen i Trondhjem som siden ble dommer, han fellte en urettferdig dom, en adelsmann til vilje (nemlig over Gauldalsbøndene), og da kommissarene i 1578 erklærte at dommen var urettferdig, dømte de lagmannen fra hans ære.» Kildematerialet viser at denne anklage mot lagmannen Jørgen Pederssøn ikke kan være riktig. Lagmannen var muligens med på dommen av 1574, men han var ikke med i den domstol som senere samme år avsa dødsdommen, og det er ikke riktig at han ble dømt på rettertinget i 1578. Tvert om må det antas at han på dette rettertinget selv var med som dommer og ga enkene oppreising.

XI. Hekseprosessene.

Den tradisjonelle straff for trolldom var bål og brann. Forordningen av 12/10 1617 innførte en legal gradering av trolldomsbegrepet, som den selv synes å ha betraktet som en utvidelse av begrepet. For de lavere grader av trolldom satte forordningen mildere straffer. Det sentrale ved den ekte trolldom var fornektelsen av Gud ved at delikventen inngikk en pakt med djevelen. For dette var døden på bålet den eneste straff, se N. L. 6 — 1 — 9. De lavere grader av begrepet har man i 6 — 1 — 10 til 13. Fengsel på livstid var straffen for «Hvo som bruger nogen galne indbildede konster med forsæt at vilde forgiøre og skade en anden . . .» (artikkel 10), og tap av

boslodd og landsforvisning var straffen «Dersom nogen befindis med signen, manen, maalen, igienvisning, visse dagis udvælgelse, charachterers misbrug at omgaais, og i saadanne mistænkte konster kyndige og forfarne at være og dem øve og bruge.» (Artikkel 12.)

Trolldomssaker kunne behandles på hjemtinget, men dommen måtte konfirmeres av lagmannen. Etter reskript av 31/3 1688 skulle det i alle tvilsomme livssaker ytterligere innhentes kongelig resolusjon før eksekusjonen fant sted og reskriptet av 28/5 1735 påbød det for alle domfellelser til livsstraff. Ved recesser av 1547 og 1558 var det blitt bestemt at ingen måtte pinlig forhøres uten at de på lovlig måte var dømt til døden (bortsett fra majestetsforbrytelser), og recessen av 1558 inneholdt den viktige regel at intet «udædisk» menneske eller noen som «forvunden er for nogen uærlig sag, tyve, forrædere, trollkarle eller trollkoner skal staa til troende i vidnesbyrd.»[1])

Det er på bakgrunn av disse bestemmelser vi må se på perioden 1540 til 1700 da det førtes hekseprosesser her i landet. Her skal da nevnes de prosesser som har tilknytning til dette lagmannsembete.

På rettertinget i Trondheim i 1597[2]) ble behandlet en sak reist av kongens befalingsmann mot fogden Hans Lauritsen om noen kvinner som fogden hadde latt brenne som hekser. To kvinner, Ane fra Gauldal og Berette på Høilandet var av fogden fengslet «for nogen mumme sag, hand lagde dennom thill for throldom, dog hand thet iche med sand proff och vidnisbyrd kunde thennom offuerbeuize.» Da fire menn borget for den ene ble hun satt på frifot for å skaffe seg skussmål, men i Buvika ble hun påny arrestert av fogden som «haardeligen haffuer ladett hinde pine och plage thre dage epther anden, haffde dog aldellis inthett bekiendt . . . .» Fogden gjorde gjeldende at det forelå bevis for trolldom. To «udediske» kvinner, som også var blitt brent for trolldom, hadde utlagt Ane og på det ytterste bekjent «hinde att vere lige god med dennom». De to var så av noen domsmenn dømt for hekseri og henrettet. Til dette svarte kongens befalingsmann at det ikke var nok å dømme etter sådanne «udediske» menneskers bekjennelse, men det burde være klare vitnesbyrd «som solen» om et menneske skal miste livet. Rettertinget avviste saken, fordi domsmennene ikke var stevnet til rettertinget og henviste saken til avgjørelse av lagmannen. Hva det førte til vet vi ikke.

Hekseprosessen mot Lisbet Nypan og hennes mann Ole Nypan fra

Gauldal[3]) hadde sitt utspring i en injuriesak for Gauldal herredsrett. En mann fra Tiller hadde skjelt Ole Nypan ut for å være en trollmann. På grunnlag av de opplysninger som kom fram ble det reist straffesak mot Lisbet Nypan og under saken ble hennes mann trukket inn. Saken begynte på Trondheim laugtingshus 16/8 1670 i nærvær av lagmannen Hans Mortensen Wesling «samt retten at betjene efterskrevne 12 dannemenn». Sorenskriver i Strinda var Willem Knudsen som fungerte som skriver i egentlig forstand. Han var således ikke med som dommer. Saken fortsatte 20 og 27 august, da det ble avsagt dom med sådan domsslutning: «. . . . Da for ret fundet og eragtet med vaares velviise herr laugmands Hans Mortensen Weslings alvorlige og nidkjære raadføring og overveiende i denne sag at disse to personer for deris i lang tid brugte trolddomskunster, exemplariter, andre i sligt forfarne til mærkeligt avsky og exempel efter foregaaende tortur, bør at dø, hvorfor hun som trolddomskunsten mere fuldkommen dømmis levende til baal og brand, og han ligesaa, dog tilforne med høi øvrigheeds tilladelse og samtykke, at halshugges. Og saaledes for retten avsagt, testere vi med vaare undertrykte signeter.» Dernest følger lagrettemennenes bomerker. Dommen har følgende påtegning fra lagmannen Hans Mortensen Wesling: «Denne sags forhør haver jeg selv nogle dage overværet. Dommen er efter bogstaven, hvorfor den hermed confirmeres saa execution bør fortgaae. Dette til vidnesbyrd under min haand og Signet.»

Lisbet og Ole Nypan ble dømt for ekte trolldom, mens det bare synes å ha dreiet seg om de lavere grader av trolldom, nemlig de forbrytelser som omhandles i N. L. 6—1, 10 og 12 og som allerede på den tid var unntatt fra dødsstraff. Denne dom var så vidt sees den siste heksedom i dette lagdømme. Av lagtingsprotokollene fremgår at der 18/6 1683 var kommet klage over Lisbeth Pedersdatter av Nærø i Namdal, fordi hun befattet seg med trolldom, men saken resulterte ikke i noen dom. Straffebestemmelsene sto ved makt helt til lagmannsembetets opphevelse i 1797, men med den stigende opplysning opphørte praktiseringen av dem. Det er således betegnende at den siste lagmann Jens Bing Dons i sine forelesninger over den danske og den norske lov i 1763 uttalte angående fortolkningen av den tilsvarende bestemmelse i D. L. 6 — 1 — 9 om straff for pakt med satan at det bør rådes til stor forsiktighet om dette delikt etter som det ennå er uavgjort om det er mulig å slutte en sådan pakt.

XII. Jemtland og Herjedalen.

Jemtland hadde gjennom hele middelalderen sitt eget ting «Jamtamot» på kongsgården Forberg på Frøssøy[1]), og det hørte ikke under Frostatingslagen. Bortsett fra en kortere periode, da lagmannen i Trondheim var lagmann også i Jemtland, hadde landskapet egen lagmann. Dets selvstendige stilling som eget lagdømme synes dog å ha vært svak, for vi har flere eksempler på at jemtlandske tvister er brakt inn for Frostatinget, se således domme av 1483, 1487, 1488 og 1490, stadfestelser av domme av 1508—1512, kunngjøring av 1544 og dom av 1560. Seip mener at når jemtlendingene stundom søkte til Trondheim skyldes det antakelig at de der har kunnet hente en riksrådsdom og at dette har gitt den alminnelige lagmannsdomstol i Trondheim særskilt autoritet.[2])

I perioden 1597—1630 hadde lagmannen i Trondheim også bestalling som lagmann i Jemtland. Lagmannen i Trondheim Henrik Jørgensøn (Staur) ble 7/12 1597[3]) tilskikket som lagmann i Jemtland. I kongebrevet blir han pålagt å hjelpe enhver til sin rett i samsvar med Norges lov samt to ganger om året, en gang om sommeren og en gang om vinteren «om det saa tidt behov gjøres» begi seg til Jemtland og dømme i de forekommende saker. Henrik Jørgensøns etterfølger Jakob Pedersen var også lagmann i Trondheim og Jemtland. I hans tid falt Kalmarkrigen med Baltzarfeiden i Jemtland—Herjedalen. Etter krigens slutt fikk han i oppdrag å delta i den avstraffelse av jemtene som ble foretatt høsten 1613[4]) da han ledet rettergangen mot de jemter som hadde vært utro og bl. a. felte to dødsdommer. Da lagmannens tjeneste i Jemtland på grunn av de lange reiser var mere besværlig enn i Trøndelag, fikk han i 1619[5]) tillatelse til hvert år det var god kornhøst å oppebære en halv skjeppe korn av hver bonde. Hvis det ble dårlig kornår, skulle han la seg nøye med sin sedvanlige avgift som var et ekornskinn av hver mann. Etterfølgeren på lagstolen Peder Grumb som tidligere hadde vært foged i Jemtland tjenestegjorde som tilforordnet lagmann i Jemtland i 1623[6]) og var fra 1623 lagmann i Trondheim og Jemtland inntil der i 1630 utnevntes egen lagmann for Jemtland som derved påny skiltes fra lagmannsembetet i Trondheim.

Herjedalen har sannsynligvis i den eldre tid hørt under Frostatingslog. Herjedølene hadde allting på Sveeg.[7]) I 1420 gjennom-

førtes en rettslig forbindelse mellom Jemtland og Herjedalen under den felles lagmann i Jemtland, men forbindelsen varte tøyst 30 år, da herjedølene igjen søkte til Trondheim, se domme av 1450 og 1483.[8])

Ved freden til Brømsebro i 1645 ble som kjent Herjedalen og Jemtland avstått til Sverige. Overleveringen foregikk på Frössöen ved lagmann i Trondheim Peder Alfssøn som møtte som stedfortreder for lensherren. De diplomer som er nevnt foran og som viser at jemtene i flere tilfelle med forbigåelse av sin egen lagmann søkte lagmannen i Trondheim viser den sterke tilknytning. Nils Ahnlund sier herom i sin «Jämtlands och Härjedalens Historia»[9]) «Sækerligen mottogs fredsbudet med allmän tilfredsställelse över hela riket. Däremot kunde man knappast paaräkna naagra glädjeyttringar av befolkningen i de landsdeler som Sverige nu kom i besittning av. I Jämtland och Härjedalen synes man ha mottagit meddelandet om fredsresultatet med forvaaning, i mange fall ochsaa med bestørtning och bitterhet. I motsats till vad som skett under de tvaa närmast føregaaende feiderne hade nämligen jämtarna och härjedalingarna denne gang med enig beslutsamhet deltagit i forsvaret av sine provinser vilke de ocksaa vid tiden før fredsslutet fullständigt behärskade ur militära synpunkter. Det raadde numera icke heller iøvrigt naagon tvekan om deras politiske sympatier.»

XIII. Lagmannsembetet 1600—1797.

1. *Domstolsordningen.*

Sluttstenen på den utvikling som er skissert under VIII, 2 er forordningen av 6/8 1607 hvorved borgermester og råd trer ut av bylagtinget som derved helt og holdent mister karakteren av særskilt lagting for byen. Forordningen er av lovgiveren motivert med at kongen vil ha slutt på den skikk at borgermester og råd sitter til doms i utenbys saker. Byrådet etableres som en selvstendig domstol, den såkalte Rådstuerett med borgermester og råd som eneste dommere. Fra Rådstueretten kan der appelleres til lagmannen som fra nu av holder ting (i byen) med en lagrette som består av alminnelige lagrettemenn. Disses funksjoner blir i løpet av 1600-tallet redusert til å være rettsvitner. Seip fremhever (s. 79) at forordningen av 1607

fører til en veldig økning av lagmannens myndighet og prestisje: han blir nu enedommer i en nyskapt domstol, nemlig det 17de århundreds lagting og domstolen får karakteren av en offisialdomstol.

Ved eneveldets innførelse og Christian V's norske lov blir domstolsordningen gitt fastere former. Reskriptet av 19/1 1666 opprettet Overhofretten på Akershus. Med denne opphørte riksrådets domstoler. Fra Overhofretten kunne der appelleres til Danmarks Høyesterett i de saker hvor tvistegjenstandens verdi oversteg 500 Rdl. eller som angikk ære eller liv. Fra nu av hadde landet fire instanser: sorenskriveren (i byen rådstueretten) — lagmannen — overhofretten — høyesterett. Det siste trinn i denne utvikling er at det ved kongebrev av 15/5 1700 ble bestemt at Trondheim rådstueretts domme skulle innstevnes direkte for Overhofretten med forbigåelse av lagmannen. I Trondheim by ble der således bare tre instanser. Lagmannens domstol hadde nu helt fått karakteren av appelldomstol.

2. *Embetets organisasjon.*

Embetets navn var på 1700-tallet «Trondhiems laugstol» eller «laugdømme». Embetet beholdt de samme jurisdiksjonsgrenser bortsett fra interregnet mellom Roskildefreden 26/2 1658 og Københavnerfreden 27/5 1660, da Trondhjems len hørte under Sverige. Etter Roskildefreden utnevnte Karl Gustav til lagmann i Trondheim en svensk mann Georg Stiernhielm som satt som lagmann til svenskene kapitulerte 11/12 1658.

Etter eneveldets innførelse ble lenene i 1671 omorganisert til amter. Romsdals amt ble et underamt under Trondhjems stiftsamt. Antakelig kort tid etter (det nøyaktige tidspunkt vites ikke) ble Sunnmøre, som tidligere hadde hørt under Bergenhus len, lagt under Romsdals amt. Sunnmøre vedble imidlertid judisielt å sortere under Bergen lagstol og det var først i stiftsoverrettenes tid at det ble overført til Trondheim.

Lagmannen ble fra den eldste tid utnevnt av kongen. Der innsnek seg etterhvert den praksis at lagmannen, når han ønsket å ta avskjed, med kongens tillatelse kunne «opplade» d.v.s. avstå embetet til en annen. Vi har således flere eksempler på at embetet har gått over fra far til sønn. Ofte ble der beskikket viselagmann, som i lagmannens forfall kunne utføre forretningene. På 1700-tallet hørte det til embetet en lagtingsskriver.

Allerede retterboten av 1308 påbød at sysselmannen skulle innføre i en protokoll hver dom eller orskurd som lagmannen utstedte brev på. En recess av 1568 påbød at lagmennene skulle holde tingprotokoller. I hvilken utstrekning dette påbud har vært gjennomført vet man ikke. Der er bevart tingprotokoller fra Trondheim lagdømme fra 11/4 1671 til 16/9 1797 med få lakuner.

3. *Tid og sted for lagtingene.*

Som tidligere nevnt holdtes Frostatinget ved Botolfsok og bylagtinget ifølge Magnus Lagabøters bylov i januar. Senere ble også St. Olavs dag (29. juli) lagtingsdag for byen. Christian IV's norske lov av 4. desember 1604 bestemmer at Trondhjems laugting skal holdes St. Botolfs dag og i Jemtland fjorten dager før St. Hans. Botolfslagtinget ble opprettholdt også i de kommende tider, men de bevarte lagtingsprotokoller viser at lagting også har vært holdt til andre tider i året, således i januar (Hellige tre kongers dag), i mars (St. Gregorii dag), og om høsten (Korsmesse). Ting har også vært holdt i desember (St. Lucia dag).

Som nevnt holdtes i middelalderen bylagting i Haakon Haakonsons kongsgård øst for Domkirken ved Nidelven. Ihvertfall etter bybrannen 5/5 1531, som antakelig ødela Kongsgården, ble lagting holdt i byens rådhus på det gamle torg.[1]) Senere ble det bygget eget lagtinghus. Dette hus var forsynt med seyerverk d.v.s. tårnur og kan antakelig identifiseres på Maschius stikk over Trondheim fra 1674. Meget taler for at det har ligget ved St. Jørgensveitas østside i Erling Skakkes gt.[2]) Når huset ble bygget vet vi ikke, men det eksisterte i hvert fall så tidlig som i 1626.[3]) Det brente ned ved bybrannen i 1681. I lagtingsprotokollen for tinget 17. juni 1681 anføres det at rett ble satt i Domkirkens kapell, så som forrige lagtingshus med byen var brent. Lagmann Drejer gjorde forsøk på å få bygd et nytt lagtingshus. I brev til kongen av 12/8 1681[4]) foreslo han at der til finansiering av bygget skulle utskrives en kontribusjon av almuen på 12 skilling av hver full gård og 8 skilling av ringere gård. Ved brev av 8/10 1681 fikk stattholderen beskjed fra kongen om å undersøke saken. I brev av 13/10 s. å. sendte Drejer inn et nytt forslag. Han foreslår her at finansieringen ordnes på annen måte og at lagtingshuset som fra «eldgammel tid» har hatt sin plass på den avbrente tomt isteden får tomt på Brattøren ved den nye tollbod. Disse forsøk

Utsnitt av Jacob Maschius kobberstikk av Trondheim fra 1674.
Bygningen med tårn er antakelig lagtingshuset.

på å få bygget et nytt hus førte ikke fram, antakelig av økonomiske grunner og i de følgende årtier holdtes lagting i Domkirkens søndre tverrskib som var avdelt fra det øvrige skib. Det nye rådhus i Kongens gt. ble reist i 1710. Lagtinget hadde i den siste periode rettslokaler der, men når innflytning fant sted vites ikke. Sannsynligvis holdt lagtinget til i Domkirken helt til 1750, da «Lagtinget» går ut som egen post i Domkirkens regnskaper.[5]) I lagmann Møllmans tid holdt lagtinget til i hans hus på torvet[6]) (senere klubbselskapet Harmonien).

Kildene har ingen opplysning om at lagmannen har holdt faste stevner utenom Trondheim. De mange omreiser har vært innskrenket til åsteds-saker. Ifølge reglement for rettens betjente av 24/2 1708 skulle lagmenn under åstedsforretning ha fri føringsskap med tre hester og tilsjøs en ottingsbåt med 4 eller 5 rorskarler. For besværing og fortæring på reisen 2 sldlr. og under forretningen 1ste dag 6 riksdaler, 2nen dag 4 riksdaler og 3dje dag 2 riksdaler og intet mere selv om forretningen varer lenger. Bønder skulle slippe med å betale henholdsvis 3, 2 og 1 riksdaler. Friskyssen som hadde eks-

istert fra middelalderen ble avskaffet for lagmennene ved frdn. 17/7 1646. Som erstatning ble lagmennene tilkjent 200 riksdaler årlig.

4. *Embetets inntekter.*

Lagmannens lønn besto fra den eldste tid av følgende inntektskilder:

1) inntektene av de gårder som var tillagt embetet, 2) avgifter av forskjellig slag og 3) sportler.

Embetsgodset var betydelig. Allerede fra den eldste tid var Logtun og Hernes på Frosta lagstolgods. Kong Hans' skjøte av 1483 nevner dessuten Sakshaug på Inderøy og Stene (Steine) på Byneset. Ifølge en skrivelse av 7/2 1705 fra lagmann Abraham Drejer til kongen om lagstolens inntekter utgjorde eiendommene da 31½ spann.[7]) Han sier at de hørte til de sletteste gårder og at de neppe innbrakte mer enn 100 riksdaler i årlig inntekt, og at det var vanskelig å få inn landskylden. Det må være det sistnevnte forhold som får ham til å karakterisere gårdene som de sletteste, for gårdene hører sikkert til de beste i Trøndelag.

Arveskiftene etter avdøde leilendinger og husmenn på det gods som var benefisert embetet ble utført av lagmannen ved oppnevnte skifteforvaltere. Således har lagtingsskriverne vært oppnevnt for enkelte skifter. Man har skifteprotokoller for tidsrommet 1750—1773, men sannsynligvis har framgangsmåten også tidligere vært den samme. Ifølge reskript av 31/5 1690 skulle skiftene på landet forrettes av sorenskriverne, men det ble gjort unntak for standspersoner og geistlige og militære som hadde sin egen skiftejurisdiksjon. Blant disse unntak må lagmannsembetet ha vært regnet.

I den forannevnte skrivelse fra Drejer regnes det opp følgende avgifter:

1. En årlig avgift som i de fleste fogderier og prestegjeld ytes i havre, men i Namdal fogderi i fisk. Avgiften utgjorde 2, 1 eller ½ pund, alt etter gårdenes størrelse, eller omgjort til penger henholdsvis 1 ort, 12 shilling og 8 skilling, dog i Oppdal og Ålen halvparten. Dette er den såkalte lagmannstoll som har sin opprinnelse i middelalderen og som omtales allerede i retterboten av 17/6 1308. Dette var den viktigste av avgiftene.
2. Den såkalte nygiftingstoll, nemlig 1 ort av den som gifter seg for første gang. Giftet man seg med en enke slapp man tollen.

3. Den såkalte nyværingstoll eller inntredelsestoll betaltes når en ny lagmann tiltrådte embetet. Den utgjorde 1 riksort.

Disse avgifter ga i årenes løp anledning til stadige stridigheter mellom lagmennene og bøndene. Christian V's norske lov 1 — 5 — 25 sier at lagmennene skal la seg nøye med den lagmannstoll «som af Alders Tid paa hver stæd haver været sædvanligt, samt den anden billig Rettighed, og saadan Tynge ikke selv imod Sædvane forhøye», men striden gjaldt alltid hva der hadde vært gammel sedvane. Disse stridigheter finner vi allerede fra 1500-tallet og, som det skal sees av den siste lagmann Jens Bings innberetning, fortsatte de til lagmannsembetets opphevelse uten at regjeringen brakte klarhet i alle spørsmål. Mikkelskorn eller Mikkelstoll var en avgift som i middelalderen pålå almuen å betale til Domkirken til messehold for levende og døde[8]) Ved Klaus Bildes og Truid Ulfstands recess av 1539 ble mikkelstollen bestemt til underholdning for en prest ved Trondheim hospital. Senere ble avgiften tillagt lagstolen på det vilkår at lagmannen skulle lønne en prest ved Hospitalet og holde vin og brød til Hospitalskirken. Da mikkelstollen hadde vært et vederlag for åndelige ytelser fra kirken (messer) og disse var falt bort ved reformasjonen, oppsto der misfornøyelse blant bøndene med avgiften. Mange nektet å betale avgiften og kongen måtte i 1575 under trusel om straff strengt påby bøndene i Trøndelag å svare avgiften som før. Men noen år etter oppsto det strid mellom bøndene og lagmann Jørgen Pederssøn om avgiften til lagmannen.

I brev av 6/11 1577[9]) ble stattholderen Ludvig Munk anmodet om å undersøke klager fra bønder i Romsdalen over lagmannen fordi han angivelig hadde pålagt «nogen nye tynger og besværinger .... yddermere end de haver gjort som haver været lagmænd før ham, som er 1 pund fisk av hver nygift mand udi lagmands told og av hver mand 2 pund fisk udi Michelstold og de tilforn ikke have givet mere end 6 mark fisk». Striden mellom lagmannen og bøndene ble løst ved retterbøter til undersåttene i Trøndelag og Romsdal av 15/9 1578 og 10/10 1578.[10]) Retterbøtene bestemmer at bøndene skal betale lagmannen den samme toll som de har betalt lagmannens formann. Hvis lagmannen oppkrever mere da skal han betale det tilbake til bonden og dobbelt så meget dertil, og skal lagmannens folk ikke uti noen måte overfalle bøndene eller ta selv hva de lyster, men dersom bøndene ikke vil betale samme toll som før og som de er pliktig

til, da skal lagmannen tiltale dem for retten og ta dom på dem, og har vi derom talt med lagmannen at han skal undervise sitt folk at de forholder sig tilbørlig mot bøndene, og kongens befalingsmann i Trondhjem har fått beskjed om at han skal hjelpe bøndene mot dem hvis rett er og straffe dem som sig hør og bør.»

Den vesentligste del av sportlerne var lagmannens gebyr for edfestelse av lagrettemenn. Abraham Drejer oppgir gebyret til 1 riksort.

Lagmannsenkene hadde krav på nådsens år. At dette kunne gi anledning til uoverensstemmelser viser striden mellom lagmann Collin og arvingene etter Abraham Drejer i 1737—38. Det gjaldt spørsmålet om lagmannstollen og inntredelsestollen. Kongebrevet av 18/4 1738 som skulle løse striden inneholder bare intetsigende bemerkninger.[11])

Tilslutt skal gjengis den innberetning over embetets inntekter som Jens Bing Dons ga i 1797[12]) i anledning av embetets opphevelse:

«1. Trondhjems lagstols jordegods:

1—4.	Gården Stene i Strindens fogderi, Bynesset prestegjeld	4	bruk.
5.	Løkken sammesteds	1	bruk.
6.	Kongsvik »	1	»
7.	Risten »	1	»
8.	Morken »	1	»
9—12.	Saxhau, Inderøens fogderi og prgj.	4	bruk.
13—14.	Logtu, Stjør- og Værdal fogd. Frosten prgj.	2	bruk.
15—16.	Hertnes, —»— »	2	»
17—18.	Kroglund, —»— »	2	»
19.	Leer, Guldals fogd. Melhus prgj.	1	»

I alt landskyld 31 spann 1 øre og 12 marklaug av 19 oppsittere.

Foruten dette tilhører lagmannsembedet en liten haveplass i Trondhjem som er bortfestet til Carsten Wahl for 2 rdlr.

Om jordegodsets inntekter foreligger kun oppgave fra en av oppsitterne på Stene, som svarer i landskyld 10 rdlr. 1 ort 8 sk.

12 miles skyss	1	»	2	»	8 »
Tiende	5	»	»	»	8 »

2. Lagmannens årlige toll per fogderi utgjør:

Stjør- og Værdal Strinden Inderøen Guldal	400 rdlr.	For disse beløp er den forpaktet for 10 år til forskjellige, i regelen fogdene.
Orkedal	110 »	
Namdal	82 »	
Fosen	70 »	
Nordmør	90 »	
Romsdal	70 »	
I alt	822 rdlr.	

Denne avgift ydes på forskjellig vis, på de fleste steder i korn, dels i penge, alt etter skikk og vedtekt på hvert sted. Av den grunn har lagmannen alltid bortforpaktet denne avgift. På hvilken anordning iøvrigt bemeldte indkomster grunder sig, derom findes intet i archivet til efterretning; men både jeg og mine formænd have stedse ladet samme oppebære i overensstemmelse med lovens 1 bog 5 cap. 25 art. og vore bestallingers indhold, efter hvad på ethvert sted fra alders tid har været skik og sedvane.»

Angående andre «revenuer» opplyser Dons følgende:

«3. av Trondhjems accise årlig 100 rdl., hvilket ved kong Fredrik IV's brev av 15. mai 1700 ble lagmennene tillagt som erstatning for det som avgikk deres indkomster ved det at magistratens domme i Trondhjem til overhofretten indstevnes.

4. Kongetiende av lagstolgodsets gårder i Stør- og Værdal og Inderøens fogderier, som hæves i korn og omsatt i penge utgjør 35 rdlr. Men av de øvrige gårder i Strindens og Guldals fogderi er tienden betalt med penger som er medregnet i vedkommende gårders årlige avgift til lagmannen.

5. Angående leding, arbeidspenger, landbohold m. v. er alt indberegnet i hver gårds avgift.

På hvilken anordning disse under 4 og 5 anførte indtekter egentlig grunder sig, derom findes intet til veiledning hverken i jordebogen eller i archivet men de er fra alders tid hævede av den ene lagmand efter den anden, uten noen påanke.

6. Laugrettesmændenes edfestelse, à rdlr. for hver ifølge sportelreglementet av 11 juni 1788, 4. avdeling § 22 har i et calculeret

år indtil 1796 års utgang i alt indbragt 255 rdlr. Men at opgive beløbet fogderivis kan jeg for nærværende ikke, eftersom de fleste laugrettesmænd er tagne i ed af sorenskriverne og de af disse derover forfattede designationer, der blot skulde tjene til min efterretning, efterhånden ere blevne kasserede. Iørigt anmerkes at denne sportel vil for eftertiden storligen formindskes, efterat laugrettesmændenes antal ifølge frd. av 6. juni 1796 § 23 er nedsat til det halve.

7. Sigt- og sagefalds- samt skifterettigheden på det beneficerede gods — der ligeledes fra alders tid har været embedet tillagt, uden at det vides ved hvilken anordning — kan ikke vel beregnes til noget vist, da indkomsten deraf har været meget ubetydelige i min betjeningstid. Men naar dertil legges de ved laugtingsretten faldne sportler f. ex. for stevningers utsettelse, incaminations- og tilsvarspenge, bekreftninger, tinglysninger, skrivepenge m. v., saa kan disse samlede indtegters beløb årlig anslåes til 150 mark.
8. Nygiftingsort eller indtrædelsestold betales av hver nygift person i bondestand, være sig militær eller civil, enkemenn alene undtagen. Den betales med ort eller 24 skill. dansk. Presterne gir oppgave over de nygifte i årets løp. Denne avgift var før betydelig, men i de siste år har den gått meget ned, da flere har negtet at betale den og den berettigede ikke har vovet at gå til process. Hjemmel for den kjenner ingen, men den ydes fremdeles i flere fogderier. Disse opplysninger finnes i en skrivelse fra fogd Lind i Stør- og Værdal av 10. desember 1798. Den ydes ikke i Nordmør (fogd Wedege 8. oktober 1798). I Romsdal ydes den av hver nygift bonde. Forpaktningsavgiften til lagmannen for denne toll i Romsdal er 5 rdlr. (fogd Kahrs 1. oktober 1798).[11] Lagmann Dons sier i en skrivelse til stiftamtmann grev Moltke av 13. juli 1798, at han ikke kan gi opplysning om inntredelsestollens (ɔ: nyværingstollens) beløp, «da alle derhen hørende papirer og optegnelser ere mig frakomne ved den ulykkelige ildebrand, som året 1788 fortærede mitt hus og næsten alt, hvad deri fantes; men at den siste gang blev svaret i året 1779 ved jeg deraf, at jeg i bemeldte år tiltraadte embedet.» Det fremgår av fogdenes vedliggende beretninger at nyværingstollen har vært ytet i Inderøy, Fosen, Romsdal, Stjør- og Verdal.

XIV. Eksempler på domsbrev fra forskjellige perioder.

Domsbrev av 1/3 1346.[1])

(En del av gården Lyng i Verdal tilfalt i 1320-årene lagmann Sigurd Jonsson og hans hustru fru Rangdid. Delingsforretning ble holdt i 1325, hvorved Sigurd og fru Rangdid skulde ha den nordre part, Vigleik Aslaksson den søndre. Siden testamenterte fru Ragnhild en del av gården til Elgeseter kloster, og der ble etter hennes død prosess mellom klostret og korbrødrene på den ene side og på den annen side fru Rangdids arvinger og Sigurd Ottarsson og Vigleik Aslaksson. På grunn av manglende bevis ble det ikke avsagt dom om eiendomsretten til gården, men klostrets ombudsmann broder Angrim ble tilkjent kosthold):

Domsbrev 1/3 1346.[1])

Ollum monnum pæim sæm bref sia ædr høyra senda Biorn Þoresson loghmadr j Nidarose Suerkuir Arna son Frosto pings loghmadr q. g. ok sina kunnikt geranðe at mer warum a Lyngi i Veradal manadaghen tiusðaghen miduikuðaghen nesta firir fostu j gang a VII are ok XX okkars virdulægs herra Maghins med guds nad Noregs Syia Skane konongs, rett at gerra eftir boðe ok brefue vars herra konongsens millium brodor Angrims j fullu wmbode brøðranna a Ælghisætre ok Siuguurder Ottars son Viglæikr a Lyngi ok erfuingium fru Rangdiðar ok ollum odrum pæim sæm þi malle æighu at suara j Lyngi. War pæira loghlegher stefnu daghr eftir þi som mit hofuum sett pæim horium med sinu profue ok skilriki som huar hefuir firir ser til þessa malls. læidi Þa brodr Angrimir vata sina er so æitta Iuar Biannar son Þorkæll Þiostolfsson baro ok suoro at lesset var firir kosbrødrum i Nidarose sira Barda sira Hakone ofiscialli sira Balta sira Klemette mæistara Suæini ok erfuigium fru RagndiÞar so vatande at pæir skildi koma till Lyngs i Veradal ok suara firir luta fru Rangdiþar med ollu sinu profue ok skilriki er þæir hafua firir adr nefdre jord Lyng. so var ok lesset firir Arna saud erfuigia fru Rangdihar Þett sama stefniga bref. Eftir þett krafde brodr Angrimir okr dom a legia ok baud okr alt sit prof ok skillriki ok fram let (hann) æid (s)in med at þer var alt ok engu af løynt ok krafde flæira prof ok skilrikis af pæim monnum er firir adr nefda iord æighu at suara. krofdu mit ok pessama

profs ok fe(n)gum ikki vtan Vigleikr ok Siuguurdr Ottarsson budu sit prof med æidi peghar fram koeme prof firir luta fru Rangdihar kom þer ikki prof ne suor af þess vegnad, pottoms mit pa æi æinlitir vera vm petta mal ok nefdum till, Asbion a Medalhusum Jon bøystingir Iuar a Læikuleimi Hælghi a Visti, skodadum mer þa som inuirleghast ok profuadum ok ifuir gengum akkrana a Lyngi fundum marghar tillæidigar j profue ok songn þæira godra manna er þa var hia oss. forum mer þa þæim hæim j krofstofunna Lyngi syntiss oss næst tillæiding j nœrdre lutan Lyngi. Þotoms mer æi þer dom a legia vm jordena med þi mer fegum æi fyr neft prof firir jord fru Rangdihar j Lyngi. þi domdum mer halfua iiii mork i æinfaldan kost ok haulfuu auki(t) ko(rs)-brødrum at luka er þæir æigu halda loghuerfdum firir iordena æigu pæir æighi þa erfuigiar fru Rangdihar luk(a) upp j baughgildum morkum brodor Angrimi ædr hans vmbodesmanne halfua iiii mork att Mariu messo i langa fostu adra halfua iiii mork at Haluardz messo neskomande, ok til sans vinisburdar settom mit okkur insighli firir þetta bref ok Olafuer Klemesson er j samÞykt var med okkr ok med pæim flæirum monnum sem adr nefnast ok sin insighli firir settia eftir deghi ok are sæm fyr seghir.

Oversettelse.1a)

Til alle de som ser eller hører dette brev, sender Bjørn Toresson, lagmann i Nidaros, og Sverke Arnesson, Frostatings lagmann, Guds og sin hilsen og gjør kjent at vi var på Lyng i Verdal mandag, tirsdag og onsdag nest før fasten tok til i det 27. året til vår vyrdelige herre Magnus, med Guds nåde konge over Norge, Sverige og Skåne, for å gjøre rett i en sak etter påbud og brev fra vår herre konge mellom broder Angrim som ombudsmann for brødrene på Elgeseter og (på den annen side) Sigurd Ottarsson, Vigleik på Lyng og arvingene etter fru Rangdid og alle andre som skal svare i denne saken på Lyng. Den lovlige stevnedagen var den som vi hadde fastsatt for begge parter (til å komme) med sitt vitnesbyrd og sitt prov som hver (av partene) har for seg i denne sak. Broder Angrim førte så fram vitnene sine, som het Ivar Bjarnarson og Torkjell Tjostolvsson. De vitnet og svor at det var lest (opp) for korbrødrene i Nidaros, sira Bård, sira Håkon, officialen, sira Balte, sira Klemet, magister Svein og arvingene etter fru Rangdid, om at de skulle komme til Lyng i Verdal og svare for fru Rangdids del (av gården) med alt

det de hadde av vitnesbyrd og prov vedkommende før nevnte gård Lyng. Det samme stevningsbrevet ble også lest for Arne Sau, arvingen etter fru Rangdid. Deretter krevde broder Angrim at vi skulle avsi dom og tilbød oss alt sitt vitnesbyrd og prov og la ed på at alt var sagt og intet skjult, og krevde flere vitnesbyrd og prov av de som skulle svare for nevnte gård. Vi krevde også dette vitnesbyrd, men fikk det ikke. Men Vigleik og Sigurd Ottarsson tilbød sitt vitnesbyrd med ed så snart det kommer et vitnesbyrd for fru Rangdids del. Men det kom hverken vitnesbyrd eller forsvar på dens vegne. Vi syntes ikke vi kunne avgjøre denne sak alene, og vi nevnte derfor opp Asbjørn på Medalhus, Jon Bøysting, Ivar på Leklem og Helge på Vist (til å hjelpe oss). Vi gransket og undersøkte (saken) så nøye vi kunne, og vi gikk over åkrene på Lyng og fant mange overbevisende ting i vitnesbyrdet og utsagnet fra de gode menn som var med oss. Så for vi heim til tingstua på Lyng. Vi syntes det mest overbevisende (vitnesbyrdet) gjaldt nordre delen av Lyng. Vi tykte ikke vi kunne avsi dom om gården, fordi vi ikke fikk det før nevnte vitnesbyrdet for gården til fru Rangdid på Lyng. Derfor dømte vi korbrødrene til å betale 3½ mark i vanlig kost og like mye i tillegg fordi de har plikt til å holde lovbestemt gjerde omkring marka; men har de ikke det (denne gjerdeplikt) skal arvingene etter fru Rangdid betale 3½ mark i godkjente penger (mark) til broder Angrim eller hans ombudsmann til Mariemesse i lange-fasten, og 3½ mark til før første Hallvardsmesse. Til sant vitnemål setter vi vårt segl på dette brev, likeså Olav Klemetsson, som var enig med os og med de mange menn som er nevnt ovenfor, og som også setter på sine segl; etter år og dag som før er sagt.

Domsbrev av 25/6 1446.[2])

Thes kennest ek Jon Niclisson laghmann ij Throndem med thesso (mino opno brefe) at jak war a Frosto thingstad rettom laughardagen efter sancte Botulfs dagh komo ther thweir men er swa eitha Sigurder aa Flam ok Jon a Berkiakre ok krafde mik doms sagde jak theim sex manna dom Olaf Jonsson lenzman ij Gauladal Esbiorn Thoreson ok Endrider Clem(e)tsson ok samastund samangengo um ein jordapart then som Skaumfarar heittha som fornend Jonz syster hafde heiman fran fadir sin som Sigurder henne bonde fylde war tha thet sex manna domer swa ok min lagar oskurder at Jon skal leysa ater til sigh af

Sigurd af Flam med fullom aurum swa mykit som henner fadher gaf henner jordenna ok systerluthin medher efter thi sem goder men wyrde honom ok hafuer fornemder Jon bythalad Sigurd a Flam epter sex manna dome ok lagmansinz oskurdh. Til mere visso her um sæter ek mitt jnsighle med thessom fornemdom mannom, for thetta bref er giort var laugardagin efter sancti Johannis baptiste anno domini m°c° xl vj.

Oversettelse.

Jeg, Jon Niclisson, lagmann i Trondheim gjør vitterlig med dette mitt brev at jeg var på Frosta tingsted i retten lørdagen etter St. Botolfs dag. Da møtte der to menn som heter Sigurd på Flåm og Jon på Bjerkåker (Berkåk) og krevde at jeg skulle avsi dom. Jeg oppnevnte en seks manns dòm Olaf Jonsson, lensmann i Gauldal, Esbjørn Thoresen og Endrider Clementsson som samstundes trådte sammen om en jordepart som heter Skaufarar (Skamfer) og som forannevnte Jons søster hadde fra sitt farshjem og som hun nu hadde sammen med sin mann Sigurd. Det ble så avgjort ved de seks manns dòm og ved min lovlige orskurd at Jon skulle få løse gården for den fulle verdi som den hadde da hennes far ga den til henne og som gode menn måtte taksere den til. Og har forannevnte Jon betalt Sigurd på Flåm etter seks manns dòm og lagmannens orskurd. Til bekreftelse herav setter jeg sammen med de forannevnte menn mitt segl på brevet som er gjort lørdagen etter St. Johannes døpers dag 1446.

Orskurd av 17/6 1542.[3])

Jeg Oluff Monssøn lagman j Trondem gør witherligt ffor alle med thette mit opne breff at Erligh och fforwmstigh mand Tosten Ericssøn kom ffor megh och menich lauretthen på Ffrosthe laffting Sancthe Bululs dag Anno dominij M. D. xlij Erlighe och welbørdige men offuer werendis Pedher Hwidfeld Høuesmandh på Stenwicholm Jens Tellessøn til Østradt Joren Persøn til Backhe och ath sporde meg huadh Norris lagh sigher om logh giaffue om odels goss oc løse peninge ther svarede Jeg hannom aa tyll ath huer Mand maa giffue huer ffierde peningh the peninge han haffuer wunneth med sin køpslaningh eller annen affuel. En tiendher gaffue aff thet ffee som han haffuer eruith efther hans foreldher Ta beclagede ffornemnde Tosten Ericssøn seg at hannom skede jeke skel thet ath hans hustru

var giffuen j jord som Rødefoen (Romfo i Sunndalen) hether och renther aarligen ij span aff hennes ffadher modher som hether Ingerj Kraaghe tyl euerdeligh Egen oc hennes brodher Iwer Jonssøn will thet jeke bestho och sigher ffornemde Tosten Ericssøn ath han haffuer wel x vitne ath saa er j Saninghen oc haffuer fornemdhe Tosthen Ericssøn sagt at fornemdhe Iver Jonssøn laude med hannom till lafftinghet oc han jcke møthe hanom Ty sagdhe Jeg fornemdhe Tosthen Ericssøn samme gaffue till på hans hustrus vegne jn til saa lenghe at fornemdhe Iver Jonssøn kan føre ther andher skelligh x witthne j mot oc er thette min laghe orskor Tyll ythers mere vissen herom trycker Jeg mith Signet nedhen for thette mith opne breff som skriffuit er aar dag som fforskriffuit står.

Oversettelse.

Jeg Oluf Monssøn, lagmann i Trondheim, gjør vitterlig for alle med dette mitt åpne brev at ærlig og dyktig mann Tosten Erikssøn kom for meg og menige lagrette på Frosta lagting St. Botolfs dag 1542 i overvær av ærlige og velvyrdige menn Peder Hvitfeldt, høvedsmann på Steinvikholm, Jens Tellessøn til Austråt, Joren Persøn til Bakke. Han (Tosten Erikssøn) spurte meg hva Norges lov sier om lovlig gave av odelsgods og løse penninger. Jeg svarte ham at hver mann kan gi hver fjerde penning av de penninger som han har vunnet ved kjøp eller annen virksomhet, men en tiendedels gave av det gods som han har arvet etter sine foreldre. Tosten Erikssøn beklaget seg da over at det ikke var skjedd ham rett og skjel. Hans hustru hadde fått som gave en jordvei som heter Rodefoen (i Romfo i Sunndalen) årlige renter 2 spann av sin farmor som heter Ingrid Kraage til arvelig eiendom og hennes bror Iver Jonssøn vil ikke anerkjenne dette og har sagt til Tosten Erikssøn at han har vel 10 vitner på at han taler sannhet og har forannevnte Tosten Erikssøn sagt at forannevnte Iver Jonssøn satte ham stevne til lagtinget og at han ikke møtte ham. Ti sa jeg forannevnte Tosten Erikssøn samme gave til på hans hustrus vegne inntil så lenge at forannevnte Iver Jonssøn kan føre andre skjellige vitner imot og er det min orskurd etter loven. Til ytterligere bekreftelse trykker jeg mitt signet nedenfor dette mitt åpne brev som skrevet er år og dag som foran skrevet står.

Dom av 17/6 1672

B o t o l p h j

Aldmindelige Laugting dend 17 junii 1672.

— — —

Herr Jon Eriksøn af Støeren contra Oluff Hougum for bøide Røgte om Samenleie med en Egte Kone.

Her Ion Erikssøn aff Støeren haffde citeret Oluf Anderssen Hougum fordi hand iche hafde effterlæved Soren Skriffuers Peder Lettes Dom, oc entwiged Sognedallens Annex, formedelst dend forargelige Leffned med en egte Kone huorfore hand var berøgted, enddog Domen hannem 2de Gange var foere læst bleff nogle gange paarobt, men iche lod sig finde. huor foere hand endelig fandtes — och da bleff Steffningen liudeligen oplest oc fantes lauffligen forkønded. Her effter hans fuld-megtige i rette satte, om hand iche pligtig var at ent Vige Fogderied inden 14 Dages forløb, effter Domens forkønding. Da eftersom dend anklagede oc Steffndte Oluff Andersøn selff for retten mødte och indted haffde at indsige, bleff for retten affsagt:

At efftersom Recessen, som Sorn Skriffueren allegerede, udtrøkkeligen befaller, at dersom nogen for andre vorder mistencht oc berøgted, at leffue et letferdigt leffned, bør Dom iche allene at paalegges, at de sig fra huer andre endeligen entholde: Mens och om de ere lædige personer, slett aff byen, Sogned oc vel Herreded fra hin anden sig at begiffue, effterdi en huer som erligt naffn agter, Dertil sig gierne bør forstaa, oc foraergelsen saavel som sønden bør straffes med mindre de til videre Kirkens Disciplin vilde forfalde oc straffes aff deris Herschab, etc. huor paa oc Sorenskriffueren sin Dom, effter foeregaaende almuens enhellige beretning oc ved stand har fundered; Huilchen Dom, efferdi Oluff Andersøn Hougen iche enten haffuer agted eller indsteffndt, ihuorvel dend ham 2de gange loffuligen er for køndt, der hand ej eller sligt kand benegte, men ende fremdeles i sin forargelse Continuered; Da affsiges her med for retten, at bemt. Sorenskriffuers Dom bør ved magt staa, oc Oluf Andersen Hougen skal pligtig vere, inden 3de Soll merker, effter Dene Dombs lovlige Forkøndelse, at entvige dend gandske Støerens gield, saa frembt hand iche siden, om hand der befindes, vil verre forfalden i høiere Straff paa Kroppen, och at disforuden at betale til her Ion Erikssen for anvendte Bekostning Penge 6 sex Rd.»

i saken mellom oppbudsforvalterne i rådmann Archdals bo og løytnant Muus:

«Omendskjønt løytnant Johan Peder Muus ei lovligen har kunnet bevise at 100 dlr. for hvilke han 19. mars 1766 har utgitt sin revers til rådmann Archdal er siden blevet indtaget og beregnet i hans under 24. august 1768 til bemeldte Archdal utstedte panteobligasjonskapital 239 Rdlr. så har han dog ei alene med Archdals innen den rett producerede originale regning og skrivelse av 18. august 1768 men og ved sitt innlegg av 28. juni gjort det både rimelig og formodentlig at hans foregivende her medfører sannhet.»

Ti kjennes for rett:

Når løytnant Muus etter foregående lovlig varsel for opbudsforvalterne i rådmann Archdals bo innen neste Snåsens ting avlegge den ombudne korporlige ed: at han ikke er rådmann Archdal eller hans opbudsbo mere skyldig enn 239 Rdlr., at de 100 Rdlr. som reversen av 19. mars 1766 ommelder er innberegnet i de nevnte 239 Rdlr. for hvilke hans pantobligasjon av 24 august 1768 ble utstedt og at han ikke har hatt noen annen mellomhandling med Archdal enn dennes regning av 18. juni 1768 og fornevnte pantobligasjon d. d. 24. aug. samme år utviser — bør han ikkun betale til rådmand Archdals bo ved dets forvaltere Processator Ewensen og Søren Holst de efter pantobligasjonen skyldige 239 Rdlr. med 4 p fra dens utstedelse 24. august 1768 til betaling sker, men drister lieutnant Muus sig ei til at avlegge bemeldte ed bør han desuten betale reversens summa 100 Rdlr. med renter 4 % årlig fra 22. juni 1773. Processens omkostninger for begge retter bør lieutnant Muus betale til raadmand Archdals boe med 3 Rdlr. at efterkomme 6 uger fra denne doms forkyndelse under eksekutions tvang.

XV. Kildehenvisninger.

I. De eldste trønderske rettsinstitusjoner.

Absalon Taranger: Trondheimens forfatningshistorie.

Ebbe Hertzberg: Trondhjems politiske og statsrettslige forhold i sagatiden (fra Heggtveit: Trondhjem i fortid og nutid).

II. Det kongelige lagmannsembete opprettes. — De første lagmenn.

1) Sigurd Ranessons proces utgitt etter håndskriftene av dr. Gustav Storm. — 2) Håkon Håkonssons saga kap. 85—97 (Storms utgave). Munch III s. 652. —

3) Norsk-isländske dopnamn och fingerade namn från medeltiden av E. H. Lind, Uppsala 1905—1915 med et tilleggsbind av samme forfatter utgitt av Vitenskaps-akademiet i Oslo 1931. Av samme forfatter Norsk-isländska personbinamn från medeltiden, Uppsala 1920—21. — 4) Sverres saga. — 5) Munch III s. 535. — 6) Munch III s. 637 N.g.l. I s. 446. — 7) Munch III s. 937.

III. Lagmannsembetets utvikling under Håkon Håkonsson og Magnus Lagabøter.

1) N.g.l. I s. 119. — 2) N.g.l. II s. 12.

IV. Bylagtinget og det særskilte lagmannsembete for byen Nidaros.

1) T. H. Aschehoug: De norske communers retsforfatning før 1837 s. 18—19, 69, 102, 104—06. — 2) N.g.l. II s. 188 flg. — 3) Retterbøter av 11/6 1302 og 3/9 1329. — 4) D. A. Seip s. 71, 75, 83 og 88 og Eivind Vågslid: Nidaros i trøndske lagmannsbrev frå millomalderen. — 5) D.N. II 473. — 6) D.N. V 360. — 7) D.N. III 661. — 8) D. N. I 699 V. 686.

V. Perioden ca. 1290—ca. 1400. — Lagmannsembetet utbygges i autoritær retning.

1) N.g.l. III s. 73. — 2) N.g.l. III s. 74. — 3) Munch IV, 2 s. 486. — 3 a) N.g.l. II) D.N. V 182. —4) D.N. I 127. — 5) D.N. V 57 og 58. — 6) D.N. II 116. — 7) D.N. III 127. — 8) D.N. III 179. — 9) D.N. III 193. — 10) D.N. IV 231. 11) D.N. V 182. — 12) D.N. V 186. — 13) D.N. III 281. — 14) N.g.l. III 88, 105. — 15) D.N. III 127. — 16) D.N. III 137. — 17) D. A. Seip s. 75. — 18) D.N. III 144. — 19) D.N. II 161 og XII 67.

VI. Frostatingets segl.

1) Utrykt utredning av førstearkivar i Riksarkivet Hallvard Trætteberg. — 1 a) D.N. V 623. — 2) N.g.l. III s. 5 flg. — 3) Herredagsdomsbok 1578 s. 240. — 4) Taranger s. 31.

VII. Geistlig jurisdiksjon.

1) N.g.l. III s. 32, Munch IV 2 s. 40—41. — 2) Munch IV 2 s. 604. N.g.l. III s. 116. — 3) N.g.l. III s. 161. — 4) D.N. III 661.

VIII Hovedtrekk i utviklingen 1400—1600.

1) D.N. III 661. — 2) D.N. I 699. — 3) D.N. V 686. — 4) D.N. V 868. 5) D.N. II 828. — 6) D.N. V 858. — 7) D.N. II 918. — 8) D.N. I 945. — 9) D.N. I 949. — 10) D.N. III 965. — 11) D. A. Seip. — 12) D.N. II 1045. 13) D.N. III 1044 og XIV 244. — 14) D.N. III 661. — 15) D.N. XII 210. — 16) D. N. XVI 306. — 17) D.N. I 1018, Taranger s. 25. — 18) D. N. XV 561. 19) D.N. I 1122. — 20) Herredagsdomsbøker av 1578 s. 211. — 20 a) Seip s. 27 note 3 Herredagsdomsbøker 11/9 1578. — 21) N.g.l. III s. 196. — 22) D.N. V 182 og IV 231. — 23) D.N. XIV 80. — 24) D.N. XI 674. — 24 a) Seip s. 114. — 24b)Herredagsdomsbøker 1597 s. 104. — 25) Herredagsdomsbøker 1599 s. 178. — 26) Seip s. 98. — 27) D.N. I 945. — 28) D.N. IV 1114 og I 1094. — 29) R.R. I 207—208. — 30) R.R. II s. 165. — 31) Herredagsdomsbøker 1578 og 1597. — 32) Seip s. 101 note 6.

IX. Selvstendighetstapet i 1537.

1) R.R. IX 660, XII 464. — 2) Oscar Albert Johnsen: Noregsveldets undergang 1944 s. 258 flg., D.N. VIII 713, X 645, IV 1101, Saml. s. 68 flg. — 3) Halvdan Koht: Olav Engelbriktsson og sjølstendetapet. — 4) D.N. XI 622. — 5) D.N. XI 624. — 6) D.N. VI 726. — 7) R.R. IV s. 118. — 8) R.R. III s. 6. —

X. Justismordet på Rolf Hallvardsson fra Horg og hans feller.

Oluf Kolsrud: Motiver for skulpturen i inngangsdøren i Tinghuset i Trondheim (utrykt avhandling).

Herredagsdomsbøker 1. rekke s. 187 flg. IV s. 30 flg. I s. 198 flg.

Norske Magasin 2 s. 34.

R.R. II s. 241, III s. 488.

XI. Hekseprosessene.

1) O. Haack: Om «ægte» trolddom i Danmark i retshistorisk belysning i Norsk Tidsskrift for strafferett 1940 s. 147 og «Om den «uægte» eller lavere grad av trolddom i Danmark» i samme tidsskrift s. 223. — 2) Herredagsdomsbøker 1597 s. 123. —3) Manuskriptsamling nr. 152—53, 4to i Det kgl. norske videnskabers selskab i Trondheim.

XII. Jemtland og Herjedalen.

1) Nils Almlund: Jämtlands och Härjedalens Historia I s. 512. Edv. Bull: Jemtland og Norge. — 2)Seip s. 106 note 6, og der nevnte diplomer, se også D.N. XIV 164, 201. — 3) R.R. III s. 522—524. — 4) Norske Samlinger 2 s. 298, Yngvar Nielsen: Jens Bjelke til Østråt s. 43. R.R. IV s. 498, 499, 512. — 5) R.R. V s. 52. — 6) R.R. V s. 472. — 7) N.g.l. II s. 489. — 8) D.N. XIV 80 og XIV 151. — 9) Almlund s. 381—382.

XIII. Lagmannsembetet 1600—1797.

1) N. Nicolaysen: Norske Fornlevninger. — 2) Henry Berg: Trondheim før Cicignon. — 3) Kgl. kommisjonsdom vedrørende lagmann Peder Grumb av 6/2 1627 (utrykt manuskript i Riksarkivet). Herredagsdomsbøker 4 R. I s. 87. — 4) Utrykte manuskripter i Riksarkivet (Danske Kanselli Skap 15 pakke 79 litr. J). — 5) Arkivpakke «Domkirkens Kirkestol» i Statsarkivet i Trondheim. — 6) Artikkel av Olaus Schmidt i «Trønderske Blade» nr. 51 for 20/12 1933. — 7) Utrykte manuskripter i Riksarkivet (Stattholderarkivet D X pk. 43 fra legg nr. 3). — 8) Oluf Kolsrud, se avhandling under X, A. Chr. Bang: Den norske kirkes geistlighed i reformationsårhundredet, R.R. II s. 134. — 9) R.R. II s. 241. — 10) Herredagsdomsbøker av 1578 s. 198 flg. — 11) Utrykte manuskripter i Riksarkivet (Stattholderarkivet pk. 74 legg nr. 2). — 12) Taranger: Trondheimens forfatningshistorie.

XIV. Eksempler på domsbrev fra forskjellige perioder.

1) D.N. V 186. — 1a) utført av lektor Ove Bakken. — 2) D.N. XII 210. — 3) D.N. XV 561. — 4) Lagtingsprotokoll for 17/6 1672. — 5) Lagtingsprotokoll for 15/7 1776.

II. del

Biografiske opplysninger

I. Bylagmenn i Nidaros.

1. *Eilif 1284—1301.*

Eilifs segl var et trekantet skjold. I den øverste halvdel av skjoldet er et fartøy med høye stavner og mast med flagg, ved roret (?) en mann med spiss lue. I nederste halvdel av skjoldet er et fiskegarn med en stor fisk i.[1])

Mesteparten av tiden faller i Erik Magnussons regjeringstid. I 1291oppsto den mangeårige strid mellom erkebiskop Jørunn og Nidaros domkapitel. Kannikerne henvendte seg til kong Erik om hjelp og i et brev av 29/6 1294 tar kongen Domkapitlet i sitt vern og pålegger Erlend Amundson og lagmennene Nikulas og Eilif å hjelpe kannikerne i Nidaros mot overlast fra legmenn.[2]) Nikulas var muligens Frostatingslagmann. Eilif lagmann har tydeligvis forsøkt å megle mellom de stridende geistlige, for i brev av 5/6 1295[3]) kunngjør han at han sammen med to andre menn på oppfordring av kannikerne forgjeves har tilbudt erkebiskopen endskap på den lange striden. Denne forlangte 1000 mark og fullstendig underkastelse før han ville heve bannsettelsen av kannikerne.

Ellers vet vi lite om Eilif som om de andre lagmenn fra denne periode. Et lite gløtt inn i dagliglivet gir et testament hvori lagmannen betenkes med testators skjold og sverd og hans hustru Jertrud med forskjellig bohave.[4])

KILDER: 1) Norske Sigiller nr. 24. — 2) D.N. II 34. — 3) D.N. III 36. — 4) D.N. II 45. — *Se forøvrig:* D.N. II 40—42, 45 III 47. — Samlinger bind 3 s. 346. — Munch IV, 2 s. 290. — Schønning: Thj. Domk. Anh. 5, 55, 65.

2. *Ottar Torsteinsson Drumb 1310—1313.*

Ottar var av adelig ætt. Hans segl var et trekantet skjold, hvori det er en krone med bokstaverne O.T.

KILDER: D.N. I 127, II 116, III 88, V 57, 58. — Munch IV, 2 s. 550, Samlinger 3 s. 346, N.g.l. II s. 289.

3. *Olav Hermansson 1324—1345.*

Olavs segl var et trekantet skjold. I skjoldet er en oppadbøydd arm som holder en gjenstand, visstnok et kors eller en øks. Han var rådmann i Nidaros før han ble lagmann.

KILDER: Samlinger 2 s. 202—203. — Norske Sigiller nr. 412. — D.N. II 209, 248, 263, III 127, 137, 154, 179, 182, IV 202, 257, V 164. — Munch IV 2 s. 387.

4. *Bjørn Toresson 1345—1346.*

Bjørn ble senere fehirde i Nidaros.

KILDER: D.N. IV 231, 257, 320, V 182, 186.

5. *Jardar Erlingsson* betegnes 1382 som lagmann i Nidaros.

KILDER: D.N. II 473.

II. Lagmenn i Frostating (Trondheim).

1. *Gunnar Grjonbak ca. 1188—ca. 1230.*

De biografiske opplysninger er inntatt i framstillingen i første del II.

2. *Ivar ca. 1230—1239.*

Også her vises til første del II.

3. *Sigurd Jonsson 1307—1324.*

Sigurd var ridder og førte i sitt segl et trekantet skjold. I den nederste del av skjoldet er en bispestav og over den en bispelue og en krone ved siden av hverandre. Seglet tyder på at han var ætling av en biskop og et medlem av kongehuset.[1])

Han må ha vært en av Håkon V Magnussons mest betrodde menn nordenfjells. Da svenskene angrep Jemtland i 1309 ble han sammen med en del andre stormenn pålagt å ta seg av landets vern.[2]) I egenskap av ridder deltok han i den kongehyldning som fant sted i Oslo 26.—28. juni 1319 i anledning av Magnus Erikssons valg til Norges og Sveriges konge.[3])

Han og hans hustru Ragndid arvet en del av Lyng gård i Verdal, hvor han antakelig bosatte seg etter å være fratrådt som lagmann. I

1325 holdtes der en grenseoppgangsforretning mellom hans del av gården og Vigleik Aslaksons del.[4])

KILDER: 1) Norske Sigiller nr. 43, Adelsleksikon Jonsson 2, Historisk Tidsskrift 3. rekke, 4. bind s. 238. — 2) D.N. I 121, Munch IV, 2 s. 514. — 3) N.g.l. III s. 146. — 4) D.N. III 142, Samlinger I s. 166—167. — *Se forøvrig:* D.N. I 127, II 89, III 88, 137.

4. *Kolbein Jonsson 1324—1327.*

Kolbein var av adelig ætt. Hans segl var et trekantet skjold, skrådelt fra venstre, nederste del skravert med kryssvis gående dobbeltlinjer og i den øverste del en opprettstående halv griff mot høyre.

KLDER: Norske Sigiller nr. 159, Adelsleksikon Jonsson, D.N. II 161, III 137, 144, XII 67.

5. *Torfinn Øymodsson,* opptrer som Frostatingslagmann i et brev av 1329. I et brev av 1328 angis han å være lagmann i Nidaros 1327. Dette kan muligens tydes slik at han ved sistnevnte anledning fungerte som Nidaroslagmann istedenfor Olav Hermansson som var Nidaroslagmann på den tid.

KILDER: D.N. III 154, V 75.

6. *Harald Niculaisson 1335—1337.*

Harald var av adelig ætt. Hans segl var et trekantet skravert skjold, hvori det var tre sverd med spissene vendt mot høyre skjoldhjørne og med skjoldrammen belagt med stjerner.[1]) Han er antakelig identisk med den Harald som var sysselmann i Nordre Valdres i 1343,[2]) lagmann i Oslo 1344[3]) og fehirde i Nidaros 1346—1347.[4])

KILDER: 1) Norske Sigiller no. 336, Adelsleksikon Nicleson. — 2) D.N. II 257. — 3) D.N. IV 282, 283, 312. — 4) D.N. II 276. — *Se forøvrig:* D.N. I 289, III 182.

7. *Bjørn Toresson 1342—1344.*

Bjørn omtales som fehirde i Nidaros i 1347.[1]) Han var Nidaroslagmann 1345—1346.

KILDER: 1) D.N. IV 320. — *Se forøvrig:* D.N. II 246, 263, IV 257.

8. *Serkve Arnason 1345—1354.*

Serkves segl var et trekantet skjold, hvori det er en halv lilje og ovenfor den en krone.

KILDER: Norske Sigiller no. 413, Samlinger 3 s. 337, D.N. II 248, 263, 276, III 281, IV 320, V 182, 186

9. *Jon Arnason* omtales i et brev av 4/8 1422.

KILDER: D.N. III 661.

10. *Oluf Niclisson 1424—1439.*

Ifølge Aslak Bolts jordebok eide Oluf en rekke eiendommer i forskjellige bygder.

KILDER. D.N. I 699, V 686, Aslak Bolts jordebok 46, 48, 51, 53, 57, 59, 73, 91 og 93.

11. *Jon Niclisson 1446—1459.*

Jon eide gårdene Stein i Meldal og Drindal i Orkdal. Ved brev av 14/5 1450[1]) pantsatte han gårdene til Nidaros Domkirke for 12 svære engelske nobeler, slik at Domkirken skulle oppebære hele landskylden i sjelegave inntil lånet var betalt. 7/12 1472[2]) er han død, for da foretas oppgjør mellom hans arvinger og Domkirken i anledning av pantsettelsen.

KILDER: 1) D.N. V 767. — 2) D.N. III 898. — *Se forøvrig:* D.N. IX 320, XII 210, XIV 80, X 320.

12. *Erik Amundsson 1459—1497.*

I brev av 25/7 1483[1]) stadfestet kong Hans farens kong Christierns (død 1481) brev til Erik Amundsson på lagmannsembetet og de gårder som var benefisert embetet. Kongen gjør vitterlig «at vi af synderlig gunst og naade og saa for villig troe tieneste som denne bref viser Erick Amundsen vor elskelig laugmand, vor kiere fader Haagen Christiern hvis siel Gud naade, her til giort hafuer og end effter os troligen giøre maa og skal, hafuer stadfest og fuldbyrdt, og med dette vort obne bref fuldbyrde og stadfeste fornefnte vor kiere naadige her faders bref som hand hafuer paa laugmandsdømmet med alle forskrefne brefs ord og articler, efftersom ded lyder og ineholder. Sammeledes under vj og tillade at han skal hufue, nyde dissze iiij effterskrefne gaarde som er Laugtun, Hernes, Saxou og Steene frij og quit for ald leianger og ald kongelig rettighed uden ald afgifft i allemaader ..... fornefnte gaarde som hør til hans laugmandsdømme .....». I 1475[2]) hadde Erik Amundsson kjøpt gården Bradstad på Frosta.

Han deltok i Kjøbenhavn i valget av Christian II til konge 25/7 1489.[3])

KILDER: 1) D.N. XV 106. — 2) D.N. II 898. — 3) D.N. II 955. — *Se forøvrig: D.N. I* 945, 949, II 828, 918, III 965, V 858, 868, 939, 977, XIV 117, 164, XVI 269, 306.

13. *Olav Vigfastsson 1504—1538.*

Olav nevnes i manntallet for Trondheim 1500—21. Sammen med sin datter er han da satt i 14 lodd sølv og 16 mark.[1])

Hans embetstid faller under erkebiskop Olav Engelbriktssons episkopat og den stormfulle tid som førte til tapet av den nasjonale selvstendighet. Om den rolle han spilte i denne fase vises til fremstillingens første del IX. Her skal bare omtales en episode som står i forbindelse med svensken Peder kansler eller Peder Sunnanväders politiske virksomhet. Peder kansler var en opprører mot svenskekongen. De norske riksråder hadde tatt vel imot ham, men svenskekongen forlangte ham utlevert. Erkebiskopen fikk tatt ham til fange på kongsgården Fosna som fru Inger til Austrått hadde i len, og hun ble rasende over denne krenkelse av gårdsfreden. I et brev av 25/4 1529[2]) bevitner lagmannen, 4 rådmenn og en borger at de etter begjæring av erkebiskopen påhørte en forklaring som Peder kanslers forrige tjener ga på sitt ytterste om fru Ingerd Ottesdatters opptreden: «vi ble bedt om aa komme ..... paa St. Olavs gaard i Trondhjem at vi skulde der gaa opp i sykestuen og høre ..... tjenerens forklaring.»

KILDER: 1) 1520—21 Norske regnskaper og jordebøker fra det 16de årh. bind II s. 145. — 2) D.N. IX 623. — *Se forøvrig:* D.N. I 1011, 1015, 1018, 1049, II 1045, III 1044, 1072, IV 1101, V 1015, 1020, 1027, 1032, 1075, VI 726, VII 702, X 645, XI 622, 624, XIV 244, XVI 577.

14. *Oluf Mogensson (Monsson) 1538—1551.*

Denne lagmann synes å være identisk med den Oluf Mogensson som opptrer som underhandler for erkebiskopen og som på erkebiskopens vegne tar Niels Lykke til fange. Han er antakelig også identisk med den rådmann av samme navn som deltar i dommen over Niels Lykke. Hans segl var et tvedelt skjold med et svevende kors i hvert felt.[1])

Erkebiskop Erik Walkendorf forlenet med sitt kapitels samtykke Oluf Mogensson på hans livstid med 20 spann jordegods i Trønde-

lag. Ifølge en fortegnelse av ca. 1550 hadde han i forlening en rekke gårder på tilsammen 24 spann og 1 øre.[2])

KILDER: 1) Lexikon over adelige familier i Danmark, Norge og hertugdømmene M—Z s. 19. — 2) D.N. X 718, 738. — *Se forøvrig:* D.N. I 1094, IV 1114, VI 759, XI 622, 624, 674, XII 593, 515, 518, 523, XV 561. R.R. I s. 57.

15. *Severin Pederssøn (Skriver) 1551—1565.*

Severin Pederssøn var bror av Anne Pedersdotter, hustruen til den kjente slottsprest i Bergen Absalon Pederssøn Beyer. Hun ble brent som heks iBergen i 1590.

Kongens bestallingsbrev på lagmannsembetet er datert 18/3 1551.[1]) I 1552 fikk han bruksrett på kronens gård Sakshaug i Inderøy på livstid «dog aa være kongen og hertug Frederik huld og tro og lensmannen på Steinviksholm hørig og lydig».[2]) Ved kongebrev av 12/9 1559 fikk han i gave Graabrødre kirke i Trondheim med grunnen og kirkegården så meget som ubygt er, dog således at han skal oppføre der en god kjøpstadsbygning og holde den vedlike.»[3])

Under hans siste år som lagmann begynner den nordiske syvårskrig (1563—1570). Under anførsel av franskmannen Claude Collart angrep svenskene Trondheim og okkuperte byen. Bortsett fra biskopen Hans Gaas viste både borgerne og geistligheten seg villig til å gå svenskene til hånde. Etter okkupasjonen ble der tatt skritt til strafferettslig aksjon og lagmennene nordenfjells fikk 11/6 1564[4]) kongelig befaling om å innstevne til St. Olafs dag Capitlet, borgermester og råd og menige borgere som hadde vist utroskap mot kongen under svenskenes innfall og 15/8[5]) samme år utgikk det befaling til lagmann og lagrettesmenn nordenfjells om å dømme dem lensherren Erik Rosenkrands måtte innstevne for ulydighet under krigen.

Severin Pederssøn døde i Bergen 29/3 1565[6]) etter at han på grunn av alderdom og svakhet hadde sagt fra seg embetet. Hans svoger Absalon Pedersen Beyer skriver om dette i sin kapitelsbok: «Døde Sefrin Person, lagmann i Trondheim, min hustru Anne Pedersdotters frende, var han en retfærdig og myndig mann, gudfryktig oc from, døde han om aftenen mellom X oc elleffue effter han hafde verit i bad oc talede han udi døden oc trøstede sig med denne sentenzie: sic deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum etc. Bars der fore honnum voxlius oc degnene finge klede oc gjorde sin hustru Thore til sin arfning effter laagen.»

KILDER: R.R. I s. 129. — 2) R.R. I s. 149. — 3) R.R. I s. 269. — 4. R.R. I s. 421. — 5) R.R. I s. 432. — 6) Norske Magasin I s. 280, R.R. I s. 444.

16. *Jørgen Pederssøn 1565—1589.*

Ved brev av 5/1 1565[1]) ble han beskikket til lagmann «efterdi Severin Pederssøn (Skriver) lagmand udi Trondhjem ikke længer kan for hans alderdoms og svagheds skyld forestaae lagmands befaling og derfor har sagt sig af med .....».

Jørgen Pederssøn og hans ettermann Henrik Jørgenssøn tilhørte en lavere dansk adelsslekt som kaltes Staur, og som kom inn i Norge i Frederik I' tid med deres fedre brødrene Jørgen og Peder Pederssønner.[2]) Lagmennene var således søskenbarn. Lagmannen Henrik Jørgenssens far vepneren Jørgen Pederssøn ble adlet i 1527 av kong Frederik I: «med skjold og hjelm som skal være et graat avhugget tre udi et blaat felt og to graae afhugne træer paa hjelmen, og derimellom et standenes opreist egeblad fæstet udi baade afhuggen træ og hjelmen. Klædet er blaat og graat». Lagmennenes fedre var i Vincens Lunges tjeneste. Jørgen Pederssøn som var født i Sjælland begynte som Vincens foged i Jemtland, tjente etter hans fall erkebiskop Olav, ble etter reformasjonen forlenet med inndradd kirkegods, først på Vestlandet (hvor han selv eide gården Onarheim i Sunnhordland), senere i Trøndelag og fikk i 1556 kronens gård i Mosviken med mere som gods i len for sin tro tjeneste. Jørgen Pederssøn var gift med en datter av Christopher Rusting, som var en kjent skikkelse fra reformasjonstiden. Broren Peder Pederssøn tjente seg opp fra rytterkarl og skipshøvedsmann til vepner og fikk et kongelig len i Børsa og Skaun. Han skrev seg til Husby og ble gift med en brordatter av Vincens Lunge. Hun hadde vært nonne i Roskilde og var tvunget av sine frender til å forlate klostret og «blive danekvinde» i 1543. Hvis hun var Peder Pederssøns første hustru, kan sønnen Jørgen ikke ha vært mere enn 21 år gammel, da han fikk lagmannsembetet i Trondheim i 1565. Fru Karen Lunge overlevde sin mann og beholdt hans len i Børsa i 1571. Hun bodde på gården Viggen.

Fra denne lagmanns tid har man en rekke vitnesbyrd om bøndenes misnøye og klager over danske lensmenn og fogder. Man viser til framstillingen foran om Rolf Halvardsson fra Horg og hans feller. For en lang ettertid kom Jørgen Pederssøn til å stå som ansvarlig for dommen og justismordet, men som vi har sett foran må han frikjen-

nes for denne anklage. Som det også vil sees av framstillingen foran var der i denne lagmanns tid sterke stridigheter med bøndene om avgiftene til lagstolen. Om Jørgen Pederssøns økonomiske stilling vitner et brev av 25/8 1592 til lagmann, borgermester og råd i Trondheim om å dømme i en sak mellom avdøde Jørgen Pedersens arvinger (4 barn) og Nils Bild, kongens mann på Visborg. Lagmannen hadde lånt en pengesum av Nils Bilds far. Arvingene anførte at gjelden var ettergitt på 800 daler nær. Så hadde Nils Bild «ladet annamme 3 hans gaarde med ganske bo, gods, penninge, sølv, klæder, kobber, messing, tin og alt annet husgeraad, bøger, register, regnskaber, kvittanser, jordebreve og alt annet som efter ham fantes.» Arvingene mente at godset hadde strukket til dekning av en høyere pengesum enn 800 daler.[3])

KILDER: 1) R.R. I s. 444.— 2) D.N. XIV 661, 720, 723, R.R. I s. 104, 202 og 566, se også Kolsruds avhandling, kilderegister til 1ste del, avsnitt X. — 3) R.R. III s. 263.

17. *Henrik Jørgenssøn 1589—1609.*

Henrik Jørgenssøn ble tilskikket som lagmann av Christen Friis til Borreby, som da hadde Trondheims gård til befaling. Dette opplyses i et brev av 27/7 1589.[1]) Ved brev av 22/4 1595 fikk Ludvig Munk ordre om å utlegge til lagmannen en gård som var glemt i forleningsbrevet fra Friis.[2])

Også i denne lagmanns tid var det en rekke klager over overgrep fra embetsmenn. I brev av 17/9 1596 opplyses det at undersåttene i Jemtland har klaget over Ludvik Munk og lagmannen i Trondheim får ordre om sammen med lagmannen i Jemtland å undersøke saken.[3]) 7/12 1597 blir Henrik Jørgenssøn tilskikket som lagmann i Jemtland.[4]) I brev av 30/6 1596 får befalingsmannen over Bakke gård og lagmannen ordre om å la fogden Hartvig Matsson i Nordmøre anholde for å stå til rette for embetsmisbruk.[5]) I brev av 6/7 1596 blir høvedsmannen på Bakke gård og lagmannen oppnevnt til å foreta undersøkelser i anledning av klagen over at fiskevekten og bismeren i Trondhjems gårds len skal være forandret.[6])

Lagmannen gikk heller ikke selv fri for kritikk for sin embetsførsel. Etter rettertingets avslutning i 1597 ble han i et brev av 20/9 foreholdt at han ikke måtte dømme i noen sak bare etter den ene parts klage som han «hidindtil gjort haver» førenn han hadde hørt

begge parters beretninger og før vitnesbyrd i saken hadde vært lovlig stevnet inn for ham.[7]) At man på den tid ikke så strengt på dommeres inhabilitet viser en sak som var oppe på rettertinget i 1597[8]) om en morgengave og «benkegave» fra en brudgom til sin brud. Det ble i retten fremlagt en erklæring fra lagmann Henrik Jørgenssøn, Hans Johansen, sokneprest i Ytterøy, Jens Nielsen, Guds ords tjener i Domkirken, Erik Arnesen, sokneprest i Sparbu og to andre personer om at de var tilstede da Amund Hansen gjorde bryllup med Mette Jakobsdatter. Om mandagen i bryllupet hørte de at Amund ved kjøgemesteren lot bekjentgjøre at han ga sin brud i benkegave 100 daler og i morgengave så meget jordegods som han eide i gården Borre i Skogn på hennes livstid og etter hennes død hennes arvinger. Lagmannen hadde avsagt dom i saken.

At forholdet mellom lagmannen på den ene side og borgermester og råd på den annen side ikke alltid var harmonisk vitner et brev av 8/7 1603[9]) til lensherren Steen Bilde at «eftersom der skal begive sig nogen tvist og misforstand imellom oss elskelige Henrik Jørgenssøn.... på den ene og oss elskelige borgermester og råd sammesteds på den anden side anlangendes nogen sager dem imellem, da beder vi dig at du tiltager dig tre eller fire av de vildiste mænd der udi byen.... indstevne dem begge for eder udi rette.»

I brev av 11/7 1604[10]) får lagmannen befaling om å dømme i en arvetvist i Bergen, hvor der av lagmannen der og borgermester og råd tidligere var avsagt en dom som var kassert og uten at det var lykkes å få Bergenslagmannen til å ta seg av saken pånу. Lagmannen i Bergen var i den anledning avsatt.

I et brev av 25/4 1597[11]) får Jørgen Henrikssøn tilsagn om årligen å måtte oppebære «hvis årlig rente som gives til St. Margarethae kirke paa Sunnmøre i medens og al den stund han er in studio». Det må antakelig her dreie seg om studieunderstøttelse til lagmannens sønn.

KILDER: 1) R.R. III s. 52—53. — 2) R.R. III s. 171. — 3) R.R. III s. 434. — 4) R.R. III s. 522 og 524. — 5) R.R. III s. 425. — 6)R.R. III s. 428. — 7) R.R. III s. 514. — 8) Herredagsdomsbøker 1597 s. 100. — 9) R.R. IV s. 22. — 10) R.R. IV s. 55. — 11) R.R. III s. 485.

18. *Jacob Pedersen (1609—1623).*

Jacob Pedersen var født 1536 på Jylland. Han døde 3/9 1633 i Trondheim i 97 års alderen. Soknеprest Mentz Christophersen Darre

holdt gravtalen, som er trykt i København i 1634, og det er fra den man har de vesentligste biografiske opplysninger.[1]) Faren var herredsfogd. Foreldrene hadde 12 barn og Jacob var hjemme hos foreldrene til sitt 12te år og siden 4 år i regne- og skriveskole i Viborg, kom så i tjeneste hos Henrik Gyldenstjerne på Vitskøl kloster. Etter 2 års tjeneste beskikket Gyldenstjerne ham til å tjene hans mor fru

Lagmann i Trondheim og Jemtland Jacob Pedersen.
(Etter maleri i Det kgl. norske videnskabers selskab.)

Jytte (Podebusk) som da hadde Vestervik kloster i forlening. Etter 1 års tid ble han «forskrevet» til Axel Wiffert på Riberhus og tjente ham i 3 års tid som livdreng. Så sendte foreldrene ham til Lübeck, hvor han i 3 år gikk i regne- og skriveskole. Da han nu hadde god øvelse i tysk kom han i Rostock i tjeneste hos en borger Henrik Gyseeber og tjente ham i 5 år, og deretter i Stralsund til velbyrdig Jørgen Bildes foged i Melstadherred (i Blekinge) og ble her i 2 år. Han reiste så hjem, og da hans far døde drog han etter et års forløp

Portretter av lagmann Jacob Pedersen og hustru på gravstein på Domkirkegården i Trondheim.

til Trondheim og ble hos velbyrdig Hans Offesen (Rød) 1 års tid inntil Jacob Huitfeldt, som da var lensherre i Trondheim, tok ham i sin tjeneste og sendte ham til Berritsgård i Lolland, hvor han var foged i 2 år. Men da Huitfeldt besøkte sin gård i Danmark «og befant hans troskap og flittighet» tok han ham med til Trondheim og satte ham til foged på Trondheim gård, hvor han var i 3 år, og etter Huitfeldts død i samme stilling hos Christian Friis i 3 år. Da nu Friis hadde «befunnet ham duelig og klok» gjorde han ham til forvalter over Romsdals len som Otte Brockenhuus til Valderslov hadde i forlening. Han var foged over Romsdal i 9 år, så forvalter over Giske gods i 14 år, og i 3 av disse år var han også foged over Sunnmøre fogderi. Så var han igjen foged over Romsdal, nu i 7 år.

Den 7/9 1609[2]) fikk han kongens brev og befaling på Trondheim og Jemtland lagstol. Han var da 73 år og var lagmann i 14 år. Da hustruen døde søkte og fikk han avskjed fra «dette besværlige dommerembede».[3]) Han ble begravet på Domkirkegården. Gravstenen over ham og hustruen er bevart. På gravstenen er skulptert begge ektefeller. Et portrett av ham finnes i Vitenskapsselskapet i Trondheim. Hustruen Margrethe var datter av Peter Adriansen Falkener av en meget gammel hollandsk ætt som over Bergen kom til Trondheim. Han ble i 1569 stukket i hjel i Bergen av lagmann Christopher Nilsen Grøn. Jacob Pedersen hadde 14 barn. Av sønnene antok Peter Jacobsen navnet Falkener og har fått en stor etterslekt medd et forkortede navn Falch.

Den 14/7 1610[4]) fikk lagmannen kgl. konfirmert livsbrev for seg og hustruen på den betydelige gård Vestnes i Romsdal. At han også har hatt private eiendommer i Trøndelag viser brev av 22/5 1615[5]) hvor han fikk tillatelse til å makeskifte «en liden, øde gård, kaldes Øvre Jerven» på Strinda mot Sætran i Stjørdal. I brev av 4/1 1617[6]) fikk han bevilling til å beholde en sag i Skogn «som han en tid lang haver havt i brug» inntil videre anordning og mot sedvanlig landgilde og avgift til lensmannen på Trondheim gård.

Jacob Pedersen synes å ha vært en virksom mann med mange gjøremål. I 1616 deltok han sammen med borgermester og rådmenn i en besiktigelse av kongsgården (erkebispegården) og ga en beskrivelse om bygningens tilstand. Fra Kalmarkrigens tid (1611—1613) er bevart brev fra ham til kansleren og til borgermester og råd, hvori han kommer med forslag om forsvarstiltak.[8]) Under krigen hadde

den brabantske oberst Johan Mønnichaven som kom fra Holland med 800 mann plyndret Stjørdalen og Jemtland. Etter krigens slutt ble lagmannen pålagt å følge den nye lensherre Claus Daae til disse landsdeler for å fullbyrde de landsvikdommer som var idømt flere av innbyggerne på en herredag i København. Stjørdalingene var dømt fordi de ikke hadde gjort motstand mot Mønnichhaven. Dommene gikk ut på tap av odel og fred. Lagmannen skulle felle dommer over dem som kunne slippe med bøter. Ekspedisjonen til Jemtland fant sted høsten 1613.[9]) Etter kommissærenes innstilling mistet Jemterne sitt gamle privilegium og retten til å ha eget landssegl.

KILDER: 1) Norsk Slektshistorisk tidsskrift, bind 13, side 247. — 2) R.R. IV 336. — 3) R.R. V 296. — 4) R.R. IV 386. — 5) R.R. IV 562. — 6) R.R. IV 610. — 7) Norske Samlinger I s. 610. — 8) Norske Samlinger 2 s. 70 flg., s. 298, s. 236 flg. — 9) Norske Samlinger s. 298, Yngvar Nielsen: Jens Bjelke til Østråt 1872 s. 43, R.R. IV s. 498, 499, 512.

19. *Peder Mortenssøn Grumb 1623—1631.*

Grumb var av jysk ætt. Han var født i Jylland i Aasterup og Gerringsherred 22/2 1572 av foreldre soknepresten til Aastrup og Staarup sogn Morten Povelsen Grumb og hustru Anna Nielsdatter. Han ble av foreldrene satt i Latinskole, «men der de fornemme hans ingenium oc nemme vilde icke falde dertil» ble han satt i Danske skole for å lære å skrive og regne. Etter 15 års skoletid drog han til Sjælland hvor han kom i tjeneste hos Jacob Trolle til Sonnerup, som var i kongens kanselli. Grumb tjente som dreng og «haandskriver» i fire år, og da Trolle ble forlenet med Fredriksborg slott ble han der som håndskriver to år. Trolle gjorde ham nu til ridefoged over Fredriksborg len og det var han i tre år. Så ble Trolle forlenet med Trondhjems len, og da han gjerne ville beholde Grumb på grunn av hans «troskap og flid» sendte han ham til Trondhjems gård for på hans vegne å motta inventariet m. v. Han utførte sitt verv bra og Trolle betrodde ham skriverstuen på kongsgården. Grumb var skriver i syv år. Deretter tok Sten Bilde ham i sin tjeneste og gjorde ham til foged i Jemtland hvor han var åtte års tid. Menige almue ga ham «syndelig gott loff», og da Sten Bilde satte pris på hans flittige tjeneste og gode forhold til almuen betrodde han ham stillingen som foged i Fosen len, hvor han var i syv år. I 1618 giftet han seg med en borgermesterdatter fra Trondheim, Kristine Nielsdatter. Claus Daae gjorde ham så til foged over Nordmøre len hvor han var i 4 år.

I 1623 ble han utnevnt til lagmann «udi Trondhiem og detz underliggende lehne».[1]) Han ble tatt i ed av lensherren Tage Thott. I 1625 ble han også utnevnt til lagmann i Jemtland.[2]) I 1624 fikk han sammen med Frants Kaas kongelig ordre om å undersøke Tage Thotts regnskaper angående noen galeier som var bygget.[3]) Det synes å ha vært langvarige tvister mellom lagmannen og lensherren Tage Thott. På et ekstraordinært retterting i Oslo 1627[4]) behandlet en nedsatt kongelig kommisjon som besto av stattholderen Jens Juel og kansleren Jens Bjelke en sak anlagt av Tage Thott mot lagmannen i anledning av forskjellige klager, bl. a. at lagmannen skulle ha forandret lagtingsdagen. Grumb ble frifunnet for å ha forandret lagtingsdagen og de øvrige klager ble avvist. Etter Grumbs død begjærte Tage Thott arrest holdt i hans gods.[5]) Han sier at han «udi langsommelig tid haver havt en trætte med en ved navn Peder Grum som haver været foged over Nordmøre fogderi udi vort len Trondhjem formedelst en summa penger han formener han almuen der sammesteds haver afskattet og forne Peder Grumb imidlertid samme sag udi trætte haver hængt skal være ved døden afgangen....». Det synes å være kommet til en ordning med arvingene, for ved brev av 1933 ble arresten frigitt mot at boet betalte til kongen 200 Rdl. og til Tage Thott 500 Rdl. «for hvis han bønderne haver gjengivet».

På 1600-tallet var det et rikt sildefiske i Trondhjems len, særlig i Bjugn og Stjørna. Blant dem som drev fiske var også lagmann Grumb. Da eieren av Austråt, Jens Bjelke, eide grunnen oppsto det tvist om landslotten mellom ham og dem som drev fiske. Peder Grumb bestred at der kunne avkreves ham landslott, når han betalte tiende av fisket. Det ble rettssak og ved dommen fikk Bjelke bare lov til å ta så meget landslott som han kunne bli enig om med dem som drev fiske. Senere fikk imidlertid Bjelke bevilling til å ta landslott av all sild som ble fanget på Austråt og Fosens grunn.[6]) Peder Grumb må være blitt en meget formuende mann. Hans enke satt igjen med svære eiendommer og synes selv å ha vært meget driftig til å øke formuen. I 1640-årene må hun ha vært en av de mest formuende i Trondheim.[7])

Peder Grumb var lagmann i 8 år inntil sin død 30/4 1631 i sitt 59de år. De biografiske opplysninger om ham er i det vesentlige hentet fra den likpreken som ble holdt over ham av biskop Peder Schielderop. Den ble trykt i København[8]) og har til overskrift: «En

Christen aandelig Ridders kamp og strid her paa jorden oc gode besolding i Himmerig . . . .». Prekenen slutter således: Han har i denne menighet bevist sin rundhet imot fattige skolens tjenere og disipler, hvilke han har git fri kost aarlig, saa det var ikke en dag i uken han jo hadde noen og ga fri disk, undertiden to/tre ettersom fattige barn kom hit for aa søke denne skole, foruten sin runde mildhet mot skolens personer naar de ved jul og andre tider besøkte ham med deres musica. Han har vist sin rundhaandethed mot sin sognekirke, idet han for nogen aar siden i sin velmagt har latt i Holland forferdige et smukt positiv og forærret det til sin sognekirke foruden et spand landskyld med bygsel og et til St. Jørgen paa hvilke to spand jordegods denne salige mands fundas med hans og hans hustrus egne hender finnes her i kapitlet. — I de siste to aar har han været meget svak og skrøpelig, dog ikke alltid holdt sengen. 23/4 ble han plutselig meget syk av skjørbuk og rosen. . . .».

KILDER: 1) R.R. V s. 296. — 2) R.R. V s. 666. — 3) R.R. V s. 354. — 4) R.R. V s. 571 og kgl. kommisjonsdom av 6/2 1627 (utrykt manuskript i Riksarkivet). — 5) VI s. 359 og 580. — 6) Yngvar Nielsen: Jens Bjelke til Østråt s. 109. 7) Maria Wessel Kløcker: Økonomiske forhold i Trondhjem i tiden 1600—1656. — 8) Utrykt manuskript i Det danske riksarkiv, se også Norske Samlinger 2 s. 295 og 300.

20. *Peder Alfssøn (Petrus Adolphus eller Alphæus) 1631—1653.*[1])

Peder Alfssøn, latinisert Petrus Adolphus Asloensis, var født i Oslo ca. 1570 av ukjent slekt. Han studerte i mange år ved utenlandske universiteter, var immatrikulert i Leyden 8/8 1609, og innskrevet ved universitetene i Orleans (1611), Padua (1613), Leyden (1614) og Basel (1615), hvor han skal ha tatt doktorgraden i medisin på en avhandling «De pleuritide». Senere bærer han også titelen dr. juris. Han utga en forklaring (fortolkning) til den norske lovbok, trykt i København 1610. I sin ungdom var han innblandet i den katolske reaksjon i begynnelsen av 1600-tallet. Flere mistenkte prester og studenter var innstevnet for herredagen i Skien i 1613. Hovedmannen for de hemmelige papister var en mag. Christopher Hjort og omkring Oslo by var ikke mindre en fem «falske apostler». Blant disse var Petrus Alphæus, dvs. Peder Alfssøn. Dommen ble avsagt 18. august 1613. De ordinerte prester dømtes ikke bare fra deres embeter, men også fra formue, odel og arv og de ble pålagt innen tre solemerker å rømme kongens riker og lande under trusel

om livsstraff. De som ikke var ordinert dømtes «aleneste» fra odel og arv og til landsforvisning. Av de ikke ordinerte var Peder Alfssøn som må ha vært dømt fraværende, fordi han på den tid ble innskrevet som student i Padua. Han må senere være blitt benådet.

Etter sin hjemkomst 1617 ble han beskikket til medicus i Bergen og ble forlenet med et kannikeprebende samme steds. I 1623 fikk han også inntekten av Herøy prestekall mot å forsyne embetet med en kapellan. Allerede på herredagen i 1619 hadde stattholderen Jens Juel på sine egne og den sønnenfjellske adels vegne anholdt om at Alfssøn måtte kalles til Oslo og når den derværende kannik Peder Matssøn avgikk ved døden, få hans kanonikat og geistlige gods, en ansøkning som Jens Juel etter Peder Matssøns død gjentok i juli det følgende år. Det opplystes at det ledige kanonikat kunne anslåes å gi en inntekt av 200 rdl. Alfssøn ble i 1626 forlenet med dette kantordømme med forpliktelser til å lese philosophiam for ungdommen i den lærde skole så og «lade sig bruge in praxi medica og kantoret forvalte». Da rikets bisper i 1626 fikk i oppdrag av kansleren Chr. Friis å samle inn antikvariske undersøkelser i stiftene for å skaffe materiale til Ole Worm henvendte biskop Nils Glostrup i Oslo seg til Alfssøn som påtok seg arbeidet. Han samlet opplysninger om et par helleristninger, blant dem Tunestenen og Dynnastenen som her for første gang ble gjort til gjenstand for vitenskapelige undersøkelser. Francis Bull uttaler i sin biografi over Alfssøn at selv om hans farvelagte tegninger er unøyaktige og hans spekulasjoner over innskriftene verdiløse, fortjener hans flid som innsamler å nevnes med heder.

Av grunner som er ukjente mistet Peder Alfssøn i 1630 «noget hastelig og uformodelig» ikke bare sitt kanonikat i Oslo men også det prebende i Bergen som han hadde beholdt. Da det nettopp i Oslo var ledig lagmannsembete etter Jakob Hanssøn ønsket han «et verdslig officio heller at vilde betjene end at leve ganske otiose eller privatim hen» og henvendte seg derfor til Jens Bjelke for å få hans anbefaling til kansleren Kristian Friis. Jens Bjelke ga denne med glede og skrev bl. a. til Friis: «efterdi han ikke er ilde forfaren i den norske ret, samt haver længe været bevant der i landet, hvor han er født og bedre er at have en lærd person til denne bestilling end en ulærd da er min ganske venlig begæring til herr kantsler, at han herudinden pro sua humanitate singulari et favore in literatos non vul-

gari, tum et pro nostra amicitia forne doktor Peder Alfssøn til forne bestilling vil være behjælpelig samt til at maatte beholde de præbender, som forbete Jakob Hanssøn haver været, dog extraordinarie, bevilget».[2])

Peder Alfssøn ble imidlertid beskikket til lagmann i Trondheim 21. juni 1631.[3]) Sammen med Jens Juel til Lindberg fikk han ved kongebrev av 28/10 1631 befaling om å «forhandle med undersaatterne om en godvillig kontribution til at betale et stykke gods som vi udi vaart fyrstendom Slesvig have tilforhandlet».[4]) Hva resultatet ble av dette vet vi ikke. Høsten 1632 dro han nordover for å overta lagmannsembetet. Under opphold hos soknepresten i Vaagaa ble en liten datter av ham syk og døde. Til minne om henne lot han lage et vakkert epitafium som ennå finnes i Vaagaa kirke. I innskriften som til dels er uleselig lar han sin lille datter si «. . . . min fader drog til Trøndelage. Jeg bleff satt til presten paa Vaagaa hvor jeg var udi uger fem før døden mig saligen bortrev. . . .».

I 1632 ble Jens Bjelke og Pros Knutssøn beskikket til kommissarier for å undersøke klager over fogdene. De skulle også undersøke forskjellige andre klager fra almuen. Blant disse klager var det besværinger fra almuen i Romsdalen over lagmannstollen. Bøndene spurte hvor meget der skulle betales ved tiltredelsen og hvor meget der senere skulle ytes hvert år. Kommissærene kunne ikke gi noe svar på dette før det var foretatt nærmere undersøkelser. Lagmennene hadde overalt ledsaget kommissærene på deres reiser og fellet dommer over de uredelige fogder. Det viste seg da vanskelig å få noen overenstemmelse mellom de forskjellige lagmenns dommer, da de ikke hadde hatt noe lovsted å holde seg til ved fastsettelsen av straffen. Den hvis dommer hadde flest feil var Peder Alfssøn. Jens Bjelke var meget mild mot ham idet han beholdt hans «judicialsententser» hos seg, mens det øvrige sendtes til Danmark. Dette gjorde han «forat i tide heller kunde remenderes udi samme sententser, hvis mangler og forseelser, som derudi kunde findes, end at kongl: majt: min allern. herre altfor meget skulde fortørnes derover, eller at fornævnte lagmand straks udi sin bestillings begyndelse skulde komme i nogen ulejlighed eller fordagt, og helst ikke, om han endnu forderlig vilde rette forskrevne mangler, siden hannem derom fra mig er given varsel». Han kalte Peder Alfssøn til seg på Ellingård hvor lagmannen under kanslerens veiledning fikk «rettet» på sine dom-

mer innen de ble sendt til Danmark. Jens Bjelke mente at skylden skrev seg fra Peder Alfssøns egen eller hans skrivers ukyndighet, og bad derfor i sin ekspedisjon til kansleren «venligen og flitteligen, paa hans vegne, at altingest in optimam partem maa optages hos hr. kantsler og sandt interpreteres, efterdi en dommeres embede er et vanskeligt kald, som herr. kantsler vel ved, og man sig snart derudi kan fortænke og forgribe, helst førend man faar usum hos præcepta legis et constitutionum, som jeg formoder han efterhaanden vel gør, og fluks dertil at hjælpe, at han vel haver studeret og peregrineret og med godt folk stedse omgaaet i s: Peder Iverssøns tjeneste og i andre maader, er og vel forfaren i gammel norsk skrift at læse etc. hvorfor herr statholder Kristian Urne og jeg hannem ogsaa til det bedste haver rekommenderet.» Ved kongens avgjørelse av fogdenes forhold fikk enkelte av lagmennene en skrape for sine dommer og blant disse var Peder Alfssøn.[5])

Peder Alfssøn deltok i stendermøter i Oslo både i 1639 og 1648. Ved siden av sin dømmende virksomhet hadde lagmannen atskillige administrative gjøremål. I et brev av 1646 fikk han og borgermesteren befaling om å gå gjennom lenets brevsamling og kassere de «unyttige» og lage en ny fortegnelse.[6]) Ved brev av 1649 fikk han befaling om å være til stede når Bakke kloster skulle overantvordes til Daniel Bildt Knutssøn og tilsvarende i 1652 da klosteret ble overlevert til Mathias Budde.[7]) Ved Brömsebrofreden taptes Jemtland og Herjedalen. Overleveringen foregikk på Frösöen og her møtte Peder Alfssøn som stedfortreder for lensherren.

Peder Alfssøn var mangesidig interessert og har skrevet et latinsk æresvers i Arrebos fordanskning av Davids salmer. Han ble etter hvert en velhavende mann. Han eide således gods i Jølster. Han må også ha drevet sildefiske slik som sin forgjenger. Sammen med sin svigersønn og etterfølger Nicolaus Povelssøn deltok han i anlegg av Meldal og Løkken kobberverk.

Peder Alfssøn døde 3/5 1663, 93 år gammel, men han hadde da for flere år siden «oppladt» embetet til sin etterfølger. Som hans etterfølger var først utsett Lorents Böyessøn om hvem det heter i et kongebrev av 9/8 1652[8]): «Vid at eftersom os elskelige Lorents Boyessøn for os underdanigst haver ladet andrage hvorledes han skal være tilsinds at ville accordere og handle med den nuværende lagmand udi vor kjøbstad Trondhjem at han hans bestilling og lagstol

for hannem i hans levendes live ville oplade og afstaa med saa skjel vi hannem det naadigst ville bevilge at maatte bekomme da efterdi vi naadigst erfare at den nuværende lagmand skal være hel aldrende og over 82 aar gammel ere vi naadigst tilfreds at bete Lorents Boyessøn maa bete Trondhjems lagstol nyde og bekomme, saafremt han med bete nuværende lagmand udi hans levende live derom kan accorderes og forenes saa at han det straxen for hannem godvillig vil oplade».

Akkorderingen førte antakelig ikke fram, for i 1653 «oplod» Alfssøn lagstolen til sin svigersønn Nicolaus Povelssøn.

KILDER: 1) Norsk Biografisk leksikon, Personalhistorisk Tidsskrift 5. bind side 235 flg., Ludvig Daae: Bidrag til den katholske reaktions historie i Norge i Chr. IV.s tid, se Historisk Tidsskrift, 3. rekke, 3. binds 2 hefte side 306 flg., R.R. V s. 314, 353, 407 og 538. — 2) Yngvar Nielsen: Jens Bjelke til Østraat, utgave 1872 s. 151 flg. — 3) R.R. VI side 325. — 4) R.R. VI side 347. — 5) Yngvar Nielsen anf.bok side 243 flg. — 6) R.R. VIII side 381. — 7) R.R. IX side 495 og X side 401. — 8) R.R. X side 459.

21. *Nicolaus Povelssøn 1653—1658.*

Om hans tidligere virke vet vi at han i 1651 fikk bevilling til å betjene stillingen som «rigens skriver».[1]) Hans bestalling til lagmannsembetet er datert 9/8 1653.[2]) Den 13/8 fikk Gregers Krabbe befaling om å ta ham i ed som lagmann.[3]) De aktstykker som er levnet gir ikke noe flatterende bilde av hans personlighet. Allerede kort tid etter hans tiltredelse får lensherren brev om å meddele Jacob Brandt stevning over lagmann Povelssøn til lagmannen i Kristiania, fordi Jacob Brandt «befrygter at Nicolaus Povelssøn til rettens forhaling seg skulde undslaa at møte. . . . som og av J. B. berettes allerede at skulde være skeet».[4])

Lagmannen var en av gründerne av Løkken kobberverk.[5]) Han fikk seg overdradd første finners rett og mutingsrett til gruberne ved dokument av 22/6 1655, fra Peder Niure og hans tjener Arent Olufsøn. Arent Olufsøn, som var finneren, hadde begått et drap og lagmannen skaffet ham benådning for straffen. Lagmannen gikk så i kompani med sin svigerfar dr. Alfssøn. De fikk konfirmert sitt mutingsbrev og fikk kongelig tillatelse til å anvende kronens bønder til levering og kjøring av bygningsmaterialer.[6]) Det ble inngått en partisipantavtale bl. a. med den innflytelsesrike kjøpmann i Kristiania Selius

Marselius med 2/5 på de to lagmenn. Lagmann Povelssøn satte i gang prøvedrift, men brakte ved sin ukyndighet verket i vanskeligheter. Det endte med at både Povelssøn og svigerfaren ved kongebrev av 4/12 1658 ble gitt befaling om ikke mere å befatte seg med kobberverket, men overlevere det kobber de hadde i sin besittelse.[7])

Etter Roskildefreden 1658 og under svenskenes okkupasjon av Trondhjems len utnevnte Karl Gustav som lagmann i Trondheim Georg Stiernhielm (Lilja) som satt som lagmann til svenskene kapitulerte 11/12 1658. Stiernhielm ble i sin samtid regnet for å være en av Sveriges lærdeste menn. Nicolaus Povelssøn hadde forgjeves forsøkt å få beholde sin stilling og hadde i den anledning dradd til Gøteborg for å gjøre svenskekongen sin oppvartning.[8]) Etter kapitulasjonen ble det innledet undersøkelser mot lagmannen for dette forhold. Lensherren Nils Trolle fikk 20/3 1659 brev om å tiltale Nicolaus Povelssøn «Eftersom for os til øren er kommet at N.P. forrige lagmand i Trondhjem sig ikke saaledes imod os eller vore betjente skal ha anstillet som en mand af hans condition billigen burde. Da haver i Eder om saadan hans forhold med flid at erkyndige og dersom I eragter hannem noget at have beganget som han billigen bør at svare til da haver I hannem derfor paa vore vegne at lade tiltale tilholdendes hannem imidlertid for sig at stille nøiagtig caution indtil sagens endelig uddrag».[9]) Det var da allerede utnevnt en ny lagmann, idet Iver Jensen Bandsbild 21/11 1658 ble gitt bestalling på lagmannsembetet «saafremt vi med Guds naades bistand samme lens lagstol igjen under os og Danmarks krone bekommendes vorder».[10]) Undersøkelsene mot Povelssøn synes ikke å ha ført til straffesak. Han ble utnevnt til landcommisarius. Ved brev av 2/10 1660 fikk han konfirmasjon på overdragelse av et sagbruk ved Trondheim.[11])

KILDER: 1) R.R. X s. 231. — 2) R.R. XI s. 24. — 3) R.R. XI s. 29. — 4) R.R. XI s. 217. — 5) «Løkken Verk, en norsk grube gjennom 300 år» utgitt av Orkla Grube-Aktiebolag i 1954, se avsnittet Løkken Verk 1654—1904 av bergingeniør R. Støren. — 6) R.R. XI s. 472 og 515. — 7) R.R. XII s. 225. — 8) Yngvar Nielsen: De gamle kampe om Trondhjem. — 9) R.R. XII s. 245. — 10) R.R. XII s. 222. — 11) R.R. XII s. 444.

22. *Hans Mortensen Wesling 1659—1671.*

Wesling var født ca. 1620[1]) og var dansk av fødsel (muligens født i Kiel). Han var tidligere renteskriver. Hans bestalling som lag-

mann er datert 16/3 1659.[2]) Samtidig ble Iver Jensen Bandsbilds bestalling kalt tilbake. Wesling hadde den vanskjebne at hans navn er knyttet til den siste heksedom, som han konfirmerte 27/8 1670 (omtalt foran under første del XI).

Han eide gård i Trondheim, hvori han leide bort en leilighet til en doktor Didrich Echoff.[3]) Wesling døde i Oslo 12/2 1671. Skifte holdtes 26/2 1672: «Da boet ej nær kunde tilstrække den vidløftige fordringe saa at der var intet for hans børn. . . .». Efter enken Kiersten holdtes skifte 15/5 1677. Boet var fremdeles fallitt, men det nevnes at Weslings barn med hans første hustru (Gjertrud Reknes) hadde sin arv 224½ riksdaler 16 sk. i boet.[4]) Blant barna var Morten Wesling, student i Kiel 1693, høyesterettsadvokat 1701.

KILDER: 1) Lorens Ewensen: Samlinger av juridiske og historiske materier I 4, 37 II. 2, 61. — 2) R.R. XII s. 160, 243, 258. — 3) Henry Berg: Trondheim før Cicignon s. 121. — 4) Overformynderprot. nr. 1 for Trondheim.

23. *Peter Carstensen Drejer 1671—1703.*

Drejer var født 1628 i Jylland. Han ble dimittert fra København katedralskole og ble student 2/6 1648. Hvem hans foreldre var vites ikke, men han hadde en bror Sten C. D. som han i 1665 anbefalte til stattholderen i Norge. I 1656 ble Drejer rektor ved Vordingsborg skole og henledet snart oppmerksomheten på seg som en dyktig ung mann med ganske særlige anlegg for statstjenesten. I 1663 mottok han tilbudet om å fungere som legasjonssekretær hos den danske gesandt i London, Simon Petkin, og deltok som sådan i fengslingen av Leonora Christina,grevine Ulfeldt, og førte henne til København, hvor hun som kjent ble innesperret i Blåtårnet i en årrekke. I det følgende år 1664 tok han avskjed fra rektoratet og inntrådte som sekretær i Det danske kanselli, hvor han etterhånden ble betrodd forskjellige oppgaver av diplomatisk natur både innen- og utenriks. Ved hjelp av sine venner Erik Krag og Peder Schumacher (Griffenfeldt) oppnådde han 15/8 1668 bestalling som viselagmann i Trondhjem med rett til suksesjon i embetet etter lagmann Wesling. Han fortsatte imidlertid kansellitjenesten til Weslings plutselige død 12/2 1671 og tiltrådte lagmannsembetet 23/5 samme år. Han hadde bopel i Trondheim, men bodde delvis også på sin eiendom Rønningen i Malvik. Han ble etter hånden assessor i Overhofretten og assistentråd i Norge 1680, kanselliråd 1689 og lønnet medlem av Det nor-

denfjellske bergamt med titel av bergråd. I 1684—85 hadde han sete i den lovkommisjon som var nedsatt i Oslo til revisjon av Norges lov.

Ved overtakelsen av embetet forpliktet han seg til å betale Weslings enke 600 rdl. i nådensåret og denne betydelige sum i forbindelse med nedgang i embetets inntekter brakte ham i økonomiske vanskeligheter. For å bøte på dette fikk han i 1684 Melhus og Orkdal kirketiende og omtrent samtidig tilfalt det hans hustru arvemidler, så hans økonomi ble brakt på fote. Han hadde betydelige eiendommer i Verdal. Sammen med assessor Jens Hanssen Collin var han forlegger ved Innset kobberverk. Dette brakte dem i prosess med Humfred Brygmand og de ble dømt til å betale ham 24.000 rdl., hvorved Drejers økonomi ble ødelagt. Dette i forbindelse med disharmoniske ekteskapelige forhold satte ham i en deprimert sinnstilstand, slik at han i 1703 besluttet seg til å ta avskjed. Underhånden hadde han skaffet seg en stilling som forvalter på Schackenberg i Sønderjylland. Han flyttet dit og døde allerede 12/5 1703 noen uker etter, fattig og ensom. Hans sønn og etterfølger Abraham Drejer hadde da allerede i flere år hjulpet ham i hans embetsforretninger, fra 1697 som viselagmann. Christoffer Casparsen Schøller var viselagmann fra 5/3 1681 til sin død 1689.

Drejer var en ungdomsvenn av Griffenfeldt og har sikkert besøkt ham under fangenskapet på Munkholmen. Drejer var gift med en hollandsk dame Anna Catharina Stricht van Hoffmersel.

KILDER: Norsk Biografisk leksikon. — Dansk Biografisk leksikon. — Gerhard Schønning: Reise gjennem en deel af Norge.

24. *Abraham Drejer 1703—1736.*

Abraham Drejer var født 11/12 1671 i Trondheim og var sønn av foran nevnte lagmann Peter Drejer. Den 8/6 1697 ble han oberbergamtsforvalter nordenfjells og fikk samme år bestalling som viselagmann med suksesjon etter sin far. Som omtalt hadde han da i flere år vært faren behjelpelig på kontoret. I 1703 tiltrådte han lagmannsembetet. Han fikk 3/7 1711 titel av justisråd, ble 2/6 1721 bergråd og den første berghauptmann ved de nordenfjellske bergverker og fikk 22/6 1731 titel av etatsråd.

Drejer kom ved arv i besittelse av formue som han ved god øko-

nomi og heldige spekulasjoner øket, så han ble en meget formuende mann. Da Jens Bjelkes dattersønn, oberst C. F. Marschalcks dødsbo var fallit og hans eiendom Østråt ble utlagt som pant til Krigshospitalkassen for 8392 rdl. kjøpte Drejer godset på auksjon 1722. Han styrte dels fra Trondheim og dels fra sin gård Rønningen i Malvik sitt betydelige jordegods på Ørland, i Strinda, Hemne, Børsa og Orkdal, som han etterhånden hadde ervervet. I 1707 dannet han med stiftamtmann Iver von Ahnen og kanselliråd Søren Bygbal et partisipantskap som overtok det da vanvyrdede Kvikne (Innset) kobberverk. Han var også interessert i Røros kobberverk. Kort før sin død 9/6 1736 solgte han Østråt og testamenterte 4000 rdl. til stiftelser og fattige i Trondheim.

Christian Soelgård, kanselliråd og assessor i Overhofretten ble beskikket som viselagmann 2/4 1728.

KILDER: S. H. Finne-Grønn i Norsk Biografisk leksikon.

25. *Hans Collin 1736—1742.*

Collin var født i 1682. Faren, Jens Hansen, var fra Colding (Kolding) i Jylland, assessor i Nordenfjeldske Bergamt og inspecteur over Commercien og Kobbertienden Nordenfjelds, samt handelsmann. Han var gift med Karen Tønder, som ble gift annen gang med lagmann Abraham Drejer. Collin som var president i Trondheim før han ble lagmann fikk titel av justisråd. Han døde i 1742. Justisråd, rådstue- og byskriver Jens Hveding var konstituert som lagmann under ledigheten til Poul Dons tiltrådte.

KILDER: Postmester Collins samlinger og embetskalender (utrykte manuskripter ved Statsarkivet i Trondheim.)

26. *Poul Dons 1742—1748.*

Poul Dons var født 25/6 1689 i Trondheim av en jyskfødt kjøpmann Peder Poulsen. Han ble først privat undervist og i 1699 satt i Trondheim lærde skole, hvorfra han ble student i 1706. Året etter tok han baccalaurgraden, studerte medisin ved København universitet og var 1710—11 alumnus på Elers kollegium og deretter 1711—1715 på Borchs kollegium. 17/4 1719 ble han rådmann og stadsfysikus i Trondheim, 17/3 1730 viseborgermester og 15/3 1733 bor-

germester, fikk 22/3 1736 titel av virkelig kanselliråd og ble 21/5 1742 lagmann. Han døde 24/11 1748.

Han var gift med Anna Lorentsdatter Holst, datter av rådmann i Trondheim Lorentz Marcussen Holst.

Poul Dons har utgitt flere medisinske avhandlinger.

KILDER: H. Ehrencron-Müllers forfatterleksikon.

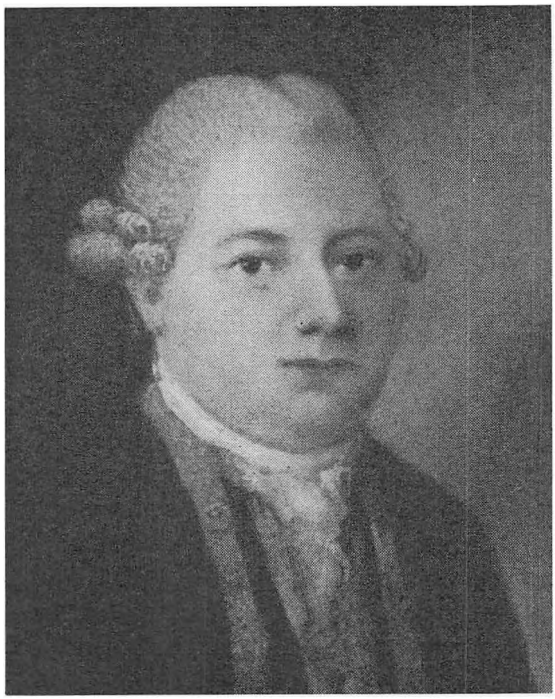

Lagmann i Trondheim Poul Dons.
(Etter maleri tilh. kjøpmann Nicolay Dons.)

27. *Hans Ulrich Mølmann 1749—1778.*

Mølmann var født i Trondheim 29/9 1715, sønn av kjøpmann Thomas Mølmann. Han representerer tredje generasjon av en trøndersk rikmannsslekt fra annen halvdel av det 17de århundre.

Mølmann ble i 1735 dimittert fra Trondheim lærde skole og immatrikulert ved Københavns universitet med Ludvig Holberg som privat-preseptor. Han tok ingen eksamen og besøkte senere utenlandske universiteter uten sikte på å ta noen eksamen. Etter å være

vendt tilbake til Trondheim drev han en omfattende forretningsvirksomhet. Han overtok således i spissen for et interessentskap forpaktningen av tollen i Trondheim, Kristiansund og Molde mot en årlig avgift på 32 000 rdl. Han fikk titelen generaltollforvalter.

Han hadde fått løfte om lagmannsstillingen ved første vakanse og fikk 31/1 1749 bestalling på lagmannsembetet. Da han ikke hadde

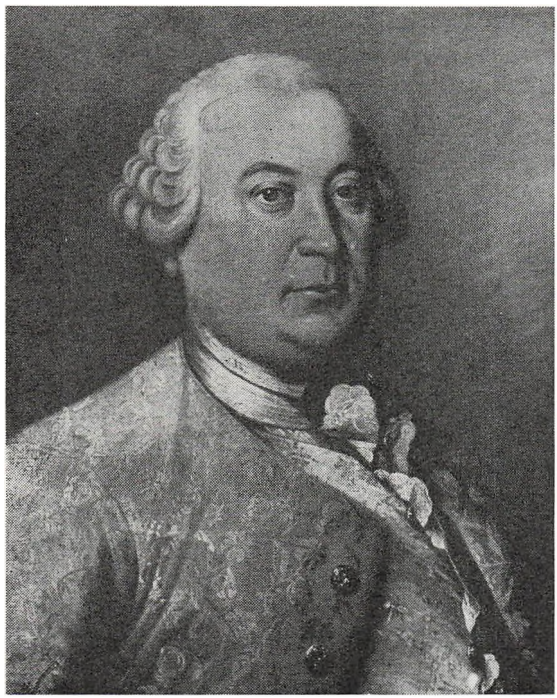

Lagmann i Trondheim Hans Ulrich Mølmann.
(Etter maleri tilh. fabrikkeier Peter A. Hansens dødsbo, Trondheim.)

juridisk eksamen måtte han ifølge forordning av 10/2 1736 ha dispensasjon. Han overtok embetet 3/10 1749. Embetspliktene som lagmann gjorde ikke noe avbrekk i hans store foreningsvirksomhet. Blant de foretagender som skyldtes hans initiativ skal nevnes sukkerraffinaderiet i Trondheim, og Mostadmarken jernverk i Strinda. Han lot oppføre rokokko-paleet Harmonien, det senere klubbselskaps gård i Trondheim.

På rangstigen avanserte han til kammerråd, justisråd, etatsråd og konferanseråd. I 1776 fikk han stiftsbefalingsmanns rang. Han var gift med Golla Gudlov Hveding. Hans eneste datter ble gift med general C. I. W. Schmettow. Mølmann døde 3/5 1778.

KILDER: Olaus Schmidt i Norsk biografisk leksikon.

28. *Jens Bing Dons 1778—1797.*

Jens Bing Dons var sønn av lagmann Poul Dons og født i Trondheim 3/1 1734. Han ble i 1750 student ved privat dimisjon, tok i 1751 baccalaurgraden, var 1752—1757 alumnus på Borchs kollegium og inspector collegii fra 1755. 1767 tok han den juridiske doktorgrad på en avhandling om den norske odelsrett, og ble 1768 professor juris ved København universitet. I 1770 ble han justisråd. I 1771 kalte Struense ham fra universitetet og gjorde ham til første deputeret i det danske kanselli. Etter Struenses fall ble han i 1773 avskjediget med pensjon, men fikk 11/3 s. å. løfte om Trondhjems lagstol, når den ble ledig. Det skjedde i 1778, men han tiltrådte først embetet 28/8 1779. I 1777 var han utnevnt til virkelig etatsråd. Ved lagmannsembetets opphevelse 11/8 1797 ble han justitiarius i Trondhjems stiftsoverrett, hvorfra han etter søknad fikk avskjed 30/5 1800. Han døde i Trondheim 19/5 1802.

Han var gift med Anna Maria Wahl, enke etter kammerråd, kobbertollforvalter i Trondheim Oluf Wahl og datter av kjøpmann i Trondheim Carsten Schjødt.

Jens Bing Dons har utgitt en rekke juridiske verker, skrevet på latin. Frantz Dahl uttaler i Dansk biografisk leksikon at han som skribent ikke har ført utviklingen videre — i hans ganske tradisjonelle hovedverk «Akademiske forelesninger over den danske og norske lov demrer ingen ny tid. En ikke ringe lærdom og en viss vitenskapelig friskhet og energi preger derimot D's disputaser». Han syn es i sine unge år å ha vært en litterært interessert mann.

KILDER: Dansk biografisk leksikon. — Norsk biografisk leksikon. — H. Ehrencron-Müllers forfatterleksikon.

Tilbakeblikk og forsøk på en vurdering.

Lagmannsembetets historie i den periode vi her har for oss spenner over et tidsrom på 600 år. Vi har kjennskap til 35 lagmenn (når man regner Iver Jensen Bandsbild og Georg Stjernhjelm med), men i rekken over middelalderens lagmenn er det mange lakuner, særlig gjelder dette tidsrommene fra ca. 1239 til ca. 1300, og fra ca. 1350 til 1424. Fra sistnevnte datum og til 1797 må vi anta at rekken er i det vesentlige uttømmende. Disse lakuner i lagmannsrekken er ikke den største drawback i vurderingen. Verre er det at de opplysninger vi har om de enkelte lagmenn og om embetet er meget sparsomme og fragmentariske, når det gjelder middelalderen og helt til 1600-tallet.

Av middelalderens lagmenn er opplysningene forholdsvis fyldigst om den første lagmann Gunnar Grjonbak. Dette skyldes sikkert den politiske rolle som han spilte som en av kong Sverres fremste menn. Sagaens beretning om ham inneholder i et hvert fall en kjerne av personopplysninger. Den talen som sagaskriveren lar ham holde på riksmøtet i Bergen karakteriserer ham som personlighet og får ham til å ruve i landskapet. Om hans opprinnelse vet vi at han kom fra ringe kår. Flere av de følgende middelalderlagmenn var av adelig ætt. De tillitsverv som ble betrodd dem viser at de har nydt stor anseelse. Særlig gjelder dette Sigurd Jonsson som var en av Håkon V Magnussons mest betrodde menn. Det synes allerede på denne tid å ha dannet seg et embetsverk med avansement i de forskjellige embetsstillinger, sysselmenn, fehirder, lagmenn.

Også om reformasjonstidens lagmenn Olav Vigfastsson og Oluf Mogensson vet vi svært lite. Olav Vigfastsson støttet erkebiskop Olav Engelbriktson og har spillet en politisk rolle ved med sitt navn og stil-

ling å endossere for almuetingets vedtak av januar 1536 med dommen over de danske riksråder. Senere hører vi ikke mere om ham. Hans ettermann Oluf Mogensson synes å ha vært erskebiskopens mann før dennes fall, og var av denne blitt forlenet med en rekke gårder. Han må også ha vært rådmann i Trondheim, og var som sådan med å avsa dommen over Nils Lycke.

Vi må gå ut fra at Oluf Mogensson og alle lagmenn før ham var nordmenn. Det samme må antakelig også gjelde den følgende lagmann Severin Pederssøn som var bror av Anne Pedersdotter, Absalon Pedersen Beyers hustru. De følgende fire lagmenn i tidsrommet 1565 — 1631 er derimot av dansk opprinnelse. De to første, Jørgen Pederssøn og Henrik Jørgenssøn tilhørte som nevnt en lavere dansk adelsslekt. De var fettere og deres fedre kom til Norge i Fredrik 1.'s tid og hadde vært i Vincent Lunges tjeneste. Jørgen Pederssøn hadde den vanskjebne at hans ettermæle i flere århundrer ble skjemmet av den uriktige beskyldning for at han hadde vært med på justismordet på Rolf Halvardsson Horg og hans feller. Hans forhold til bønderne var dårlig på grunn av hans forhøyelse av lagmannstollen. Han ble her desavouert av kongen, men så uklare som forholdene var om størrelsen av avgiftene bør vi være forsiktige i vår dom om hans handlemåte. Den neste lagmann, fetteren Henrik Jørgensen, fikk reprimande av kongen for sin saksbehandling. Hans forutsetninger for dommergjerningen har vel vært dårlig. Det synes forøvrig å ha vært tilfelle med en rekke av lagmennene på den tid. Striden med bøndene om avgiftene til lagstolen og det alminnelige rettsforfall som rådet i reformasjonsårhundredet har sikkert tæret på lagstolens anseelse. Ikke minst gjelder dette justismordet på Rolf Halvardsson og hans feller, selv om lagstolens daværende innehaver i hvert fall må frifinnes for dødsdommen.

Om de følgende to lagmenn Jacob Pedersen og Peder Mortenssøn Grumb har vi relativt fyldige biografiske opplysninger. De var begge jyder uten annen boklig utdannelse enn «skrive- og regneskole». De kom begge i tidlig alder i tjeneste hos stormenn og avanserte etter hånden til å bli fogder og til slutt lagmenn. Jacob Pedersen først i en alder av 74 år. Grumb synes å ha vært i stadig trette med lensherren Tage Thott som etter hans død begjærte arrest i hans gods for penger som Grumb med urette skulle ha «avskattet» almuen i den tid han var foged for 8 år siden. Det ble inngått forlik hvorved arvingene be-

talte tilsammen 700 rdl. Det er vanskelig å gjøre seg opp noen bestemt mening om lensherrens beskyldning mot Grumb, men det synes noe eiendommelig at lensherren først etter Grumbs død går til aksjon og ikke en gang nevner at Grumb har vært lagmann, men taler om «en ved navn Peder Grum som haver været foged over Nordmøre fogderi». Beskyldningen for griskhet synes å harmonere dårlig med de opplysninger som forøvrig foreligger om Grumbs godgjørenhet mot fattige elever ved Latinskolen.

Den neste lagmann Peder Alfssøn var visstnok nordmann. Han må ha vært en allsidig utrustet og utdannet humanist. Lagmennene Wesling og Drejer var begge danske av fødsel, men de følgende lagmenn var alle født og oppvokset i Norge. Både Peter Drejer og hans sønn Abraham som tilsammen satt i embetet i 65 år, må ha hatt utmerkede kvalifikasjoner for stillingen. Det samme gjelder den siste lagmann Jens Bing Dons som, da han overtok lagstolen, var vitenskapelig skolert som juridisk professor og hadde praktisk erfaring i sentraladministrasjonen.

Forordning av 10/2 1736 oppstillet juridisk embetseksamen som et vilkår for å oppnå dommerembete. De fleste av lagmennene før den tid hadde antakelig lite skoleutdannelse. De fikk sin utdannelse i livets skole enten i kongens tjeneste eller hos en eller annen godsbesitter. Som regel avanserte de så til fogder og derfra til lagmannsstillingen.

Lagmannsembetet hørte til de best avlønnete embeter, men da lønnen besto i sportler og inntekt av embetsgården har vel inntekten vært varierende. Det er således opplyst at boet etter Wesling var fallit. Lagmann Møllmann oppga i 1768 embetsinntekten til 800 rdl., men legger man til grunn den innberetning som lagmann Jens Bing Dons ga i anledning av embetets opphevelse i 1797 skulle inntektene tilsammen bli 1177 rdl., hvortil kommer inntekten av gårdene. Setter man denne til 100 rdl. blir summen 1277 rdl. Det må ha vært en stor inntekt når man ser hen til riksdalerens kjøpekraft. Til sammenlikning kan nevnes at forordningen om landskyldtaksten av 3/10 1685 setter verdien av en ku til 3 riksdaler. Som man vil ha sett av fremstillingen drev flere av lagmennene en betydelig privat næringsvirksomhet ved siden av sitt embetsvirke. Særlig markert er dette etter 1600-tallet. De driver sildefiske, sagbruk og særlig er de interessert i bergverker som de driver med større eller midre hell. For en stor forretningsmann

som Møllmann må vel den honette ambisjon ha vært et sterkt motiv til å skaffe seg embetet. Både når det gjelder ham og en del av de andre av 16- og 1700-tallets lagmenn må man spørre seg selv hvorledes det har vært mulig å forene embetets gjøremål med de mange private forretninger.

Det persongalleri av lagmenn som rulles opp for oss er et broget bilde og gjenspeiler de skiftende tiders rettsoppfatning og samfunnsforhold. Man finner mange trekk som skjemmer bildet, men man må ikke tape av syne at menneskene er barn av tiden og at handlinger som vi nu fordømmer sterkt etter tidligere tiders målestokk var fullt forsvarlige, og at svakheter som nu synes utilgivelige tidligere har vært sett på med stor overbærenhet. Embetet beholdt tross alt gjennom de skiftende tider sin posisjon. Det overlevet århundreders fremmedherredømme og lange perioder av rettsforfall. Inntil sorenskriverembetenes overgang til dommerembeter i løpet av det 17de århundrede var lagmannsembetene de eneste dommerembeter. Lagmannen hadde lovboken og var den eneste i distriktet som hadde noen forutsetninger for å tolke den. Han var eksponenten for den nasjonale arv, hvis symbolske uttrykk var «St. Olavs lov». Lagmannsembetet i Trondheim beholdt gjennom hele den lange periode de samme jurisdiksjonsgrener som det eldgamle Frostotingslog, og var den eneste institusjon i distriktet som bevarte forbindelsen med Frostatinget og de gamle rettsinstitusjoner i Trøndelag. Om disse tradisjoners livskraft vitner det at tinget på Frosta med det gamle lagretteapparat opprettholdtes helt til slutten av 1500-tallet. Ved forordningen av 11/8 1797 ble lagmannsembetet opphevet og fra utgangen av september samme år avløst av Trondhjems stiftsoverrett. Den nye ordning betød en forenkling av ankeinstansene og var for så vidt en reform men ved å oppheve lagmannsembetet brøt den med en 600-årig rettstradisjon. Sluttstenen på den periode som vi nu behandler ble da lagt av lagmann Jens Bing Dons på det siste lagting 16. september 1797.